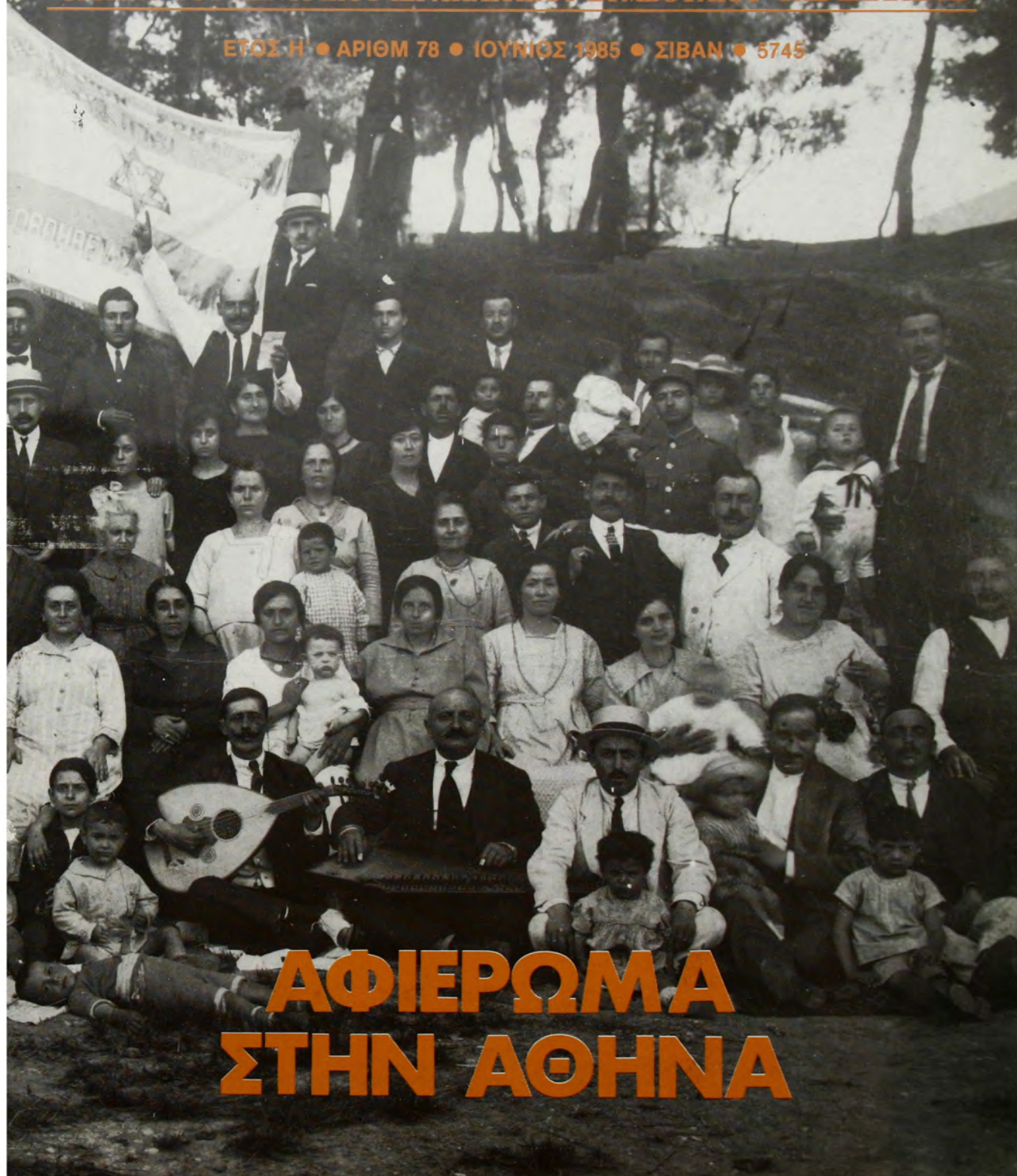

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ Η' • ΑΡΙΘΜ 78 • ΙΟΥΝΙΟΣ 1985 • ΣΙΒΑΝ • 5745

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α'

Τό ιστορικό

Εισαγωγικό	Σελ.	4 - 5
Οι Έβραιοι στην Ἀθήνα	»	6 - 8
Γ.Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ: Α' Οι Έβραιοι στὰς Ἀρχαίας Ἀθήνας	»	9 - 13
Β' Πηγαί καὶ σχόλια	»	14 - 19
ΙΑΚΩΒ ΣΙΜΠΗ: Οι Έβραιοι στὴν Ἀθήνα στοὺς πρὸ Χριστιανικ- κοὺς χρόνους	»	20 - 22
ΙΩΣΗΦ Μ. ΣΙΑΚΚΗ: Ἱστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀ- θηνῶν	»	23 - 37
ΔΑΝΙΗΛ ΑΒ. ΤΖΑΦΟΥ: Οἱ πρώτες ἐβραϊκὲς οἰκογένειες τῆς Ἀ- θίνης	»	38 - 41

ΜΕΡΟΣ Β'

‘Η παρουσία

Εισαγωγικό	Σελ. 42 - 43
ΔΑΝΙΗΛ ΑΛΧΑΝΑΤΗ: Ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας	» 44 - 46
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΡΙΜΠΑ: Τό «Γιουσουρούμ»	» 47 - 48
ΜΩΥΣΗ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗ - ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΤΗ: Ἡ πρώτη ἐν Ἀθήνας Ἑβραϊκή Συναγωγή	» 49 - 51
Ι. ΦΡΙΖΗ καὶ Ρ. ΜΩΥΣΗ: Ἡ ἱστορία τῆς 13 ὁμάδος Προσκόπων	» 51 - 52
ΗΛΙΑ ΣΑΜΠΕΤΑΪ: Ἡ δράση τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἑλλάδα	» 52 - 53
ΝΙΣΗΜ ΑΛΚΑΛΑΪ: Τεχνική Ἑπαγγελματική Σχολή OPT	» 53 - 55
ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΤΗ: Ἡ ἱστορία τῶν 4 Ἑβραϊκῶν Νεκροταφείων	» 55 - 56
Τό Δημοτικό Σχολεῖο Ψυχικοῦ	» 56
ΚΩΝ. Φ. ΣΚΟΚΚΟΥ: Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτική Κοινότης	» 57
English Supplement	» 58 - 59

EIKONA ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Μέλη της 'Ισραηλιτικής Κοινότητας 'Αθηνών με τίς οικογενειές τους σέ εκδρομή σέ εξοχή τών 'Αθηνών, υπό τήν αϊγίδα του «Συλλόγου 'Αλληλοβοηθείας 'Ισραηλιτών», τό 1922.
Πρόεδρος του Συλλόγου ήταν τότε ό άείμνηστος Δαβίδ Σαλάριο.

Ἀφιερώνεται

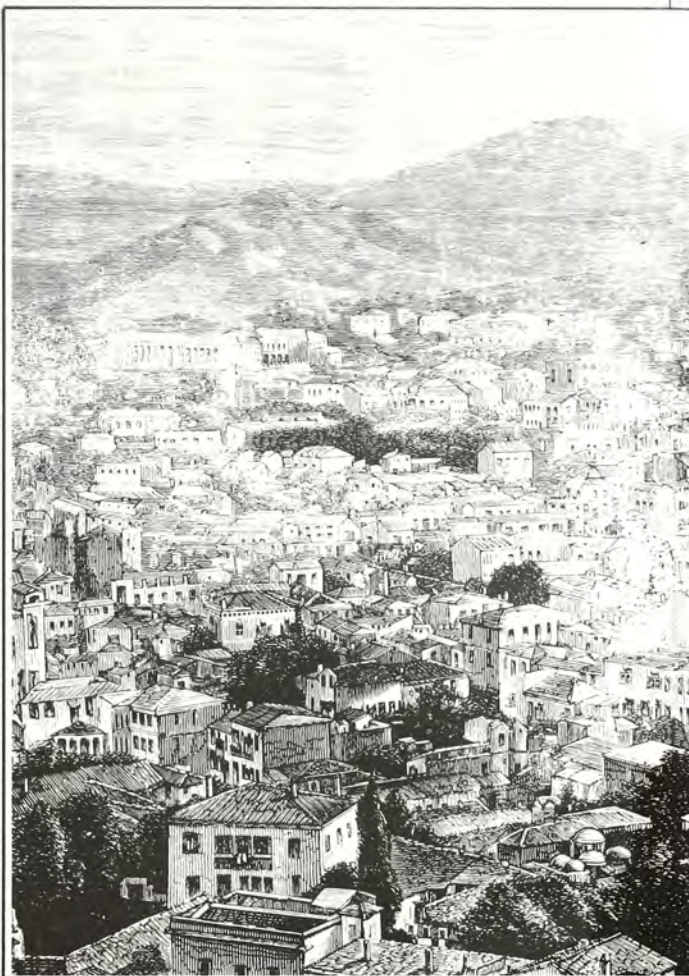
Στούς Ἕλληνες Χριστιανούς
πού ἔσωσαν τοὺς Ἑβραίους
τῆς Ἑλλάδος
καί στοὺς Ἑβραίους
πού θυσιάστηκαν
γιά τήν Ἐλευθερία
τῆς Πατρίδος

ΜΕΡΟΣ Α' — ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Τ

ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΤΟΥ 1900

ό τεῦχος αὐτό εἶναι ἀφιερωμένο στήν Ἀθήνα. Στήν ἐβραϊκή παρουσία στήν Ἑλληνική Πρωτεύουσα, μέ τήν εὐκαιρία πού αὕτη τιμᾶται σάν πολιτιστική πρωτεύουσα τῆς Εὐρώπης καί γιά τά 151 χρόνια τῆς νεότερης ζωῆς της. □ Ὅπως θά δεῖ ὁ ἀναγνώστης, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀθήνας δέν ἔχουν νά ἐπιδείξουν τήν ἰδιαίτερη ἐκείνη δραστήρια παρουσία πού σημειώνεται στή συμπερωτεύουσα, τή Θεσσαλονίκη. Ἡ Ἑβραϊκή Κοινότητα τῆς Ἀθήνας δέν παρουσιάζει ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά, μιά καί μέχρι τήν προπολεμική περίοδο ἦταν μικρή σέ μέγεθος κι ἀφομοιωμένη ἀπόλυτα μέ τούς λοιπούς Ἀθηναίους. Παρόλο ὅτι ὑπῆρξε γύρω ἀπό τοῦ Ψυρρῆ - Θησεῖο συνοικία «Ἑβραϊκή», μέ καθαρά ἐβραϊκή ζωή καί ἰδρύματα, στήν Ἀθήνα δέν παρουσιάζονται ἰδιοτυπίες, ὅπως τυπικές ἐβραϊκές διάλεκτοι, ἐνδυμασίες κ.λπ. Ἐπιστήμονες, στελέχη τῆς Δημοσίας Διοικήσεως, ἔμποροι καί βιοτέχνες, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Πρωτεύουσας ἔδωσαν στήν πόλη τήν τίμια ἐνεργητική παρουσία τους συγχωνευμένη μέ ἐκείνη τῶν λοιπῶν

Ἀθηναίων. Ἴσως, μάλιστα, ἡ Ἀθήνα ν' ἀποτελεῖ καί τό καλύτερο παράδειγμα γιά τό πῶς οἱ Ἑβραῖοι ἔχουν ζήσει στήν Ἑλλάδα ἀδελφωμένοι μέ τούς συμπολίτες τῶν ἄλλων θρησκευμάτων κι ἔχουν παρακολουθήσει — μετέχοντας ἐνεργά — τήν κοινή σκληρή πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ... □ Ἡ Ἰσραηλιτική Κοινότητα τῆς Ἀθήνας ἀνδρώθηκε κυρίως μετά τόν α' Παγκόσμιο Πόλεμο, μεγάλωσε δέ ἐξ ἀνάγκης μετά τή χιτλερική λαίλαπα μιά κι ἐδῶ συγκεντρώθηκαν οἱ περισσότεροι ὁμόθρησκοι. Συγκεντρώθηκαν σέ καιρούς χαλεπούς γιά νά μαζέψουν τά ἀπομεινάρια μιᾶς ἱστορίας, γιά νά ξαναζωντανέψουν ἀπό τά ἐρείπια οἰκογένειες, οἰκονομίες καί λοιπά στοιχεῖα τῆς ἀνθρώπινης διαβίωσης. Ἦλθαν πρόσφυγες στόν ἴδιο τους τόν τόπο! Καί ξανάχτισαν μέ πόνο, καρτερία καί πίστη στό μέλλον. □ Ἀπό τή μεταπολεμική κυρίως ἐποχή, οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀθήνας προσφέρουν τή συμβολή τους στήν καθολική κοινωνική, ἐπιστημονική, οἰκονομική καί πολιτιστική δραστηριότητα τῆς Πρωτεύουσας. Εἶναι μιά συμβολή πού συνεχίζεται νά γράφεται...

Οί Έβραῖοι στήν Ἀθήνα

Ἀρχαία ἱστορία

τὴν ἀρχαία Ἑβραϊκὴ ἱστορία ἢ Ἀθήνα καταλαμβάνει δευτερεύουσα θέση, συγκριτικὰ μὲ τὴ σπουδαιότητα τῶν πόλεων τῆς Ἀλεξάνδρειας, Ἀντιόχειας, Ρώμης, Κυρήνης ἢ ἄλλων λιγότερο γνωστῶν πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀ-

σίας. Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ ἐνδείξεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ σχέσεων μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Παλαιστίνης χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸν ἔκτο αἰῶνα π.κ.π. Μεγάλος ἀριθμὸς τεμαχίων κεραμικῆς ποῦ ἀνακαλύφθηκαν σὲ διάφορες περιοχὲς τῆς Παλαιστίνης κατὰ τὴν περσικὴ περίοδο, ἀποδεικνύουν τὴν οἰκονομικὴ ἐπίδραση τῆς Ἀθήνας. Νομίσματα ποῦ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς περσικῆς κατοχῆς τῆς Παλαιστίνης φέρουν ἀπὸ τὴ μιά πλευρά τὴν ἐπιγραφή «Γιαχοῦντ» καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ἀπεικόνιση μιᾶς κουκουβάγιας, ποῦ ὁμοιάζει μὲ τὴν Ἀττικὴ δραχμὴ.

Μετὰ τὴν κατάρτιση τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο ὑπῆρξε προφανῶς, αὔξησις τῶν δραστηριοτήτων τῶν Ἀθηναίων στὴν κατεχόμενη χώρα. Ἡ παρουσία κάποιου Ἀθηναίου στὴν Παλαιστίνη μαρτυρεῖται ἀπὸ ἓνα συμβόλαιο γιὰ τὴν ἀγορὰ μιᾶς δούλης ἀπὸ τὴν Ὑπεριορδανία, μὲ χρονολογία 259 π.κ.π. Μεταξὺ τῶν ὑπογραφῶν τῶν μαρτύρων τοῦ συμβολαίου ἐμφανίζεται τὸ ὄνομα τοῦ «Ἡράκλειου, γιοῦ τοῦ Φιλίππου, Ἀθηναίου», (Tcherikover, Corpus 1 (1975), 119 - 20), ὁ ὁποῖος ἦταν στὴν ὑπηρεσία τοῦ Ἀπολλωνίου, θησαυροφύλακα τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Β'. "Ενας Ἀθηναῖος ἦταν ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς ποῦ ἐστάλη στὴν Παλαιστίνη γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς του, (Β' Μακκαβαίων, 6:1).

Μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση τοῦ κράτους τῶν Ἀσμοναίων, ἢ Ἀθήνα ὑπῆρξε μίᾳ ἀπὸ τίς πόλεις ποῦ συνῆψαν σχέσεις μὲ τὸ νέο κράτος. Ὁ Ἰώσηπος ἀναφέρει (Ἀρχ. 14:149) μίᾳ ἀπόφαση ποῦ ἐλήφθη ἀπὸ τὸ λαὸ τῆς Ἀθήνας πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀρχιερέα Ὑρκανοῦ, ἐθνάρχου τῶν Ἰουδαίων. Στὴν ἀπόφαση τὸνίζεται ὅτι ὁ Ὑρκανὸς διατήρησε πάντοτε φιλικὲς σχέσεις μὲ τοὺς Ἀθηναίους καὶ πάντοτε τοὺς δέχθηκε μὲ ἐγκαρδιότητα, ὅταν τὸν ἐπισκέφθηκαν.

Ὡς ἐκ τούτου, ἀποφασίσθηκε ἡ ἀπονομὴ σ' αὐτόν χρυσοῦ μεταλλίου, νά τοποθετηθεῖ ἓνα ὀρειχάλκινο ἀγαλμὰ τοῦ στοῦ ναοῦ τοῦ Δήμου καὶ νά ἐκφρασθεῖ ἡ εὐαρέσκεια τῆς πόλεως. Ὁ Ἰώσηπος συσχετίζει αὐτὸ τὸ ἐγγράφο μὲ τὸν Ὑρκανὸν τὸν Β', ἀλλὰ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς συγχρόνους ἐπιστήμονες ὑποστηρίζουν ὅτι ἀφορᾷ τὸν Ὑρκανὸν τὸν Α' καὶ τὸ προσδιορίζουν κατὰ τὸ ἔτος 106/5 π.κ.π., (τὸ ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον ἀρχῶν τῆς Ἀθήνας διετέλεσε ὁ Ἀγαθοκλῆς). Ἐπίσης ὁ Ἡρώδης συνέχισε τὴν παράδοση καλῆς φιλίας μὲ τὴν Ἀθήνα, (Ἰώσηπος, Πολ. 1:425). Ποικίλα στοιχεῖα διασώζονται ποῦ ἐπιβεβαιῶνουν σχετικὰ τὴν ὑπαρξὴ φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ τοῦ οἴκου τοῦ Ἡρώδη.

Συγκεκριμένα στοιχεῖα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ κάποιας ἐβραϊκῆς κοινότητος στὴν Ἀθήνα ὑπάρχουν μόνο ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ α' αἰῶνα κ.π. Ὁ Ἀγρίπας ὁ Α' σὲ ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Γάϊο Καλιγούλα ἀναφέρει τὴν Ἀττικὴν σάν μίᾳ ἀπὸ τίς περιοχὲς ποῦ κατοικοῦν Ἑβραῖοι (Φίλων, Legat. 281). Ἐπίσης ὁ Παῦλος ἐπισκέφθηκε μίᾳ Συναγωγῇ στὴν Ἀθήνα καὶ συνάντησε ἐκεῖ, ἐκτός ἀπὸ Ἑβραίους, ἀρκetoὺς Ἑθνικοὺς ποῦ τιμοῦσαν τὴν Ἰουδαϊκὴ θρησκεία (Πράξεις, 17:17). «Διελέγετο λοιπὸν ἐν τῇ Συναγωγῇ μετὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ μετὰ τῶν θεοσεβῶν καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ καθ' ἑκάστην ἡμέρα μετὰ τῶν τυχόντων». Διάφορες ἐπιγραφὲς μαρτυροῦν ὅτι στὴν Ἀθήνα ἐξῆσαν Σαμαρίται (I.G., ed. Minor. vol. 2 - 3, part 3/2, nos. 10219 - 92), ὡς καὶ Ἑβραῖοι (no. 12609), συμπεριλαμβανομένου κι ἐνός Ἱεροσολημίτου (no. 8934).

Στὴν Ἰουδαίᾳ - ἐλληνιστικὴ λογοτεχνία δίνεται ἰδιαίτερη προσοχὴ στὴν Ἀθήνα, τὴν περιφημότερη πόλιν τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ Φίλων ἀναφέρεται στὴν Ἀθήνα μὲ βαθύ σεβασμὸν, κατὰ τὸ πρότυπο τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων (βλ. Prob. 140), καὶ μνημονεύει φημισμένα πρόσωπα στὴν ἱστορία τῆς Ἀθήνας, ὅπως ὁ Σόλων (Spe. 3:22), ὡς καὶ ἱστορικὰ γεγονότα ποῦ σχετίζονται μὲ τὴν Ἀθήνα, συμπεριλαμβανομένης τῆς διαμάχης Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων, (Mos. 2:19). Ὁ Ἰώσηπος ἀ-

Ἡ Ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας

Γκραβούρα ἀπὸ τὰ «Εἰκονογραφημένα Νέα» τοῦ Λονδίνου τῆς περιόδου 1842 - 1885
(Ἀπὸ τὸ βιβλίο «Ἑλλάδα Εἰκονογραφημένη», τοῦ Α. Νίκολας).

ναφέρεται συχνά στὴν Ἀθήνα καὶ τὰ ἔθιμά της, ιδιαίτερα στὸ ἔργο του «Κατ' Ἀπίωνος».

Σημαίνουσα θέση κατέχει ἡ Ἀθήνα καὶ στὴν Ταλμουδική - Μιδρασική λογοτεχνία. Τὸ Μιδράς ἐπὶ τοῦ βιβλίου «Θρήνοι» περιέχει ἀναρίθμητες ἱστορίες - θρύλους, πού σκοπὸ ἔχουν νὰ συγκρίνουν τὴν ἀξία Ἑβραίων τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ Ἀθηναίων. Πολλές ἀπ' αὐτὲς τίς ἱστορίες ἀρχίζουν μέ τὴ φράση: «Κάποιος Ἀθηναῖος ἦλθε στὴν Ἱερουσαλήμ». Στὸ βαβυλωνιακὸ Ταλμούδ καταχωρεῖται ἡ ἱστορία τοῦ Ραββὶ Γεοσοῦα Μπέν Χανάνια ὁ ὁποῖος μέ τὴν προτροπὴ τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα ἦλθε στὴν Ἀθήνα καὶ διεξήγαγε διαλογικὴ συζήτηση μέ τούς πρεσβύτες τῆς πόλεως (Μπεχ. 8β).

Ὁθωμανικὴ περίοδος - Ἑλληνικὴ Ἀνεξαρτησία

Μετά τὴν κατάκτηση τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τοὺς Τούρκους (1456), ὁ Μωάμεθ Β' ὁ κατακτητὴς παραχώρησε στοὺς κατοίκους τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαγορεύσουν τὴν ἐγκατάσταση Ἑβραίων ἐκεῖ. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἀριθμὸς προσφύγων ἀπὸ τὴν Ἰσπανία καὶ ἀπόγονοι αὐτῶν, βρῆκαν ἀσυλο στὴν Ἀθήνα μετὰ τὸ 1492. Στὰ 1705 ἕνας Γάλλος ταξιδιώτης συνάντησε στὴν Ἀθήνα 15 - 20 ἑβραϊκὲς οἰκογενεῖς.

Ἡ Ἑβραϊκὴ Κοινότητα τῆς Ἀθήνας ὑπῆρξε μετὰ τῶν κοινοτήτων ἐκείνων πού κατεστράφησαν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἐναντίον τῆς Ὁθωμανικῆς Αυτοκρατορίας (1821 - 29). Μετὰ τὸ 1834 καὶ τὴν ἀνακήρυξη τῆς Ἀθήνας ὡς πρωτεύουσας τῆς ἀνεξάρτητης Ἑλλάδος, ἀναπτύχθηκε μιά μικρὴ ἑβραϊκὴ παροικία. Ἀριθμὸς ἑβραϊκῶν οἰκογενειῶν ἀπὸ τὴ Γερμανία ἦλθαν καὶ ἐγκατεστάθηκαν στὴν Ἀθήνα. Μεταξύ αὐτῶν κι ὁ χρηματιστὴς Μάξ ντε - Ρότσιλντ πού συμμετεῖχε στὴν ἀκολουθία τοῦ βασιλιά Ὁθωνα. Μέσω τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας ἀποκτήθηκε μιά μεγάλη ἔκταση γιὰ τὴν ἀνάγερση Συναγωγῆς (1843). Ἡ Δουκίσσα ἐγκατεστάθηκε στὴν Ἀ-

θήνα τὸ 1831 καὶ μέσω τῆς μελέτης τῆς Βίβλου, ἀνέπτυξε μιά βαθιὰ συμπάθεια γιὰ τὸν Ἰουδαϊσμό. Τὸ 1847 οἱ ἑλληνικὲς ἀρχὲς ἀπηγόρευσαν τὴν δημόσια περιφορά τοῦ ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα τοῦ Ἰσκαριώτη γιὰ νὰ μὴν προσβληθεῖ ὁ βαρῶνος ντε - Ρότσιλντ, ὁ ὁποῖος εὗρσκετο τότε στὴν Ἀθήνα. Σὲ ἀντίποινα ἓνα μέρος τοῦ πλῆθους ἔκαψε τὴν κατοικία τοῦ Ἰσραηλῆ του Δαβὶδ Πατσίφικο, Βρετανοῦ ὑπηκόου καὶ ἐπιτίμου προξένου τῆς Πορτογαλίας. Ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις ἀπήτησε τὴν καταβολὴ ἀποζημιώσεως καὶ τελικὰ, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν λόρδος Πάλμερστον ἀπέκλεισε τὸ 1850 μέ ἀγγλικὰ πλοῖα τὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ. Τὸ 1852 ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ ἀποποιήθηκε τὴ δωρεὰ τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας γιὰ ἀνάγερση Συναγωγῆς.

Ἡ ἑβραϊκὴ παρουσία στὴν Ἀθήνα αὐξήθηκε ἀπὸ 60 ἀτομα στὸ 1878 σὲ 250 τὸ 1887. Ἡ Ἑβραϊκὴ Κοινότητα ἀναγνωρίσθηκε ἐπίσημα τὸ 1889. Τὸ 1890 πρόεδρος τῆς Κοινότητος διετέλεσε ὁ Κάρολος Ρότσιλντ (1843 - 1918). Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, λόγω ἐλλείψεως Συναγωγῆς, λειτουργοῦσαν 3 μικροὶ εὐκτήριοι οἶκοι.

Μέ τὴ βελτίωση τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως μετὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους (1912 - 13), ἀριθμὸς Ἑβραίων ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας — ιδιαίτερα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη — ἐγκατεστάθηκαν στὴν Ἀθήνα. Ἡ μετανάστευση Ἑβραίων πρὸς Ἀθήνα αὐξήθηκε μετὰ τὴ μεγάλη πυρκαγιά τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 1917. Τὴν παραμονὴ τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἀθήνας ἀνέρχονται σὲ 3.000 περίπου. Οἱ πλεον εὐποροὶ Ἑβραῖοι ἦταν Ἀσκεναζίμ, ἐνῶ οἱ Σεφαραδίμ πού κατάγονταν ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Τουρκία ἦταν κυρίως πλανόδιοι πωλητὲς, παλαιοπώλεις καὶ μικρομαγαζάτορες.

Περίοδος Ὀλοκαυτώματος

Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑβραίων τῆς Ἀθήνας αὐξήθηκε μέ τὴν ἀφιξη προσφύγων ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, πού διέφυγαν μετὰ τίς ἀεροπορικὲς ἐπιδρομὲς τῶν Ἰταλῶν τὸ 1940. Μετὰ τὸν Ἰούλιο 1942, ὅταν οἱ ναζὶ ἀρχισαν τίς συλλήψεις Ἑβραίων τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ μέχρι τὸν Αὐγούστο 1943, κάπου 3.000 Ἑβραῖοι διέφυγαν στὴν Ἀθήνα. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἀθήνα τελοῦσε ὑπὸ ἰταλικὴ κατοχὴ, ἡ Γκεστάπο προέβη στὴ σύλληψη τῶν ἡγετῶν τῆς Κοινότητος, κατέσχε τὰ κοινοτικὰ ἀρχεῖα καὶ ἀπαίτησε ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς νὰ τῆς παραχωρηθεῖ ἀρμοδιότητα ἐπὶ τῶν Ἑβραίων κατοίκων. Οἱ Ἰταλοὶ διεκδίκησαν τὸ δικαίωμα τῆς διοικήσεως καὶ προσπάθησαν νὰ παρεμποδίσουν τὸν ναζιστικὸ διωγμὸ.

Μετά τὴν πτῶση τοῦ Μουσολίνι, Σεπτέμβριο 1943, οἱ Γερμανοὶ, ἀφοῦ κατέστρεψαν τίς ἑβραϊκὲς κοινότητες, τῆς Μακεδονίας ἀρχισαν τὸ διωγμὸ τῶν Ἑβραίων τῆς ὑπόλοιπης χώρας καὶ τῶν νήσων. Τὴν ἴδια περίοδον ἐφθάσε στὴν Ἀθήνα ὁ Νήτερ Βισλitsένυ, βοηθὸς τοῦ Ἀϊχμαν, ὁ ὁποῖος προσπάθησε νὰ ἐξαναγκάσει τὸν Ραββῖνο Ἡλία Μπαρτζιλὰ νὰ συνεργασθεῖ μαζί του. Μὲ τὴ βοή-

Οι Έβραίοι στην Αθήνα

θεια της ελληνικής αντίστασης ο Ραββίνος φυγαδεύθηκε σέ κάποια έπαρχιακή πόλη. Τό παράδειγμά του ακολούθησαν άρκετοί Έβραίοι, οί όποιοί μέ τή βοήθεια τών Έλλήνων διασώθηκαν. Οί Γερμανοί διόρισαν νέο Διοικητικό Συμβούλιο γιά τήν όργάνωση τής Κοινότητας.

Στίς 7 'Οκτωβρίου 1943 ό Γερμανός στρατηγός Γιούργκεν Στρούπ δημοσίευσε διάταγμα μέ ήμερομηνία 3 'Οκτωβρίου, πού καλούσε τούς Έβραίους νά έγγραφούν στά μητρώα τής Κοινότητας. 'Η μεγάλη πλειοψηφία τών Έβραίων κατόρθωσαν, μέ τή βοήθεια τής 'Αστυνομίας Πόλεων καί τής Έλληνικής 'Ορθόδοξης Χριστιανικής 'Εκκλησίας, πού ένεργούσε υπό τίσ οδηγίες του 'Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού, νά βρούν καταφύγιο καί νά σωθούν. Έκατοντάδες οίκογένειες διέφυγαν διά θαλάσσης στή Μικρά 'Ασία καί από εκεί κατευθύνθηκαν πρός Παλαιστίνη. 'Όμως, ένας σημαντικός αριθμός Έβραίων συνελήφθησαν από τούς ναζί. Στίς 24 Μαρτίου 1944, 800 Έβραίοι συνελήφθησαν στήν περιοχή πέριξ τής Συναγωγής όταν οί ναζί είχαν άναγγείλει τή διανομή άζύμων καί ζαχαρέως γιά τό Πέσαχ. Οί συλληφθέντες έγκλείσθηκαν στό στρατόπεδο Χαϊδαρίου καί στίς 2 'Απριλίου έκτοπίσθηκαν, μαζί μέ άλλους Έβραίους πού συνελήφθησαν στήν περιοχή τής 'Αθήνας, στό 'Αουσβιτς. Συνολικά 1.500 Έβραίοι τής 'Αθήνας συνελήφθησαν κι έκτοπίσθηκαν.

Σύγχρονη εποχή

Μετά τήν άπελευθέρωση ή Κοινότητα τής 'Αθήνας ξαναϊδρύεται. Καί ό πληθυσμός της αύξάνεται. 'Όσοι σώθηκαν από τά στρατόπεδα συγκεντρώσεως καθώς καί μέλη άλλων κοινοτήτων έγκαθίστανται στήν 'Αθήνα. Φθάνει στίς 5000 άτομα. Σέ λίγο όμως έξ αίτίας τής μετανάστευσης στήν αναζήτηση μιάς καλύτερης τύχης ό πληθυσμός μειώνεται στίς 3000 άτομα.

'Η Κοινότητα άρχίζει πάλι νά λειτουργεί. Προβλήματα είναι μέσα στήν καθημερινή της ζωή. Οικονομικά γιά τήν έπαναλειτουργία, ψυχολογικά τών ανθρώπινων ύπολειμάτων, πού επέστρεψαν από τά στρατόπεδα. Οίκογένειες πού έχασαν τά πάντα έπρεπε νά τραφούν. 'Η «Τζόιντ» προσέφερε άποτελεσματικά τήν βοήθειά της σ' αυτή τή φάση. 'Ενα ιατρείο δημιουργήθηκε, όπου παρέχόταν ιατρική φροντίδα. 'Αγροτικά κέντρα φτιάχτηκαν, όπως επίσης καί εκπαιδευτικά κέντρα τής ΟΡΤ καί ξενώνες γιά τά κορίτσια, πού έχασαν τίσ οίκογένειές τους. Τά έβραϊκά ιδρύματα ιδρύθηκαν από τήν άρχή, σέ μιά προσπάθεια νά αναστήσουν τήν έβραϊκή ζωή στήν Έλλάδα.

Λίγο - λίγο οί έβραϊκές κοινότητες πού άπόμειναν από τήν καταστροφή, μεταξύ τών όποιων καί ή 'Αθήνα — πού συγκεντρώνει άλλωστε καί τόν μεγαλύτερο πληθυσμό — άρχισαν νά λειτουργούν κανονικά.

('Από τήν έγκυκλοπαίδεια Judaica τόμος Β', σελ. 815).

Τελετή ένηλικιώσεως κορασιδων (Μπάτ - Μιτσά), στή Συναγωγή 'Αθηνών

(ΙΣΤΟΡΙΚΟ)

Τ

Α'

Τό 1960, στο 15ο και 16ο τεύχος του περιοδικού 'Αθηναϊκά', ο Γεώργιος Δ. Κορομηλάς δημοσίευσε τις παρακάτω δύο ενδιαφέρουσες μελέτες του.

ώρα που εξαπελύθη ένα νέο και άπροσδόκητο κύμα αντισημιτισμού σ' όλο τον κόσμο, έρχεται στην επικαιρότητα ένα θέμα της αρχαιότητας

πού έχει περάσει άπαρατήρητο από τους σοφούς αρχαιοδίφες, αλλά και από αυτούς ακόμη τους μεγάλους έρευνητές της έβραϊκής ιστορίας μελετηρότατους Ραββίνους. Πρόκειται γιά τόν μεγάλο διωγμό πού υπέστησαν χιλιάδες έβραϊκών οικογενειών από τους Βοιωτούς στά τέλη της δεύτερης χιλιετηρίδος π.Χ. και οι όποιες έσώθηκαν χάρις στους 'Αθηναίους πού τις εγκατέστησαν μέσα στό δαιμόνιο πτολίεθρο, μέ όρισμένες συνθήκες. 'Η εγκατάστασις αύτή είχε παράξενες εξελίξεις, έφερε πολλά άγαθά άποτελέσματα και έξηγει όρισμένα περιστατικά πού, διαφορετικά, θά παρέμεναν άκατανόητα αίνίγματα.

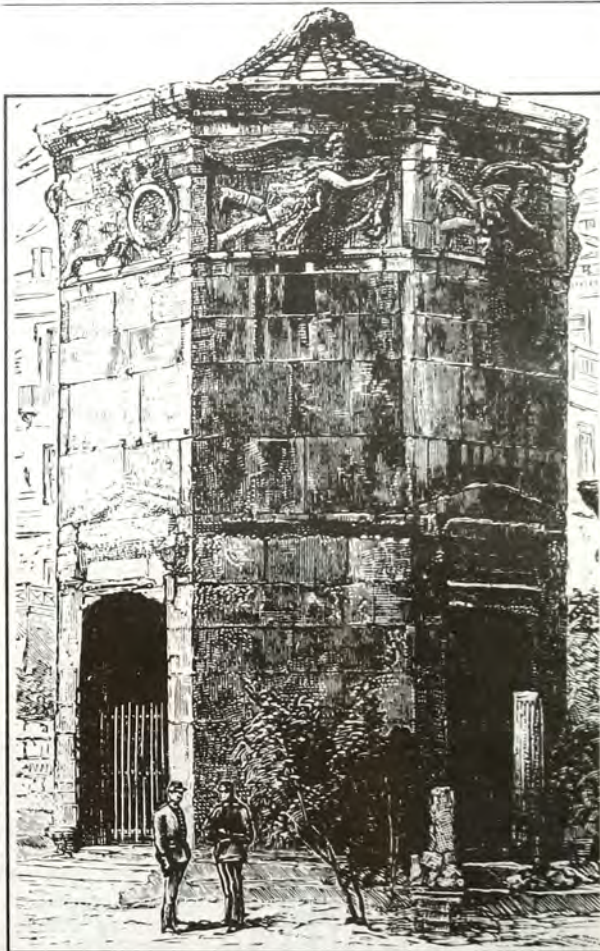
Τό περίεργο αύτό ζήτημα πού θά πραγματευθώ, στηρίζεται σέ δεδομένα θετικά και ύποθετικά. 'Ορισμένοι συγγραφείς όπως ό 'Ηρόδοτος, ό Στράβων, ό Πλούταρχος και άλλοι, μάς δείχνουν τόν δρόμο πού πρέπει ν' ακολουθήσωμε γιά νά έντοπίσωμε και συγχρονίσωμε τά γεγονότα. 'Αλλά θά χρειασθεί νά έπικαλεσθούμε και τήν λογική του συγκρητισμού και της έτυμολογίας, γιά νά καταλήξωμε στά συμπεράσματα πού τό καθιστούν άναπόσπαστο τμήμα της άθηναϊκής ιστορίας.

***

Ημοίρα του έβραϊκού λαού είναι πολύ περίεργη. Αιώνιος ξένος, υπεισέρχεται σ' ένα τόπο άπαρατήρητος, προχωρεί σάν έρπετο, δέν άργεί νά σφίξει τά πλοκάμια του, πιάνει όλα τά πόστα και κατορθώνει νά κυριαρχήσει γιά νά επιβάλει παντού τήν έβραϊκή του σφραγίδα. Αυτό φαίνεται ότι έγινε στην Φαραωνικήν Αίγυπτο από τόν καιρό πού ό 'Ιωσήφ έλυσε τό μυστήριο των επτά άγελάδων έως ότου οι απόγονοί του άνέτρεψαν τό ιερατείο του 'Αμμωνος γιά νά επιβάλουν μέ τήν ΙΗ' δυναστεία τή λατρεία του μονοθεϊκού 'Ατεν. Φυσικά, αύτή ή τρομακτική άνωμαλία έγέννησε τήν αντίδραση του Ζωολατρικού λαού της Αιγύπτου, και όταν απέθανε ό Φαραώ Κούν - 'Ατεν όπως έπωνομάσθη ό προστάτης του 'Ατενάϊ, γεννήθηκε ό αντισημιτισμός. Περιορίσθηκαν λοιπόν οι 'Εβραίοι σέ πεδία συγκεντρώσεως, και άν δέν τους έσαπνωποίησαν, όπως έκανε ό Χίτλερ, τους έχρησιμοποίησαν σέ διάφορα δημόσια έργα έως ότου τους ανάγκασαν νά φύγουν σάν άνεπιθύμητοι, μέ τήν 'Εξοδο στα 1.500 περίπου π.Χ.

Οί 'Εβραίοι στάς αρχαίας 'Αθήνας

Του ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΚΟΡΟΜΗΛΑ

Οί 'Αέρηδες.

Αύτή είναι ή μία έκδοχή. 'Η άλλη βεβαιώνει ότι ή 'Εξοδος των 'Εβραίων πού έστέρησε τήν αιγυπτιακή κυβέρνηση από τόσα έργατικά χέρια, δέν θά έδικαιολογείτο άν δέν τήν υπηγόρευε μία σπουδαία ύγειονομική ανάγκη, ή απομάκρυνσις δηλαδή όλων των ανθρώπων πού είχαν προσβληθεί από λέπρα. 'Εδιωξαν λοιπόν τότε, όχι μόνο τους λεπρούς 'Εβραίους, αλλά

Γραβούρα από τά Εικονογραφημένα Νέα του Λονδίνου 1842 - 1885

Οι Έβραιοι στάς αρχαίας 'Αθήνας

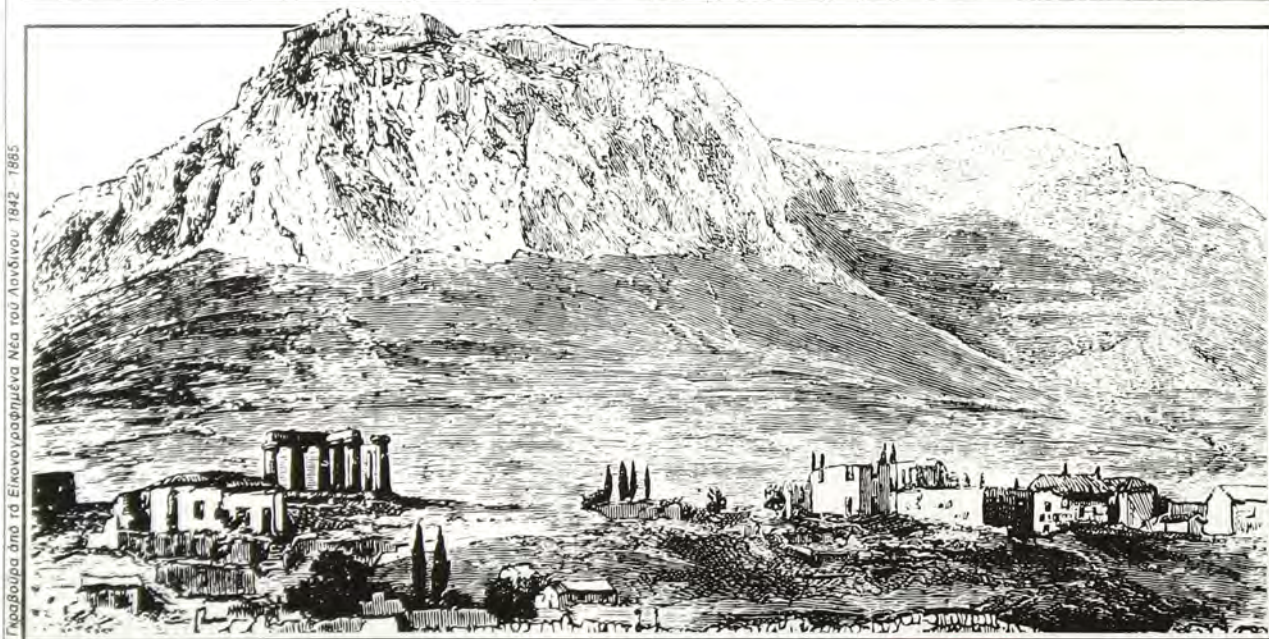
καί όσους Αιγυπτίους έπασχαν από τό φρικτό αυτό νόσημα. 'Η έκδοχή αυτή είναι πολύ πιθανή γιά δύο λόγους. Πρώτον, οί 'Εβραίοι, έπειδή συνηθίζουν πολύ τά τηγανιτά φαγιά, παθαίνουν ένα είδος αλλεργίας πού παρουσιάζει εκζέματα. Καί δεύτερον έπειδή στην 'Εξοδο περιελήφθηκαν καί Αιγύπτιοι γηγενείς, άλλοι πού έλάτρευαν τόν 'Απι, τήν 'Ισιδα, τήν Νηϊθ, καί άλλοι διάφορες Ζωμορφικές θεότητες. 'Εφυγαν λοιπόν χιλιάδες οικογενειών μέ τά γιδοπρόβάτά τους, πέρασαν τήν 'Ερυθρά Θάλασσα καί άρχισαν τήν σαραντάχρονη περιπλάνησή τους μέ τόν Μωϋσή επί κεφαλής. Πολλές φορές έπείνασαν, πολλές φορές έδίψασαν καί τά βάσανά τους δέν μπορούσαν νά έχουν τελειωμό. Τά έβαλαν λοιπόν μέ τόν Μωϋσή πού τούς είχε πάρει στό λαίμο του, έκαναν διάφορες έπαναστάσεις, λ.χ. τήν περίφημη τού Χρυσού Μόσχου, δηλαδή τών Αιγυπτίων πού έλάτρευαν τόν 'Απι, καί τήν άλλη πού ανάγκασε τόν Μωϋσή νά σπάσει στήν αγανάκτησή του, τίς δύο πλάκες μέ τόν περίφημο Δεκάλογο. 'Ετσι, οί δυσαρεστημένοι, σιγά σιγά άρχισαν νά τόν έγκαταλείπουν καί, μή μπορώντας νά ξαναγυρίσουν στήν Αίγυπτο, πήραν τά μάτια τους καί, караbiές караbiές, έτράβηξαν σέ άλλους τόπους. 'Εφθασαν λοιπόν κ' έδώ στήν 'Ελλάδα οί λεγόμενες άποικίες: τού Δαναού πού θά πεί «Θαλασσινός», τού Κάδμου πού θά πεί «Ανατολίτης» καί τού «Κέκροπος» πού θά πεί «Δυτικός».

'Η πρώτη άποικία έφθασε στό 'Αργος καί ξεφόρτωσε ένα πλήθος 'Εβραίων. Αυτοί είχαν συγχωνευθεϊ μέ Αιγυπτίους καί έλάτρευαν τήν 'Ισιδα σάν μονοθεϊκή θεότητα. Τήν εξελληνίσαν σάν θεομοφόρα Δήμητρα πού κρατούσε τίς δυό πλάκες, όχι πιά τού Δεκαλόγου, αλλά τών Θεσμών. 'Η δεύτερη έφθασε στήν Χαλκίδα κι άπλώθηκε στό νησί πού άργότερα ονομάσθηκε Εύβοια, καθώς καί στήν μεγάλη πεδιάδα τής στεριάς πού πήρε άργότερα τό όνομα τής Βοιωτίας. 'Όσοι άπ' αυτούς έλάτρευαν τόν 'Απι, έγκατεστάθηκαν στή Θήβα (= Ταύρος) καί τή χώρα ονόμασαν Καδμεία. Οί άλλοι πού ήσαν φανατικοί τού 'Ατενάϊ καί έτρεμαν κάθε φορά πού έπεκαλούντο τό μυστικό του όνομα Γιγχβέ, (= ό Θεός) πήγαν στήν Τανάγρα καί στήν 'Ερέτρια. Αυτοί ήσαν γνήσιοι 'Εβραίοι. Μολονότι δέν έξηχσαν διόλου τή

σημτική τους γλώσσα καί τή φανατική τους θρησκεία, έδέχθησαν νά εξελληνίσουν τό όνομά τους καί, γι' αυτό, τούς έλεγαν καί τότε Γεφυραίους, έπειδή «'Εβερ» σημαίνει τό Πέραμα καί, κατ' επέκταση, τήν Γέφυρα.

***

Στά τέλη τής δεύτερης χιλιετηρίδας, άφ' ότου ό Θησεύς κατόρθωσε νά σχηματίσει τās 'Αθήνας, οί Βοιωτοί, διωγμένοι από τήν Θεσσαλία, κατέβηκαν καί έδιωξαν τούς Καδμείους καί τούς Γεφυραίους από τήν στεριανή πεδιάδα τήν όποιαν ονόμασαν από τότε Βοιωτίαν. Οί Καδμείοι έφυγαν στά βόρεια μέρη, αλλά οί Γεφυραίοι δέν θέλησαν νά τούς ακολουθήσουν. Τόν καιρό εκείνο ή 'Αττική ήταν αναστατωμένη. Μιά έπανάστασις τών 'Ιαόνων (όπως έλεγαν τότε τούς μετέπειτα 'Ιωνας) είχε διώξει τόν Θησέα. Τήν εξουσία είχε καταλάβει ό Μενεσθεύς τού Πετεώ, ένας από τούς απογόνους τών Αιγυπτίων τής Σαίδος πού είχαν έρθει μέ τήν άποικία τού λεγόμενου Κέκροπος. 'Ήσαν άραγε συγγενείς οί Γεφυραίοι μέ τούς 'Ιάονας πού ακόμα φορούσαν τήν αιγυπτιακή «κελεμπία» άφού τούς έλεγαν «'Ελκεχίτονας» δηλαδή «Μακρυπουκάμισους»; Παρεκάλεσαν λοιπόν τόν Μενεσθέα νά έπιτρέψει τήν έγκατάστασή τους στήν 'Αττική. Αυτός πάλι έτοιμαζόταν νά πάει στήν Αύλίδα όπου όλοι οί 'Ελληνες καί τά πλεούμενά τους είχαν δώσει ραντεβού γιά νά πάρουν πίσω τήν ωραία 'Ελένη από τό 'Ιλιο. Τό πρόβλημα δέν ήταν εύκολο. Τί νά τούς κάνει; Γεωργοί δέν ήσαν οί Γεφυραίοι ώστε νά τούς δώσει κολλήγους στά κτήματα τών εύπατριδών. 'Όσοι έμεναν στήν Τανάγρα ήσαν κεραμοουργοί, κι έφτιαχναν εκείνες τίς θαυμάσιες κουκλίτσες, τίς λεγόμενες Ταναγραίες πού είχαν γιά πρότυπό τους τίς Φελλαχίνες τών αναμνήσεών τους. Οί άλλοι τής 'Ερέτριας ήσαν δημιουργοί, δηλαδή τεχνίτες κάθε τέχνης, χαλκείς, σιδηρουργοί, καρποποιοί καί μάλιστα μεταπράτες. Δέν έκαναν λοιπόν γι' άγροτικές άσχολίες. Τά επαγγέλματά τους πάλι έπερίττευαν στά τσιφλίκια έπειδή εκεί, ό,τι έχρειάζοντο, τό έκαναν τά χέρια τών γυναικών. Τί νά τούς κάνει λοιπόν; 'Επειτα καί οί θρη-

‘Η παλιά Κόρινθος καί ή ‘Ακροκόρινθος

Γραβούρα από τό Εικονογραφημένο Νέα τού Λονδίνου, 1842 - 1865

Οι Έβραίοι στάς ἀρχαίαις

σκεῖες τους δέν ἔμοιαζαν. Οἱ Ὀλύμπιοι, καί μάλιστα ἡ Ἀθηνά καί ἡ Δήμητρα, ὁ Ὑπατος Ζεὺς καί ὁ Πατρώος Ἀπόλλων εἶχαν τὰ ξοῶνά τους, σάν ἐφέστιοι θεοί, σὲ κάθε τζάκι, ἐνῶ οἱ Γεφυραῖοι ἐκρυσαν τὸν δικό τους ἀόρατο θεό, σάν νὰ ἐφοβούντο μήπως τοὺς τὸν πάρει κανεὶς.

Τέλος πάντων, ἐπειδὴ καὶ οἱ Βοιωτοὶ ἀνυπομονοῦσαν νὰ τοὺς διώξουν καὶ ὁ Μενεσθεὺς νὰ φύγει γιὰ τὴν Αὐλίδα, ἐκλείσαν βιαστικά καὶ πρόχειρα μιά προσωρινὴ συμφωνία. Οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐδέχθησαν σάν «ἡμιπολίτες» δηλαδὴ νὰ κτίσουν τὸ προσφυγικὸ τους συνοικισμό στὴν ἔρημη τότε βορειοδυτικὴ πλευρὰ τῆς Ἀκροπόλεως, ἀλλὰ νὰ μὴν ἔχουν καὶ ὅλα τὰ δικαιώματα πού ὁ Θησεὺς εἶχε θεσπίσει γιὰ τοὺς γνήσιους Ἀθηναίους. Ὅσο γιὰ τὴν θρησκεία, οἱ Γεφυραῖοι ἐζήτησαν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι συμφώνησαν τὸν ρητὸν ὅρο. Οὔτε οἱ Γεφυραῖοι θὰ μπαίνουν σὰν ἱερά τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ οὔτε κι αὐτοὶ θὰ εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ μπαίνουν στὴν δική τους Συναγωγὴ.

***

Χιλιάδες λοιπὸν οἰκογένειες Γεφυραίων ἀπὸ τὴν Τανάγρα καὶ τὴν Ἑρέτρια ἐγκατεστάθηκαν στὴν περιοχὴ πού τοὺς παρεχωρήθη. Φίλεργοι, πρόθυμοι καὶ πολὺ ἔξοιτοι τεχνίτες, ἔκτισαν ἀμέσως τὰ προσφυγικὰ σπιτάκια τους πού τότε φαίνονται ἀνασκαμμένα κάτω ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγο, καὶ ὀνόμασαν τὸν συνοικισμό τους «Μέλτ» πού ἔγινε Μελίτ. Στὴ σημερινὴ τους γλῶσσα θὰ πεῖ «Καταφύγιο». Τὸ κέντρο ὅμως τῆς περιοχῆς ἦταν ἓνα γούπατο πού μάζευε ὅλα τὰ βρόχια νερά τῶν γύρω ὑψωμάτων καί, μὲ τὸ ἔλος πού ἐσχημάτιζαν, τοὺς τάραν ἀπὸ τίς θέρμες. Οἱ Ἑρετρίειες πολέμησαν τὸ κακὸ μὲ τίς προσχώσεις καί, δὲν ἄφησαν κανέναν νὰ κτίσει ἐκεῖ τὸ καλυβάκι του. Ἐτοὶ ἐδημιούργησαν ἐκεῖ τὴν πρώτην Ἀγορά, πού τὴν ὀνόμασαν Ἑρέτρια. Ἐκεῖ κοντὰ ἐγκατεστάθηκαν οἱ «Ἀθμωεῖς» ὅπως ἔλεγον τότε τοὺς γύφτους, καὶ ἀπὸ τότε ἴσαμε τὰ σήμερα ἐξακολουθοῦν νὰ βρίσκονται τὰ Γύφτικα τῆς Πλατείας Ἀβησσυνίας. Λίγο παρακάτω ἐγκατεστάθηκαν οἱ καρποποιοί. Καὶ ὅλο γύρο στὴν ἀγοραία αὕτη Ἑρέτρια, ἔστησαν τὰ ἐργαστήριά τους ὅλοι οἱ ἄλλοι τεχνίτες. Οἱ Γεφυραῖοι πάλι ἀπὸ τὴν Τανάγρα, βρῆκαν θαυμάσιο κοκκινόχρωμα καί, στὰ ἐργαστήριά τους πού ἔστησαν γύρο ἀπὸ τὸν Κηφισσὸ, ἄρχισαν νὰ πλάθουν στὸν τὸρνο, τὰ περίφημα ἀθηναϊκά ἀγγεῖα πού ἀργότερα ἄλλοι τεχνίτες θὰ ζωγραφίζουν τὰ καλλιτεχνικά τους ἀριστουργήματα. Ὅταν ἄρχισαν νὰ πεθαίνουν οἱ Γεφυραῖοι ἀναγκάσθηκαν νὰ δημιουργήσουν δικό τους κοιμητήρι, μιά καὶ δὲν εἶχαν ἰδιόκτητα τοιφλίκια νὰ θάψουν τοὺς νεκρούς των σὲ μίαν ἄκρη τους ὅπως οἱ ἄλλοι Ἀθηναῖοι. Κοντὰ λοιπὸν στὸν Κηφισσὸ ἐδιάλεξαν ἓνα μέρος, τὸ ἐμάντρωσαν καὶ τὸ ὀνόμασαν «Ἀκελδαμά» δηλαδὴ «Κοκκινόχρωμα» πού θὰ παρετυμολογηθεῖ ἐλληνικά στὴν Ἀκαδημία. Αὐτὸς ὁ πρωτόγονος ἐβραϊκὸς Κεραμεικὸς, θὰ συνεχισθεῖ στὸν ἀθηναϊκὸ Ἑσῶ καὶ Ἑξῶ Κεραμεικὸ σάν ἀθηναϊκὸ πιά κοιμητήρι. Οἱ Γεφυραῖοι ὥστόσο πρέπει νὰ ἦσαν ἀπὸ τίς δώδεκα φυλές τῶν παιδιῶν τοῦ Ἰακῶβ. Δέν ἔξερομε ἀν κρατοῦσαν τίς περιφημες γενεαλογίες των ἢ τίς εἶχαν ξεχάσει καὶ ἀνακατέψει. Γιὰ καλὸ λοιπὸν καὶ γιὰ κακὸ, σάν ἄνθρωποι πολὺ εὐσεβεῖς, ἔκοψαν δώδεκα παρακλάδια ἀπὸ τὴν ἱερὰν ἐλαίαν τοῦ Ἐρεχθεῖου καὶ τὰ φύτεψαν στὸν «ἀκελδαμά» τους. Οἱ δώδεκα αὐτὲς ἐλλῆς ὀνομάσθηκαν «Μόριες», ἐπειδὴ «Μόρι» ἔλεγον στὴ σημερινὴ τους γλῶσσα τὴν ἱερὴ ἐλαίαν πού φύτεψε ἡ Ἀθηνά. Σημτικὰ «Μόρε» θὰ πεῖ κατὰ «οὐράνιο» δηλαδὴ «Θεσπέσιο», καί γι' αὐτὸ βλέπομε στὴν Κανὴ Διαθήκῃ ὅτι ἀπαγορεύεται νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις «Μορέ», ἐν κατὰ πολὺ ἱερό.

***

Μὲ τὸν καιρὸ ὅμως ὅλα ξέφτισαν, ὅλα ξεθώριασαν καὶ μόνον ὀρισμένοι Γεφυραῖοι ἔμειναν πιστοὶ στὸν Γιαχβὲ τους. Ὁ Ἀκελδαμὰς μὲ τίς δώδεκα Μόριες ἐλλῆς, ἐξελληνίσθηκε σάν Τέμενος. Ἐκεῖ ἐστήθηκε πρῶτα τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἰάκχου πού ἦταν μιά παρήχησις τοῦ Γιαχβὲ κι ἔγινε μὲ τὸν και-

Τὸ Μνημεῖο τοῦ Φιλοπάπου

ρὸ ἢ φωτοβόλος δάδα μὲ τὴν ὁποῖαν ἡ Δήμητρα ἀναζητοῦσε τὴν κόρη της Περσεφόνη. Κοντὰ του ἄλλοι θεοὶ εἶχαν τὰ δικά τους ἀγάλματα, καὶ ἐξαιρετικά, ὁ Μόριος Ζεὺς πού χρωστᾷ στὶς δώδεκα ἐλλῆς κι ὄχι στὸν «Μόρο» τὸ παρεπώνυμό του. Οἱ περισσότεροι ὅμως Γεφυραῖοι εἶχαν ἐν τῷ μεταξὺ ἐξελληνισθῇ. Διατηροῦσαν βέβαια τὴν ἀνάμνηση τῆς καταγωγῆς τους, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευαν πιά στὸν Γιαχβὲ. Τὸν εἶχαν ἀντικαταστήσει μὲ τὸν γαπημένο τους Ἰάκχο. Τὸν ἐπέβαλαν μάλιστα τόσο πολὺ καί σ' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς γνήσιους Ἀθηναίους ὥστε ὁ Ἰάκχος κατόρθωσε μὲ τὸν καιρὸ νὰ γίνῃ ἓνας προστάτης τοῦ Ἀστεως.

***

Τὶ ἦταν αὐτὸς ὁ Ἰάκχος; Ἦταν ἄραγε ἓνα ἀπλό ἐπίθετο τοῦ Βάκχου, ὅπως ἀναφέρουν τὰ λεξικά; Καί γιατί, μόνον στὰ Ἑλευσίνια Μυστήρια παρουσιάζεται καὶ προστατεύει μόνον καὶ εἰδικὰ τοὺς Ἀθηναίους; Ἄν ἦταν θεός, πῶς δὲν κατόρθωσε νὰ εἰσχωρήσῃ στὸ ἐλληνικὸ Πάνθεον, τὸ τόσο φιλόξενο ὥστε, μόνον μὲ τὸν ἀόρατο θεὸ τῶν Γεφυραίων, δέν εἶχεν ἐλθεῖ σ' ἐπαφή;

Ὁ Ἰάκχος ἐστάθηκε τὸ πιὸ ἀπίθανο θρησκολογικὸ ἐφεῆρημα ἀφοῦ ἀπετέλεσε τὸν συνενεργὸ κρίκο πού συνδέει τὰ δύο ὁλωσδιόλου ἀντίθετα ἄκρα, τὸν μονοθεϊκὸ Γιαχβὲ μὲ τὸν Βάκχο, τὸν θεὸ τῆς ἀμπέλου. Γεννήθηκε στὰς Θήβας ὅταν ἐφθασαν, ἀποστάται τοῦ Μωϋσέως, οἱ ἀνατολίτες τοῦ ὑποτιθέμενου Κάδμου. Αὐτὸς ἔφερε μαζί του πολλοὺς Ἑβραίους πού, σύμφωνα μὲ τὸν Δαυίδ, «αἰνοῦσι τὸν κύριον Ἀτενάϊ ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνοις». Εἶχεν ὅμως καὶ μιά θυγατέρα, τὴν Σεμέλη πού γέννησε τὸν Βάκχο. Καὶ σύμφωνα μὲ τὴν μυθολογίαν, ὁ θεὸς αὐτὸς τῆς ἀμπέλου τὴν ἐλιτάνευε χορεύοντας τὴ συνοδεία αὐλοῦ καὶ τυμπάνου πού ἀπετέλεσαν τὸν διθύραμβο. Καὶ μόνῃ ἡ λέξις αὕτη ἀρκεῖ νὰ μᾶς πείσει γιὰ τὴν παράξενη περιβολὴ τῆς εὐθυμης

Ἰκραιοῦ ἀπὸ τὰ ἑκονογραφημένα Νέα τοῦ Λονδίνου 1842 - 1885

Οι Έβραίοι στάς αρχαίες Αθήνας

αυτής λατρείας, αφού είναι η αρχαιότερη παραφθορά των δύο λέξεων Διφθέρα και Ἀμβιξ (Διφθέρα = τύμπανον, Ἀμβιξ = αὐλός). Σήμερα ακόμα οι λαϊκοί μας χοροί, μήπως δέν ρυθμίζονται με τό κλαρίνο και τό τούμπανο πού τούς παρακολουθεῖ;

Πρόδηλο εἶναι ὅτι οἱ Γεφυραῖοι ἐφευρέται τοῦ Ἰάκχου, ἐβαπτίσθησαν εἰς τό νέκταρ τῆς ἀμπέλου και τόν ἐλάτρευσαν μέ τήν ἔννοιαν τοῦ ἀνεσπέρου φωτός. Γι' αὐτό τόν μετεμόρφωσαν σέ Δάδα, ὅταν τόν εἰσέφεραν στά Ἑλεϋσίνια Μυστήρια, πού εἶχαν διαρρυθμίσει σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῆς Κιβωτοῦ. Μόνον Ἑβραῖοι μπορούσαν νά δημιουργήσουν μέ τούς Δαδούχους, τούς Ἱεροφάντας και τούς Μυσταγωγούς, τό πρῶτο ὀργανωμένο Ἱερατεῖο σ' ἕνα τόπο ὅπου τότε ἱερεῖς δέν ὑπῆρχαν. Τά χρέη τους σέ κάθε οἰκογένεια ἔκαναν οἱ οἰκογενειάρχαι. Κάθε χρόνο λοιπόν ὁ Ἰάκχος ἐδημιουργοῦσε ἕνα ἰδιότυπο ἐπεισόδιο τήν ἔκτη μέρα τῆς πομπῆς τῶν Ἑλευσινίων. Δέν εἶναι λοιπόν διόλου ἀπίθανο ὅτι εἶχαν εἰσδύσει στά Μυστήρια τῆς Ἑλεουσίνος οἱ Γεφυραῖοι ὅσοι εἶχαν ἐξελληνισθεῖ τουλάχιστο στό φανερό. Ἐτσι εἶχαν ἤδη εἰσδύσει στό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Ἐπίσης εἶχαν ξαπλωθεῖ και στήν Τριφυλλία ὅπου ἐνέμοντο τά λουτρά τοῦ Καίαφα. Αὐτοί ἐσύστησαν τούς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας στήν Ὀλυμπία νά γίνονται κάθε τέσσερα χρόνια, ἢ μάλλον στόν κύκλο τῶν ἐπτάκις ἐπτά 49 μηνῶν. Παντοῦ ἔχωναν τήν μύτη τους, χωρίς νά φαίνονται, χωρίς νά διακρίνονται και, φυσικά, χωρίς νά παρενοχλοῦνται ἀπό ἀντισημιτικά κινήματα. Τήν ἔκτην λοιπόν ἡμέρα οἱ ἀπῆστοι Γεφυραῖοι ἐβγαζαν τό εἶδωλο τοῦ Ἰάκχου ἀπό τόν Ἀκελδαμά τοῦ Κηφισοῦ και τόν ἐφόρτωναν πάνω ἕνα ἀμάξι γιατί ἦταν πολὺ βαρὺ ὥστε νά τό κρατοῦν στήν ἀγκαλιά τους. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ πομπή τοῦ Ἰάκχου ἦταν ὅτι γιά μᾶς ἡ περιφορά τοῦ Ἐπιταφίου. Ἀλλή ἀμαξα δέν ἐπετρέπετο ν' ἀκολουθεῖ τήν πομπή. Τό θέαμα ὅμως τοῦ μασκαρεμένου Γιαχβέ, ἦταν ἀνυπόφορο γιά τούς πιστοὺς Γεφυραῖους. Γιὰ νά ἐκφράσουν λοιπόν τήν ἀγανάκτησή τους, ἔστεκαν κοντά στή γέφυρα τοῦ Κηφισοῦ και μέ βρισιές στήν ἀκατανόητη σημιτική τους γλώσσα, ἀνάγκαζαν τούς ἀπῆστους ὁμοεθνεῖς τῶν νά τούς ἀπαντοῦν, ἀπό τό ἀμάξι τους, μέ ἄλλες ἀκατανόητες βρισιές. Ἀπό αὐτή τήν αἰτία ἐδημιουργήθηκαν οἱ «Γεφυρισμοί» και «Τά ἐξ ἀμάξης» πού μέ τόν καιρό, γιά νά κατανοηθοῦν οἱ παλιές βρισιές ἀπεδόθησαν στ' ἀστεία τῆς περιφημῆς Ἰάμβης. Ἀπό τόν σύνδεσμο τοῦ Ἰάκχου μέ τὰ Ἑλευσίνια, ἐξηγεῖται και τό γιατί ἡ Συναγωγὴ τῶν Γεφυραίων ἀναφέρεται σάν ναός τῆς «Ἀχαιῆς Δήμητρας» χωρίς νά σκανδαλίζει τούς Ἀθηναίους πού, ἀργότερα, θά καταδικάζουν τόν Ἀλκιβιάδη ὅτι διεκωμώδησε τὰ Μυστήρια ἐξω ἀπό τήν Ἑλευσίνα. Ἡ ἐβραϊκή αὐτή Συναγωγὴ βρισκόταν στή σημερινὴ Λεωφόρο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου και εἰδικά, στή θέση «Τσουλήθρα» ὅπου ἐμαζεύοντο οἱ θεομοφοριάζουσες και, μέ τίς δύο πλάκες τῶν Θεσμών, δηλαδή τοῦ ἐβραϊκοῦ Δεκαλόγου, ξεκινούσαν γιά τὰ δικὰ τους Θεομοφορία στήν Ἑλευσίνα. Οἱ Ἀθηναῖοι τήν Δήμητρα αὐτὴ τήν ἔλεγαν «Ἀχαιῆν» ὅχι ἀπὸ τὰ «ἀχ ἄχ» κλάμματα τῆς μάννας πού ζητοῦσε τήν κόρη τῆς, ἀλλὰ ἐπειδὴ συχνά ἄκουαν νά ψέλνουν στόν μυστηριώδη αὐτό ναό, παράξενους ὕμνους στόν Γιαχβέ, και τούς παρετυμολόγησαν στήν «Ἀχαιῆν» δηλαδή τήν «Υψηλὴν». Ἡ ἴδια αὐτὴ Συναγωγὴ, ὅταν ἔπαυσε μέ τόν καιρό νά συχνάζεται ἀπὸ τούς φανατικούς Γεφυραίους, ἀφιερώθηκε φυσικά στήν πραγματικὴν Δήμητρα. Κι ἐπειδὴ στήν σημιτικὴ τους γλώσσα πού ἄργησαν πολὺ νά ξεχάσουν, τούς θεοὺς τῶν ἑθνῶν, τούς ἔλεγαν «Ἐλωχειμ» σιγὰ σιγὰ οἱ Γεφυραῖοι μετνόμασαν τήν παλιὰ Συναγωγὴ, Ναὸ τῆς «Χλόης Δήμητρος».

***

Απὸ αὐτὰ και ἀπὸ διάφορα ἄλλα συμπτώματα πού παραλείπω ἐπειδὴ ἡ ἐξακρίβωσις τῶν θά ἐβάραινε πολὺ τήν ἀφήγησή μου, μπορούμε νά σχηματίσουμε τήν πραγματικὴν εἰκόνα τῆς ἐπιδράσεως πού εἶχαν οἱ Ἑβραῖοι στήν ἀνέλιξη τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Σόλων ὁ Ἐξηκεστίδου, ἀπὸ τήν μητέρα του ἦταν ἀπόγονος τοῦ Κόδρου. Ὁ πατέρας του ὅμως πού ἦταν

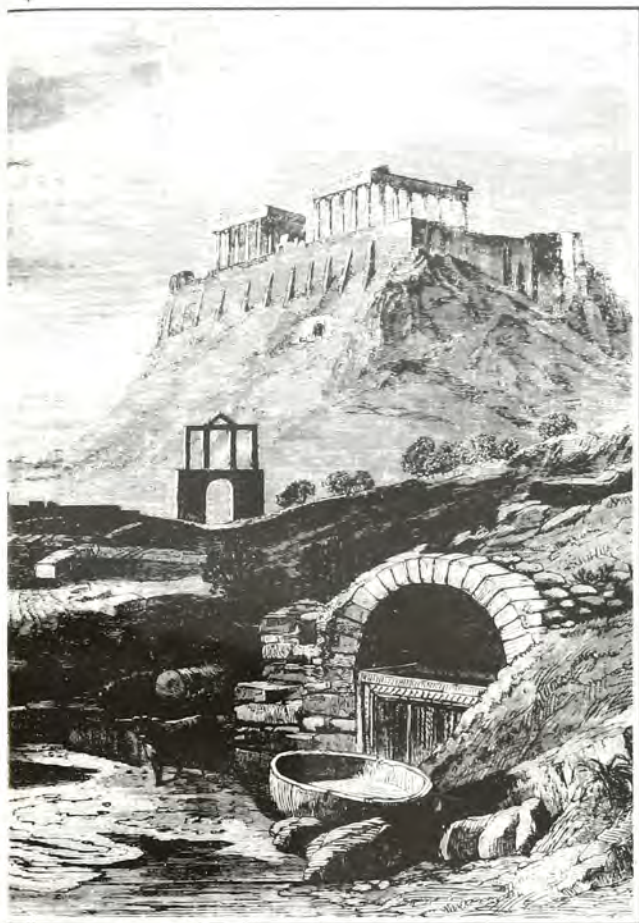
Σχέδιο τῆς Ἀκρόπολης ἀπὸ τόν δρόμο μεταξύ Μαραθῶνος και Ἀθηνῶν

ἀπὸ τήν Σαλαμίνα, φαίνεται ὅτι εἶχε σημιτικὴ καταγωγή, ἐπειδὴ στήν Κούλουρη, παλαιότατα ἦταν ἐγκατεστημένη μιὰ σημιτικὴ ἀποικία ἡ ὁποία τῆς ἔδωσε τήν τοπωνυμία τῆς Σαλαμίνας πού σημαίνει «Σωτηρία», καθὼς και πολλές φορές ἐδικαιολόγησε τό ὄνομά της. Ὁ σοφὸς νομοθέτης, βέβαια, δέν ἐπίστευε στόν Γιαχβέ. Συνεδέετο ὅμως μέ τούς Ἑβραίους και ἡ ὅλη του διαγωγή, ὁ βίος και ἡ πολιτεία του, φαίνονται ἐπηρεασμένα ἀπὸ τό ἐβραϊκὸ πνεῦμα. Στόν πρῶτο ἱερό πόλεμο, αὐτὸς ἀνέλαβε τήν ἐκστρατεία γιά νά σώσει τό Μαντεῖο τῶν Δελφῶν πού τό ἐξεμεταλλεύοντο οἱ Ἑβραῖοι. Ἡ ποιήσις του, ἡ γνωμικὴ και ἐλεγειακὴ, ἦταν ἕνα εἶδος ψαλμῶν τοῦ Δαυὶδ. Ἦταν ἔμπορος τό ἐπάγγελμα και σάν ἔμπορος, τριγυρνοῦσε τόν κόσμον, αἰεὶ διδασκόμενος, μέ τήν πρόθεση νά θεμελιώσει ἕνα δημοκρατικὸ πολίτευμα σύμφωνα μέ τό τιμοκρατικὸ σύστημα τῶν Ἑβραίων.

Στήν περίφημη νομοθεσία του ἀπέσπασε τήν ἡγεσία ἀπὸ τήν ἀριστοκρατία τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας και τήν παρέδωσε στόν χρηματικὸ πλοῦτο τοῦ οἰουδῆποτε ἰδιοκτήτου γῆς ἢ ἐμπόρου ἢ τεχνίτου. Αὐτὸς ἐδημιούργησε τήν Σεισάχθεια ἀλλοιώνοντάς τό νόμισμα ὥστε νά ὑποτιμηθεῖ καὶ διευκολύνει, μέ τήν ὀνομαστικὴν τὴν ἀξία, τὰ χρέη πού ἐσκλάβωναν τήν γῆν και τούς ἀνθρώπους. Τόν Κώδικά του ἐπονόμασε «Κύρβεις» πού ἐξελληνίστηκε τόν σημιτικόν «Κορβανὰ» τουτέστι «Θησαυρὸς». Καὶ ὅλα τὰ δευτερεύοντα νομοθετήματά του μπορούμε εὐκόλα νά τὰ διακρίνουμε μέσα στήν Πεντάτευχο.

Οι Έβραιοι στάς αρχαίās 'Αθήνας

Γκαβούρα από τὰ Εἰκονογραφημένα Νῆα τοῦ Λονδίνου 1842 - 1885

Παντοῦ λοιπόν διακρίνομε τὰ πλοκάμια τῆς ἐβραϊκῆς ἐπιδράσεως στήν εξέλιξη πού πήραν αἱ δημοκρατικά 'Αθήναι. Ὅμοιοι καθ' ὅλα μέ ὄλους τούς 'Εβραίους τῶν πέντε ἡπείρων, ἦσαν διηρημένοι σέ δύο τάξεις: Στούς πλουσίους πού εἶχαν στά χέρια τους τό ἐμπόριο, τή βιομηχανία, τή ναυτιλία καί ἰδίως τό χρηματεμπόριο, καί στούς φτωχοῦς πού ἀσχολοῦντο μέ τίς βάνουσες τέχνες, ὅπως οἱ «ἀθμονεῖς» σιδηρουργοί, οἱ καρροποιοί καί οἱ ἄλλοι ψιλικατζῆδες καί μάλιστα παλιατζῆδες. Οἱ πρῶτοι ἐμόρφωσαν τήν ἐμπορικὴν ἀγορά τοῦ Κυδαθηναίου. Οἱ ἄλλοι περιωρίσθηκαν στήν ἀγορά τῆς παλαιᾶς 'Ερετρείας, ὁπόθεν, καί μέ τόν καιρό, τούς ἐξετόπισαν, πιό 'Εβραῖοι τὰ συστήματα, οἱ 'Αθηναῖοι.

Ὅσο ὅμως καί ἂν οἱ Γεφυραῖοι ἐπλούτισαν καί, ἐξαθηναῖσμένοι, εἰσεχώρησαν στήν τάξη τῶν εὐπατριδῶν, ἐν τούτοις οἱ γνήσιοι 'Αθηναῖοι δέν ἔπαυσαν νά τούς θεωροῦν «ἡμιπολίτας» ὅπως τούς ἐδέχθηκε ὁ Μενεσθεύς τοῦ Πετεώ, στήν ἀρχική τους προσωρινή ἐγκατάσταση πού ἀπέκτησε τὰ συνηθισμένα δικαιώματα τῆς μονιμότητος.

***

Τήν διακριτικὴ καί διαχωριστικὴν αὐτὴ γραμμὴ τὴν διακρίνομε καθαρά στό τραγικὸ ἐπεισόδιο τῶν Τυραννοκτόνων, τοῦ 'Αρμόδιου καί τοῦ 'Αριστογείτονος. Οἱ 'Αθηναῖοι, ὅλα τὰ ἐσυγχωροῦσαν στούς Μετοίκους μεταξύ τῶν ὁποίων κατελέγοντο καί οἱ «ἡμιπολίται», ἐξω ἀπὸ τὴν ἀνάμιξή τους στίς

θρησκευτικὲς τους πομπές. Τὰ «Κανά» δηλαδὴ τὰ κάνιστρα μέ τὰ κτερίσματα τῶν θυσιῶν, τὰ ἔφεραν μόνο γνήσιες 'Ατθίδες ἀπὸ πατέρα καί μητέρα 'Αθηναίους. Ἄλλα κορίτσια Μετοίκων καί ἡμιπολιτῶν, μπορούσαν νά τίς προστατεύουν ἀπὸ τὴν ἥλιο, τὴν ὥρα τῆς πομπῆς, μέ τὰ σκιάδια, δηλαδὴ τίς ὀμπρέλλες. Αὐτὴ τὴν πατροπαράδοτη συνήθεια οἱ Γεφυραῖοι πού ἔχωναν παντοῦ τὴ μύτη τους, ἐζήτησαν νά διακόψουν νεωτερίζοντας μέ κάποια 'Εβραιοπούλα πού θά ἐπαίρνε τὴν θέση τῆς Κανηφόρου στὰ Παναθηναία τοῦ 514 π.Χ. Ὁ κληρὸς ἔπεσε στὴν ὁμορφὴν ἀδελφὴ τοῦ 'Αρμόδιου πού ἦταν ἕνας Γεφυραῖος ἀριστοκράτης. Ἡ πομπὴ εἶχε σχηματισθεῖ ἡ ὁμορφὴ Γεφυραῖα 'Εβραιοπούλα ἐκαμάρωνε, οἱ ἄλλοι 'Εβραῖοι ἦσαν ὑπερήφανοι γιὰ τὴν καινούργια κατάκτησή τους καί ὅλοι ἐχαίροντο γιὰ τὸ αἰσιό γεγὸς, ὅταν ὁ Πεισιστρατίδης 'Ιππάρχος, ἐπιθεωρῶντας τὴν πομπή, ἐγίνε ἐξω φρενῶν πού εἶδε τὴν 'Εβραιοπούλα νά παίρνει μιὰ θέση πού ἀνῆκε δικαιωματικῶς μόνο σέ μιὰ γνήσια 'Ατθίδα. Τὴν ἄρπαξε λοιπὸν ἀπὸ τὸ γυμνὸ τῆς μπράτσο καί τὴν ἐβγάλε ἀπὸ τὴν θέση τῆς στὸν πομπή. Μιὰ τέτοια βάνουση διαγωγὴ, ὅσο κι ἂν ἦταν δικαιολογημένη ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸ ζῆλο τοῦ 'Ιππάρχου, ἀποτελοῦσε μιὰ θανάσιμη προσβολή, ὅχι μόνο γιὰ τούς 'Εβραίους πού τὴν ἐζήσαν ἐκείνη τὴν στιγμή, ἀλλὰ κυρίως γιὰ τὸν 'Αρμόδιο καί τὸν ἀδελφικὸ του φίλο 'Αριστογείτονα. Τράβηξαν λοιπὸν τὰ μαχαίρια τους καί πρὶν προφθάσει ν' ἀμυνθεῖ ὁ Πεισιστρατίδης, τὸν σκότωσαν. Ὁ φόνος αὐτὸς πού εἶχε κίνητρο τὴν προσωπικὴν ἐκδίκηση, ἐλαβε διαστάσεις Τυραννοκτονίας χάρις στὸν πλοῦτο τῆς ἀθηναϊκῆς φαντασίας, ἀφοῦ Τύρραννος ἦταν ὁ μεγαλύτερος ἀδελφὸς τοῦ 'Ιππάρχου, ὁ ἀντιπαθητικότερος 'Ιππίας, ἡ δὲ Τυραννίς τῶν Πεισιστρατιδῶν, κατελύθη ὕστερα ἀπὸ τρία ὁλόκληρα χρόνια, ἤτοι στὰ 511.

***

Αργότερα ἀπὸ αὐτὸ τό περιστάτικὸ δέν φαίνεται νά παρουσιάζουν καμιά δράση οἱ 'Εβραῖοι στάς 'Αθήνας, ἐκτός ὁρισμένων μικροπεριστατικῶν ὅπως μᾶς δείχνει κάποιοι μαρμάρινοι λογαριασμοὶ στὸ ἀνακαινιζόμενο τότε 'Ερέχθειο ὅπου, κάποιοι «'Αδωνίς ὁ ἐν Μελίτῃ» ἐπρομήθευσε φύλλα χρυσοῦ γιὰ τὸν στολισμὸ τῶν κιόνων του.

'Αντισημίται θά ἐξεγερθοῦν οἱ 'Αθηναῖοι μόλις τὸν δέκατον αἰῶνα μετὰ Χριστόν, ὅταν τὸ Βυζάντιο ἐξεμίσθωσε τούς φόρους σέ κάποιον Ἰσπανὸ 'Εβραῖο πού τὸν ἔλεγαν, κατὰ τό Χρονικὸ, Χασέ τοῦ Γιούβη. Σήμερα θά τὸν ἐλέγαμε Ἰωσήφ τοῦ Ἰώβ. Ὁ φορομπήκτης αὐτὸς ἐγκατεστάθη στήν 'Ακρόπολη. Καί τότε ἐγδερνε τούς ταλαίπωρους 'Αθηναίους ὥστε τοὺς ἀνάγκασε νά τὸν σκοτώσουν μέ τίς πέτρες, χωρὶς κἄν νά σεβασθοῦν τὴν ἱερότητα τοῦ Παρθενῶνος ὅπου κατέφυγε γιὰ νά σωθεῖ ἀπὸ τὴν Παναγία τὴν 'Αθηνιώτισσα.

'Απὸ τότε ὥστόσο, μόνο τό ἐπεισόδιο τοῦ Πορτογάλου Πατοΐφικου παρουσιάζει κάποια μορφή ἀντισημιτισμοῦ στὰ 1847, ἀλλὰ δέν βρῆκε ποτέ καμιά ἀπήχηση στὸν ἑλληνικὸ λαὸ πού, πάντοτε καί ὅπου ζοῦσαν 'Εβραῖοι, στίς 'Ωβριακές ἢ καί στίς ἀνοικτές τους συνοικίες, τούς ἐθεώρησε ὁμοεθνεῖς καί καλοῦς, νομίμους καί ἐξυπηρετικούς πολίτας.

Τώρα ἐξαπολύθηκε τὸ νέο κύμα τοῦ ἀντισημιτισμοῦ. Παρ' ὅλους τούς ἀγκυλωτοὺς σταυροὺς, τὸ κίνημα δέν προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τ' ἀπομεινάρια τοῦ χιτλερισμοῦ. Μπορεῖ βέβαια νά τὰ χρησιμοποιοῦν σὰν κατάλληλα προσωνεῖα ἀπὸ τὸ 'Ισραὴλ καί τίς μυστικὲς του διεισδύσεις. Ἄν ἄλλοτε ἡ χώρα αὐτὴ κατόρθωσε ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τούς 'Εβραίους μέ τὴν 'Εξοδο τοῦ Μωϋσέως, μπορεῖ τώρα νά τὴν πάθει ἀπὸ κανένα νέο Μωϋσὴ πού θά ξαναφέρει τούς 'Εβραίους στήν Αἴγυπτο μέ καμιά νέα ὅσο καί ἀπροσδόκητη 'Εἰσοδο...

Γλυπτό από το άετωμα του αρχαίου Έκατόμπεδου της Ακρόπολης, γνωστό ως «Τρισώματον τέρας» και παριστάνει τόν αντίπαλο του Δία, Τύφωνα.

ΠΗΓΑΙ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ

Β'

Στή συνέχεια ο ίδιος συγγραφέας με υπότιτλο Πηγαί και Σχόλια, δημοσίευσε συμπληρωματικά τα παρακάτω:

σα έγγραφα στο προηγούμενο (15) τεύχος των «Αθηναϊκών» γιά τούς Έβραίους στάς αρχαίās Αθήνας, μπορεί νά εξένισαν πολλούς από όσους μου έκαναν τήν τιμή νά διαβάσουν τή μικρή μου πραγματεία, έπειδή ανατρέπουν καθιερωμένες δοξασίες. Τούς παρακαλώ λοιπόν σήμερα νά διαβάσουν καί τό πόθεν έχον τίς πληροφορίες μου καί νομίζω ότι θά καταλήξουν στά ίδια συμπεράσματα μαζί μου.

Γιά νά τό επιτύχουν ωστόσο, δέν πρέπει νά περιορίζονται στό νεκρό γράμμα των κειμένων, γιατί έγώ προσπαθώ ν' αποκρυπτογραφήσω τό πνεύμα τους, όπου φυσικά, τό βρίσκω ολοζώντανο, μέσα σ' αυτές τίς σεβάσιμες νεκροθήκες. Οί σχολαστικοί τά συλλαβίζουν ενώ έγώ αγωνίζομαι νά τά διαβάσω μέ άκτίνες Ραϊντγκεν. Όσοι μάλιστα θεωρούν τελείως άπίθανα τά συμπεράσματά μου, ας έχουν ύπ' όψη τους ότι όλα είναι πιθανά καί μάλιστα ή... αλήθεια.

Οί πινακίδες πού άνεκαλύφθησαν στήν Τέλ Έλ Άμάρνα της Αιγύπτου τό 1888, καθώς καί ή σχετική άλληλογραφία πού βρέθηκε στό Μπογάζ - κιοί της Τουρκίας, έν συνδυασμό μέ όσα γράφει καί προσπαθεί νά διαψεύσει ό Έβραίος Ιστορικός Ίώσηπος, στόν «Κατ' Απίωνος πρότερον καί δεύτερον λόγον», έλυσαν τό μυστήριο των Ξυσμένων έπιγραφών της ΙΗ' Φαραωνικής Δυναστείας. Μέ τό άπολογητικό αυτό πόνημα πού είναι έξαιρετικά ένδιαφέρον, όταν αφαιρέσωμε τήν φιλοπάτριδα άνάγκη καί κρίνωμε τά ύπέρ καί τά κατά, θά πεισθούμε ότι στήν Έξοδο κατελέγοντο λογής λογής άνθρωποι, Έβραίοι κι Αιγύπτιοι, γεροί καί λεπροί, μονοθεϊσταί καί είδωλολάτραι, όπως έγγραφα. Ό Ίώσηπος, προσπαθεί ν' ανατρέψει όσα έγγραψε ό Αιγύπτιος ιερογραμματεύς Μανέθων καί ό Αιγυπτιώτης ιστορικός Χαιρήμων, των οποίων τίς γνώμες ό ίδιος μάς παραθέτει. Όσα έγράφησαν γιά τούς Έβραίους τά θεωρεί ψεύδη προερχόμενα από μίσος (Α, 25): «Αίτίας δέ πολλές έλαβον τού μισείν καί φθονείν, τό μέν έξ αρχής ότι κατά τήν χώραν αύτών έδυνάστευσαν ήμών οι πρόγονοι...». Έπομένως, σύμφωνα καί μέ τή Βίβλο, δέν κατετρέχοντο μόνο οί Έβραίοι, αλλά κάποτε έκυριάρχησαν. Τήν μεταρρύθμιση του μονοθεϊκού Άτεν πού έζησε δέκα τρία χρόνια στήν Αίγυπτο κι έφερε μεγάλην άναστάτωση, τήν διακρίνομε καθαρά στό ακόλουθο χωρίο του Μανέθωνος.

Κάποτε ό Φαραώ Άμένωφισ (προφανώς ό μεταρρυθμιστής) ήθέλησε νά ιδεί τούς θεούς (δηλαδή ν' αντιμετρηθεί μαζί τους). Ένας μάντις του είπε ότι θά τό κατορθώσει (Α, 25) «εί καθαράν από τε λεπρών καί άλλων μιάρων ανθρώπων τήν χώραν άπασαν ποιήσειεν». Τούς έσύναξε λοιπόν, κάπου 80.000 έν όλω, καί τούς έρριξε στίς λιθοτομίες. Τόν προειδοποίησε όμως, ότι άν βιάσει τούς θε-

Οι Έβραίοι στάς αρχαίας Ἀθήνας

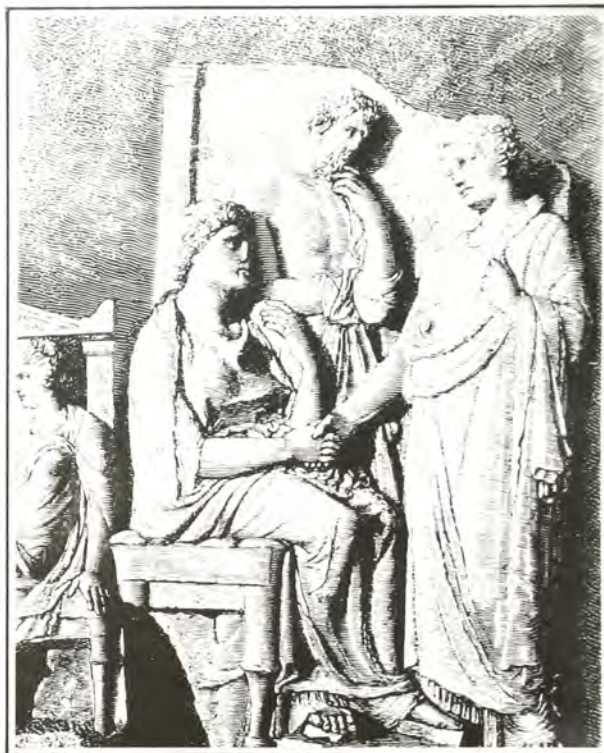
ούς, (ἂν δηλαδή τούς διώξει) τότε κάποιοι ἄλλοι, (οἱ Ἑβραῖοι πού δέν ὀνομάζει) «**συμμαχήσουσι τινες τοῖς μισροῖς καί τῆς Αἰγύπτου κρατήσουσι ἐπ' ἑτη τρισκαίδεκα**». Ἐπεβλήθη λοιπόν τό μονοθεϊκό Ἄτεν, ἐθριαμβολόγησε δέκα τρία χρόνια χαράζοντας ἐπιγραφές, ἄλλ' ἀνετράπη ἀπό τήν ἀντεπανάσταση τοῦ Ζωολατρικοῦ Ἱερατείου. Αὐτό ἐσβυσε τίς ἐπιγραφές καί κατεδίκασε τούς Ἑβραίους νά ἐργάζονται μέ τούς λεπρούς στίς λιθοτομίες καί σέ ἄλλα δημόσια ἔργα. Θεόπνευστος ὁ Μωυσῆς καί μεγάλο ὀργανωτικό μυαλό, ἐσύναξε τό ἀνάμικτο ἐκεῖνο ἀνθρωπολόγι στήν Ἀβάρι, ὀχυρότατη πόλη τῶν ἄλλοτε κυριάρχων Ὑκσῶς (ποιμένων βασιλέων) τῶν ὁποίων οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν τό τελευταῖο ἀλλά πανίσχυρο παρακλάδι, καί ἄρχισε τούς τρομακτικούς ἀγῶνες του πού φαίνονται καθαρά στίς δέκα πληγές τοῦ Φαραῶ. Ζωηρότατη ἔμεινε ἡ ἀνάμνησις ἀπό τήν Ἀβάρι. Τόσο, ὥστε οἱ Λατίνοι τήν ἔλεγαν *Castra Judaeorum* (Ἑβραϊκά ὀχυρά) καί, ἀργότερα, οἱ Ἀραβες Τέλ Γιεχουντίμ, δηλαδή Λόφο τῶν Ἑβραίων. Δέν θά ἐφυγαν ἀπό τήν Ἐρυθρά θάλασσα οἱ Ἑβραῖοι, ὅπου ἡ παλλίρροια ἦ καί ὁ σεισμός δέν δικαιολογεῖ τήν διάβασή των καί τήν καταστροφή τῶν Αἰγυπτίων. Ἐφυγαν ἀπό τό Πηλούσιο, πού εἶναι περιοχή τρομερά ἀνυδρῆ μέ τέλματα (Ἡρόδοτος Β, 7 καί Γ' 5) καί πλαισιώνεται μέ ὑπούλα βάραθρα (Στράβων ΙΖ, 802). Ὅταν βρέξει, αὐτά τ' ἀπύθμενα βάραθρα, ὡς γνωστόν, γίνονται ἀδιάβατα, κι ὁποῖος ἐμπέσει σ' αὐτά, δέν γλυτώνει. Οἱ Ἑβραῖοι λοιπόν πέρασαν τήν ἀνυδρῆ τοποθεσία καί ἐδίψασαν φρικτά. Ὅταν, ὅμως, οἱ Αἰγύπτιοι τούς κατεδίωξαν μέ τά ἄρματα τους, δέν ἐπρόσεξαν πῶς εἶχε βρέξει καί χάθηκαν στά βάραθρα. Ἔτσι ἐξηγεῖται λογικῶς ἢ ἄλλως ἀπίστευτη «Διάβασις τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης», μακριά ὅμως ἀπ' αὐτή.

Αξιοπαρατήρητο εἶναι ὅτι μόνο μετά τήν Ἔξοδο οἱ Ἑβραῖοι ὀνομάζουν τόν Θεό τους *Adonai* πού θά πεῖ «ὁ Κύριος» καί εἶναι αὐτό τοῦτο τό Ἄτεν. Τό Σινᾶ δέν ἔχει ἡφαίστειο νά δικαιολογήσει τήν «φλεγόμενη βάττο». Αὐτό βρίσκεται στήν νότιο ἐσχατιά τῆς χερσονήσου. Στό Λευϊτικό βλέπομε πόσο οἱ ἱερεῖς - ἱατροὶ προσέχουν τούς γερούς νά μὴν κολλήσουν λέπρα ἀπό τούς ἄρρωστους συνοδοιπόρους. Κάθε τόσο, οἱ γυναῖκες ἰδίως, ἐπαναστατοῦν. Τά βάζουν μέ τόν Μωυσῆ πού τούς τράβηξε ἀπό τήν ἡσυχία τους γιά νά τούς ἐξοντώσει στήν ἐρημία.

Ἔτσι ἐφυγαν οἱ τρεῖς ἀποικίες τοῦ Δαναοῦ, τοῦ Κάδμου καί τοῦ Κέκροπος, κι ἐφθασαν στήν Ἑλλάδα. Ὅτι ἦταν παρακλάδια τῆς Ἐξόδου, τό ἤξεραν καί οἱ ἀρχαῖοι, ὅπως γράφει Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (40,3): «Εὐθύς οὖν, ξενηλατουμένων (ἀπό τήν Αἴγυπτο) τῶν ἁλλοδαπῶν, οἱ μὲν ἐπιφανέστατοι καί δραστικώτατοι συστραφέντες ἐξερρίφησαν, ὡς τινές φασίν, εἰς τήν Ἑλλάδα καί τινες ἑτέρους τόπους, ἔχοντες ἀξιολόγους ἡγεμόνας ὧν ἡγοῦντο Δαναός καί Κάδμος. Ὁ δέ πολὺς λεῶς ἐξέπεσεν εἰς τήν νῦν καλουμένην Ἰουδαίαν».

Ἡ νεώτερη κριτική κάνει τό σφάλμα νά θεωρεῖ ἀνυπαρκτες τίς ἀποικίες, καί τίς ἀποδίδει σέ κολακείες τῶν Ἀθηναίων τοῦ 450 π.Χ. γιά τόν Βασιλέα τῆς Αἰγύπτου πού τούς ἐστελνε σιτάρι. Ἄν τίς σβύσωμε, μένουν πολλά σημεῖα τῆς ἱστορίας μας ἐντελῶς ξεκάρφωτα.

Δαναός δέν εἶναι ὄνομα προσωπικό οὔτε ἐθνικό. Εἶναι προσηγορικό καί σημαίνει τόν θαλασσινό, ἀπὸ τῆς ρίζας «ντάν» = νερό. (Ποσειδῶν, Δανσύβιος, Δά-

Ἀναθηματική στήλη στόν Κεραμεικό

ναπρις, Δανίστερος, Τάναϊς. Δανιμαρκία = θαλάσσια σύνορα. Καληδονία τῆς Σκωτίας = Κρυά νερά κ.λπ.).

Ὁ Κάδμος θά πεῖ ἀνατολίτης, γιατί σημετικά Κεντέμ λέγεται ἡ Ἀνατολή. Γι' αὐτό καί ἡ ἀνατολική Πελοπόννησος λεγόταν ἀπὸ τούς παλαιούς σημιτόγλωσσους ἐποίκους τῆς «Ἀλ Κεντέμ» πού τήν κάναμε Λακεδαίμονα.

Εἶναι καταπληκτική ἡ εὐχέρεια μέ τήν ὁποῖαν ἐξελληνίζονται, τροποποιούμενα ἐπὶ τό παραστατικώτερο, τά σημετικά τοπωνύμια. Μοιραῖως τό δυτικό τμήμα τῆς Πελοποννήσου θά τό ἔλεγαν «Χερέμπ» ὅπως συμβαίνει γιά κάθε δύση. Οἱ Ἕλληνες εἶδαν στό σύνορο ἐκεῖνο ἕνα δασωμένο φαράγγι καί ἀπὸ τά ἡχηρά σημετικά σύμφωνα «Χ-Ρ-Π» ἐξελληνίσαν τό «Χερέμπ» στήν «Χοῖριο νάπη» (Παυσανίας 4 1.1). Στόν Μεσαῖωνα ἡ «Χοῖριος νάπη» ἀπλοποιήθηκε στούς «Χοιρόλακκους», στούς ὁποίους ὀρίζει τό Μεσσηνιακό σύνορο τῆς Ἐπισκοπῆς Μονεμβασίας τό Χρυσόβουλλο Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου στά 1282.

Τέλος, ὁ Κέκροψ σημαίνει τόν Δυτικό ἀπὸ τό σημετικό «Χερέμπ» πού τό κάναμε Ἐρεβος, Εὐρώπη, Εὐριπο καί τό βρῖσκομε στό Μαγκρέμπ Γῆ τῆς Δύσεως, δηλαδή τό Μαρόκκο.

Ὁ Δαναός ἔφερε τίς δύο πλάκες τοῦ Δεκάλογου στήν Ἑλλάδα. Ὁ Κάδμος πού ἔφερε καί τούς Γεφυραῖους, ἐταύτισε τόν ἐγγονό του Βάκχο μέ τόν ἐβραϊκό Γιαχβέ στό πῶ παράξενο θρησκολογικό ἐφευρέτημα, τόν Ἰακχο. Ὁ Κέκροψ μᾶς ἔφερε αὐτοῦσιο τό Ἄτεν ἀπὸ τήν Σάιν. Κι ἐνῶ τό ταλαίπωρο γινόταν στήν Παλαιστίνη ὁ σκυθρωπός «Ἀδονάι», μόλις ἐφθασε στήν ἀνοιχτόκαρδη χώρα τῆς Ἀττικῆς, ἐγέννησε τήν Παρθένον Ἀθηνᾶ.

Οἱ Ἑβραῖοι στὰς ἀρχαίας Ἀθήνας

Στὴν Σάιν, ἀρχαία μεγαλούπολη τοῦ Δέλτα, διακρίνω τὴν ἔννοια τοῦ μονοθεϊκοῦ Ἄτεν πού διατηρήθηκε μετὰ τὴν Ἑξοδο. Ἐκεῖ, ἓνας μεγαλοπρεπέστατος ναὸς ἀφιερώθηκε στὴν Νηθ πού συνεχώνευσε τὴν Ἀθηνᾶ τὴν Ἴσιν καὶ τὴν Δήμητρα. Ἡχητικῶς, Ἄτεν Νηθ καὶ Ἀθηνᾶ εἶναι τρεῖς ἐκδηλώσεις τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος. Ἡ Ἴσις καὶ ἡ Δήμητρα εἶναι ἡ ἴδια θεότης. Τὴν γνώμη μου γιὰ τὴν Μόρια ἐλαία τοῦ Ἑρεχθεῖου καὶ τὰ Θεσμοφόρια τῆς Ἑλευσίνας στηρίζω στὸ ὅτι ἔχουν τὴν ἀφετηρία τους στὰ ἐβραϊκὰ κατάλοιπα τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς στὴν Σάιν, καὶ ἰδοὺ γιατί.

Στὸ «περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος» πόνημά του, ὁ Πλούταρχος (ΛΒ) γράφει ὅτι στὸ πρόπυλο τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἦταν ἀνάγλυφη μιὰ ἱερογλυφικὴ ἐπιγραφή πού ἔδειχνε ἓνα γεροντόπαιδο, ἓνα γεράκι, ἓνα ψάρι κι ἓναν ἵπποπόταμο. Καὶ λέγει ὅτι αὐτὰ ἐσυμβόλιζαν «**ὦ γινόμενοι καὶ ἀπογινόμενοι, διογέρων**». Πράγματα, δηλαδή, ἀκατανόητα. Σημειώνει ὥστόσο ὅτι τὸ γεράκι σημαίνει τὸν θεό, τὸ ψάρι τὸ μῖσος καὶ ὁ ἵπποπόταμος τὴν ἀναΐδεια.

Περίεργο εἶναι ὅτι ἡ Ἡρόδοτος πού περιγράφει λεπτομερῶς τὸν Ναό (Β. 170) δέν φαίνεται νὰ ἐπρόσεξε ἢ ὅπωςδὴποτε δέν ἀναφέρει τὴν σπουδαία αὐτὴ ἱερογλυφικὴ ἐπιγραφή πού, μοιραίως προϋπήρχε. Ἀπὸ τὰ σύμβολα τῆς μάλιστα οὔτε μνημονεύει κανὲν τὸ Γεράκι (θεότητα) καὶ τὸ Γεροντόπαιδο (αἰωνιότητα). Κάπου μόνο μιλά ἀόριστα (Β, 70 - 71) γιὰ κροκοδείλους καὶ γιὰ ἵπποπόταμους. Πρόδηλο εἶναι ὅτι ἠθελημένως τὴν ἡγγνόησε.

Ἄν ἐπεκτείνουμε τὴν ἔννοια τοῦ μίσους στὴν ἀντίθεση καὶ στὴν ἄρνηση, τὴν ἀναΐδεια στὴν γύμνωση καὶ τὴν ἀποκάλυψη, τότε καταλαβαίνομε καλὰ τὸ νόημα τῆς Ἰδίας ἐπιγραφῆς πού μᾶς τὴν δίνει στοῖ (Θ), μέ τὴν ὀρθὴ μετάφρασή της:

«Ἐγὼ εἰμί πᾶν τό γεγονός, ὄν καὶ ἐσόμενον, καὶ τὸν ἐμόν πέπλον οὐδεὶς πω θνητός ἀπεκάλυψεν». Τὸ γεράκι εἶναι τὸ «Ἐγὼ εἰμί = ὁ Θεός». Τὸ γεροντόπαιδο = ὁ κύκλος τῆς αἰωνιότητος, (πᾶν τό γεγονός, ὄν καὶ ἐσόμενον, γινόμενο καὶ ἀπογινόμενο), καὶ οὐδεὶς πω θνητός (ψάρι = ἄρνησις) τὸν ἐμόν πέπλον (τὸ μυστικὸ τῆς κοσμογονίας) ἀπεκάλυψεν (ἵπποπόταμος = γυμνότης = ἀποκάλυψις). Ἐχομε λοιπὸν ἱερογλυφικὴ ἐπιγραφή πού τονίζει τὴν μονοθεϊκὴν ἔννοια τοῦ ἐβραϊσμοῦ. Ἡ Ἀβάρης ἦταν στὸν Σαΐτικὸ νομό, κι ἐπομένως πλήθην ἐβραϊκῶν οἰκογενειῶν θὰ τὴν κατοικοῦσαν πρὸ τῆς Ἑξόδου.

★

Ο Ἡρόδοτος πάλι (Κατ' Ἀπ. Α, 22) πού ἤξερε τοὺς Ἰουδαίους, στὸ Β, 170 ξερομασσᾷ τὰ λόγια του γιὰ ὅσα εἶδε στὸ ἱερό τῆς Ἀθηνᾶς. Δέν εἶναι διόλου ἀπίθανο νὰ ἄκουσε γιὰ τὴν μονοθεΐα, ἀλλὰ σὰν πιστὸς λάτρης τῶν Ὀλυμπίων δέν ἤθελε νὰ μιλήσει καθαρὰ γιὰ τὸν ἓνα καὶ Μόνον Θεό πού μπορούσε νὰ ἐκθρονίσει τοὺς Πολλοὺς μέ τὴ βοήθεια τῆς λογικῆς. Τὰ ξέρεي ὅλα, λέγει, μὰ προτιμᾷ νὰ κλείσει τὸ στόμα. Φοβάται μάλιστα νὰ πεῖ καὶ τὸ ὄνομα ἀκόμα ἐκείνου τοῦ ὁποίου βρίσκει τὰς «ταφάς» (στὸν πληθυντικὸ), νὰ πιάνουν ὅλο τὸν πίσω

Ἡ Παρθενὼν καὶ τὸ Ἑρέχθειο σὲ ἀπεικόνιση τοῦ 1843

Ἀπὸ τὸ βιβλίο «Ἀνακαλύπτοντας τὴν Ἑλλάδα» τῆς Φ.Μ. Τσιγκάκου

Οἱ Ἑβραῖοι στάς ἀρχαίας Ἀθήνας

τοῖχο τοῦ μεγάλου ναοῦ. Στό Β' 171 μιλά καί γιά τίς ἐορτές πού γίνονται τή νύκτα, γιά τά πάθη ἐκείνου πού δέν θεωρεῖ ὅσιο (ἐπιτετραμμένο) ν' ἀναφέρει τό ὄνομα. Γιά κανένα Φαραῶ βέβαια δέν πρόκειται. Γιά τόν "Οσίρι καί τά πάθη του, οὔτε. Δέν μπορεί νά τόν ἔθαψαν ἐκεῖ, ἀφοῦ ὁ τάφος του βρίσκεται στήν αἰγυπτιακή πόλη Βουτώ, πού σημαίνει ἀκριβῶς τόν τάφο. Ἦταν κανένας γίγας γιά νά πιάνει τόσο τόπο; Ἦταν ὀστεοφυλάκι; Βιβλιοθήκη ἱερῶν βιβλίων; Πιθανῶς νά ἦταν κάτι σχετικό μέ τό ἀποδιοπομπαῖο Ἄτεν πού ἀποτελοῦσε «αὐτά πού λέγουν οἱ Αἰγύπτιοι Μυστήρια». Ἄν ἦσαν ὅμως αἰγυπτιακά πολυθεϊκά, τί τόν ἐμπόδιζε νά μιλήσει καθαρά; Τό ἴδιο κάνει καί γιά τά Θεσμοφόρια. Τά ξέρετε κι αὐτά, ὅπως γράφει στό Β, 171, ἀλλά προτιμᾷ νά σωπάσει. Τό μόνο πού λέγει εἶναι ὅτι αὐτά πού οἱ Ἕλληνες λέγουν Θεσμοφόρια, τά ἔβγαλαν ἀπό τήν Αἴγυπτο οἱ Δαναῖδες καί τά ἐδίδαξαν στίς Πελασγίτιδες γυναῖκες, ὅταν φυσικά ἐφθασαν στό Ἄργος. Ὡστε λοιπόν οἱ θεσμοφοριάζουσες γυναῖκες τῆς ἀποικίας τοῦ Δαναοῦ, ἔφεραν τίς δύο πλάκες τοῦ Δεκαλόγου μέ τή μορφή τῶν θεσμῶν.

*

Γιά τήν ἀθηναϊκή Συναγωγή τῶν Γεφυραίων ἔχω νά πῶ τά ἀκόλουθα: Ἐνα ἀπό τά ἱερά τῶν Γεφυραίων (Ἡρόδ. Ε, 61) ἦταν ὁ Ναός τῆς Ἀχαιῆς Δήμητρος. Μιάν ἄλλη (Ἀχαιά) Δήμητρα ἀναφέρουν στήν Βοιωτία. Μπορεῖ νά ἦταν ὑπόλειμμα τῶν Γεφυραίων πού μετανάστευσαν στάς Ἀθήνας. Θά ἐξηγήσω γιατί τήν θεωροῦσα Συναγωγή, πού ἔγινε ἀργότερα Ναός τῆς Χλόης Δήμητρος. Βρισκόταν ἀκριβῶς στή λεωφόρο Ἀποστόλου Παύλου, καί ἡ τοποθεσία της διαπιστώνεται ἀπό τά ἐξῆς:

Οἱ Θεσμοφοριάζουσες ἐσουνάζοντο ἐκεῖ γιά τήν τριήμερη ἐορτή τους. Πρὶν φύγουν ξυπόλυτες μέ τίς λαμπάδες καθὼς ἀκολουθοῦσαν τήν ἱέρεια πού κρατοῦσε στήν ἀγκαλιά της τίς δύο πλάκες τῶν θεσμῶν, ἔκαναν σ' ἐκείνη τή θέση τίς προετοιμασίες τους. Γιά τήν εὐγονία, «ἐτσουλοῦσαν» σέ μιά γλυστερή πέτρα μέ τήν ἐλπίδα τῆς κυοφορίας. Τό ἔθιμο αὐτό, στήν ἴδια θέση διατηρήθηκε ἀκόμη καί ἔως τά τελευταῖα μας χρόνια, καί γι' αὐτό τήν ξέρομε μέ τήν ὀνομασία τῆς Τσουλήθρας. Γιά νά μὴ μένουν στό ὑπαιθρο ὅλη τήν ἡμέρα καί τίς νύκτες, εἶχαν τά τσαντήρια τους στήν ὑπερκείμενη Πνύκα. Τό διαπιστώνει ὁ Ἀριστοφάνης στίς «Θεσμοφοριάζουσες» (656 - 657) γιατί στή σύναξή τους, κάποιος παρεβίασε τό μυστήριο καί γιά νά τό βροῦν, διέταξαν «...καί περιτρέξαι τήν πνύκα πᾶσαν καί τὰς σκηνὰς καί τὰς διόδους διαθῆναι...». Καί στήν Λυσιστράτη (835) ἀπό τήν Ἀκρόπολη βλέπουν κάποιο νά προχωρεῖ «παρά τό τῆς Χλόης».

Γιατί καί πότε οἱ Ἑβραῖοι ἐγκατέλειψαν αὐτή τή Συναγωγή, δέν ξέρομε. Περιέργη εἶναι μιά πληροφορία τοῦ Ἡουχίου στό λῆμμα: «Μελιτέων οἶκος: Γράφει λοιπόν: Ἐν τῷ τῶν Μελιτέων δήμῳ ἦν οἶκος τις παμεγέθης, εἰς ὃν οἱ τραγωδοὶ ἐμελέτων». Τήν πληροφορία τοῦ ἀρύεται ἀπὸ ἀποσπάσματα τοῦ Ἀριστοτέλους (Δ' π.Χ. αἰών). Εἰς τί ἄραγε ἐχρησίμευε ὁ παμεγέθης αὐτός οἶκος; Ἰδιωτικός, δέν ἦταν. Θέατρο κλειστό, ἀποκλείεται. Σχολεῖο ἢ ἄλλο δημόσιο κτίριο, θά εἶχε τό ὄνομά του. Μόνο οἱ Συναγωγές ἦσαν μεγάλα κτίρια, σάν τόποι λατρείας, διδασκαλίας καί συνεδρίων. Δέν ἀποκλείεται λοιπόν νά μεταφέρθηκε ἐκεῖ, κοντά στό Λεωκόριο, ὅπου καί ἡ σημερινή Συναγωγή τῶν Ἰσραηλιτῶν συμπολιτῶν μας.

Ἡ φράσις τοῦ Ἡουχίου ὅτι στόν «παμεγέθῃ οἶκον ἐμελέτων οἱ τραγωδοί», ἐνισχύει τήν ἐκδοχή ὅτι ἐπρόκει-

το περί Συναγωγῆς. πράγματι σ' ὅλες τίς Συναγωγές, ἰδίως στήν Ἀνατολή, εἶναι τόσο ζωηρά καί βροντόφωνος ἡ συλλογική ψαλμωδία τῶν ἐκκλησιαζομένων, ὥστε παροϊμώδης κατήντησε ἡ λαϊκή ἐκφρασις πού χαρακτηρίζει «Χάβρα τῶν Ἰουδαίων» κάθε πολυθρόνη συγκέντρωση. Αὐτές τίς ἀκατανόητες σημιτικές ψαλμωδίες θά ἤκουαν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, καί ἐπειδὴ τοὺς ἦταν ἀπηγορευμένο νά μποῦν στά ἱερά τῶν Γεφυραίων, ἐφαντάζοντο ὅτι ἐκεῖ μέσα μελετοῦσαν τοὺς τρομεροὺς τῶν ρόλους οἱ τραγωδοί.

Ἡ ἱερά ἐλαία τοῦ Ἐρεχθεῖου συμβολίζει τήν ἐξημέρωση τῆς ἀγριελιδῆς στήν κάρπιμη. Τό ἡμέρο της «μπόλι» πρόδηλο εἶναι ὅτι ἦρθε ἀπὸ τήν Ἀνατολή. Θά τό ἔφεραν Ἑβραῖοι, ἐπειδὴ ἐβραϊκή ὑπῆρξε ἡ πρώτη ἐπωνυμία της ἀφοῦ ὀνομάσθηκε «Μορία» πού θά πεῖ Οὐρανία, Ὑψίστη, ἱερά. Στήν ἐβραϊκή γλῶσσα «Μοριάχ» λεγόταν τό βουνό ὅπου ὁ Ἀβραάμ ἐπρόκειτο νά θυσιάσει τόν γιό του Ἰσαάκ. Οἱ Ὁ' τό μετέφρασαν «Ὑψηλόν». Ὁ Ἰώσηπος τό ἐξελλήνισε «Μώριον ὄρος» (Ἀρχ. 13,1).

*

Τὸν ἐβραϊσμό τῶν Γεφυραίων στηρίζω στά ἐξῆς ἐδάφια τοῦ Ἡροδότου (Ε, 57): «Οἱ δὲ Γεφυραῖοι, τῶν ἔσαν οἱ φονέες οἱ Ἰππάρχου, ὡς μὲν αὐτοὶ λέγουσιν, ἐγεγόνεσαν ἐξ Ἐρετρίης τήν ἀρχήν. Ὡς δὲ ἐγὼ ἀναπυθανόμενος εὐρίσκω, ἔσαν Φοινίκες τῶν σὺν Κάδμῳ ἀπικομένων Φοινίκων ἐς γῆν τήν νῦν Βοιωτίαν καλεομένην. Οἶκεον δὲ τῆς χώρας ταύτης ἀπολαχόντες τήν Ταναγρικὴν μοίρην. Ἐνθεῦτεν δέ, Καδμείων πρότερον ἐξαναστάντων ὑπ' Ἀργείων, οἱ Γεφυραῖοι οὗτοι δευτέρα ὑπὸ Βοιωτῶν ἐξαναστάντες, ἐτράποντο ἐπ' Ἀθηνέων. Ἀθηναῖοι δὲ σφέας ἐπὶ ρητοῖσι ἐδέξαντο σφῶν αὐτῶν εἶναι πολίτας, πολλῶν τέων καὶ οὐκ ἀξιαπηγῆτων ἐπιτάξαντες ἐργασθαι». Ἐως ἐδῶ βλέπουμε πῶς οἱ Γεφυραῖοι ἦρθαν στάς Ἀθήνας, καί ἀπὸ τήν Ἐρέτρεα καί ἀπὸ τήν Τανάγρα. Ἐν πάσει περιπτώσει ἦσαν Φοινίκες, δηλαδὴ σιμαίται πού ἐφθασαν μέ τό παρακλάδι τῆς Ἐξόδου πού ὠδηγοῦσε ὁ ὑποτιθέμενος Κάδμος, ὅπως εἶδαμε νά τό βεβαιῶναι ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης. Οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐδέχθησαν ὑπὸ ὀρισμένους ὁρους, νά εἶναι ἡμιπολίται, ἀλλὰ νά ἀπέχουν ἀπὸ δικῆς τῶν συνθηθειῶς πού δέν θεωρεῖ ἀπαράιτητο νά ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος. Νά κατοικοῦν δηλαδὴ χωριστά, νά μὴν ἔχουν ἀστικά δικαιώματα καί ἰδίως (Ε, 61): «Καί σφί (τοῖς Γεφυραῖοις δηλαδὴ) ἱρά ἐστι ἐν Ἀθῆνῃσι ἱδρυμένα, τῶν οὐδέν μέτα τοῖσι λοιποῖσι Ἀθηναῖσι, ἀλλὰ τε κεχωρισμένα τῶν ἄλλων ἱρῶν, καί δὴ καί Ἀχαιῆς Δήμητρος ἱρὸν τε καί ὄργια».

Ἐπομένως οἱ Ἀθηναῖοι δέν μετέχουν τῶν ἱερῶν πού ἐπέτρεψαν στοὺς Γεφυραίους νά ἔχουν, ὅπως συμβαίνει σέ κάθε ἐβραϊκή Συναγωγή.

Εἶδαμε ὅμως, ὅτι καί τοὺς Γεφυραίους ἐμπόδιζαν ἀπὸ δικῆς τους συνθηθειῶς-οἱ Ἀθηναῖοι. Ὁ χωρισμός αὐτός, μόνον μέ τόν τέλειο χωρισμό τοῦ μονοθεϊσμοῦ καί τῆς πολυθεΐας ἐξηγεῖται. Τήν ἀρχική τους Συναγωγή ἐνόμισα ὅτι πρέπει νά τοποθετήσω ἀνάμεσα σ' αὐτά «ἀλλὰ τε σφί ἱρά» στήν Ἀχαιὴν Δήμητρα, γιατί τὰ ὄργια (ἔργα ἢ τελετὴν) ἀποδίδω στήν ἐννοια τῶν θρησκευτικῶν ψαλμωδῶν ὅλου τοῦ ἐκκλησιασματος πού συνηθίζονται στίς Συναγωγές. Ὁ ἐβραϊσμός τῶν ὁμων φαίνεται ἐπίσης ἀπὸ τὰ γράμματα πού εἰσήγαγαν στήν Ἑλλάδα οἱ Φοινίκες τοῦ Κάδμου «τῶν ἔσαν οἱ Γεφυραῖοι» (Ἡρ. Ε, 58): Ἦταν τὰ ἐβραϊκά ἀλεφ, μπέτ, γίμμελ, ντάλεθ πού τὰ ἐξε-

Ἀπό τὸ βιβλίο τῆς Φ. Μ. Τσιγκανί «Ἀποκαλύπτωντας τὴν ἑλλάδα»

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ ζωοφόρο τοῦ Παρθενῶνος. Ἀνδρικές μορφές, πού σηκώνουν ἀγγεῖα. Εἶναι τμήμα τῆς βορεινῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ.

ληνίσσαμε στὸ ἄλφα βῆτα γάμμα δέλτα... Νομίζω ὅτι δὲν χρειάζονται ἄλλες ἀποδείξεις.

*

Τὴν δημιουργία τῆς Ἀγορᾶς ἀπὸ τοὺς Γεφυραῖους τῆς Ἑρετρείας τὴν βλέπομε στὸν Ἡρόδοτο (Ε. 57) καὶ μάλιστα στὸν Στράβωνα (10, 447) «...οἱ δὲ ἀπὸ τῆς Ἀθήνησιν Ἑρετρείας, ἣ νῦν ἐστὶν ἀγορά...».

Ὅτι οἱ Ταναγραῖες ὀφείλονται στὶς ἀναμνήσεις τῶν Γεφυραίων κεραμοργῶν τῆς Τανάγρας, τὸ βλέπομε στὴ συνήθη περιβολὴ τῶν πλαγῶνων, πού δὲν εἶναι ἐλληνική, ἀλλὰ μοιάζει μὲ τίς «κελεμπίες» πού φοροῦν ἀκόμη καὶ σήμερα οἱ Φελλαχίνες καὶ Μπεταουίνες τῆς Αἰγύπτου.

Αἱ ἀνασκαφαὶ πού ἐγίναν στὴν Ἀκαδημία ἔφεραν στὸ φῶς παμπάλαια σπιτία, ἱερά, θυσιαστήρια, μαντρότοιχους. Γυμνάσια, παιδικὰ γραματοδιδασκαλεῖα καὶ ἄλλα πολλὰ ἀντικείμενα διαφόρων ἐποχῶν, προελεύσεων καὶ προορισμῶν. Μέχρις ὥρας δὲν ἔχει προσδιορισθεῖ ἡ περιμετρὸς τῆς, ἢ μάλλον ἡ περιοχὴ πού ἐχαρακτηρίζετο ὡς Κῆπος τοῦ Ἀκαδήμου. Πρόδηλο εἶναι ὅτι ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Ἱερά Ὀδὸ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν Λουκιανό (Σκῦθης, 2, 30) πού τοποθετεῖ τὸν τάφο του «οὐ πολὺ ἀπὸ τοῦ Διπύλου, ἐν ἀριστερᾷ ἐς Ἀκαδήμειαν ἀπίνων». Ὁ Πausanias (1.29.2) πού φαίνεται ὅτι ἀκολουθεῖ τὴν Ἱερά Ὀδὸ γράφει:

«Ἐγγυτάτω δὲ Ἀκαδημία, χωρίον ποτέ ἀνδρός ἰδιώτου, γυμνάσιον δὲ ἐπ' ἐμοῦ. Κατιοῦσι δ' ἐς αὐτὴν, περίβολός ἐστιν Ἀρτέμιδος καὶ Ἑόανα Ἀρίστης καὶ Καλλίστης. Ὡς μὲν ἐγὼ δοκῶ, καὶ ὁμολογεῖ τὰ ἔπη τὰ Σαπφούς, τῆς Ἀρτέμιδος εἰσὶν ἐπικλήσεις αὗται. Λεγόμενον δὲ καὶ ἄλλον ἐς αὐτάς λόγον, εἰδὼς ὑπερβήσομαι. Καὶ

ναὸς οὐ μέγας ἐστίν, ἐς ὃν τοῦ Διονύσου τοῦ Ἑλευθερέως τὸ ἀγαλμα ἀνὰ πᾶν ἔτος κομίζουσιν ἐν τεταγμέναις ἡμέραις... Ἱερά μὲν σφίσι τοσαῦτα ἐστί». Ἀπὸ τὴν περιkopὴν αὐτὴ μαθαίνομεν ὅτι ὁ Πausanias ἔξερει κατὰ πού ἔλεγαν γιὰ τὰ παράξενα ἑόανα, ἀλλὰ δὲν τολμᾷ νὰ τὸ πει. Μᾶς ἐντοπίζει ὡστόσο τὸν Ναὸ ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐβγαζαν κάθε χρόνο τὸ εἶδωλο τοῦ Ἰάκχου. Στὸν καιρὸ τοῦ ὁμῶς, ἀν συνηθίζοταν ἀκόμη ἡ ἐτήσια ἐορτὴ τῆς ἐξόδου του, ὁ Ἰάκχος εἶχε καθορισθεῖ πιά σάν Διόνυσος πού ἀναστρέφεται. Στὸ 1,30.2 πάλι ὁ Πausanias γράφει: «Ἐν Ἀκαδημία (στὸν ἴδιο δηλαδὴ χώρο ὅπου διάφορα ἱερά διαδέχθηκαν τὸ Κοιμητήριον τῶν Γεφυραίων)... καὶ φυτὸν ἐστὶν ἐλαίας, δευτέρον τοῦτο λεγόμενον φανῆναι». Αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀμυδρὴν ἀνάμνηση γιὰ τίς δώδεκα «μόριες» ἐλίες πού ἐφύτεψαν οἱ Γεφυραῖοι στὸ κοιμητήριό τους, παρακλάδι τῆς «Μόριας» ἐλίας, τῆς Ἱερᾶς δηλαδὴ, πού πρωτοφάνηκε στὸ Ἑρέχθειο. Νομίζω ὅτι ὅλα αὐτὰ μᾶς δείχνουν καθαρά πού πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ὁ Ἀκελδαμᾶς τῶν Γεφυραίων.

Ὅτι ἡ Ἀκαδημία πρὶν τὴν χρησιμοποιήσουν ὁ Κίμων καὶ ὁ Πλάτων ἦταν Κοιμητήριον τῶν Γεφυραίων διαπιστώνεται: 1) Ἀπὸ τίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων Α 19 μὲ τὸν Ἀκελδαμᾶ = Κεραμεικὸ. 2) Ἀπὸ τὸν Ματθαῖο (27) ἀγρό τοῦ κεραμέως, τὸν κεραμιδότοπο. 3) Ἀπὸ τὸ ναῖδριον τοῦ Ἁγίου Σάββα στὴν ἱερά Ὀδὸ, πού πιθανὸν νὰ διετήρησε μέσα στοὺς αἰῶνας τὴν ἀνάμνηση τῶν «Σαββάτων» τῆς ἀναπαύσεως τῶν προκεκοιμημένων Γεφυραίων. 4) Ἀπὸ τὴν ποικίλη ἱστορία τοῦ Αἰλιανῶ (III. ΛΕ): «Λόγος δὲ τις διαρρεῖ, καὶ οὗτος Ἀττικὸς, ὅς ἐλέγει, πρότερον ἐν Ἀκαδημία μὴδὲ γελᾶσαι ἐξουσίαν εἶναι. Ὑβρεῖ γάρ καὶ ραθυμία ἐπειρῶντο τὸ χωρίον ἄβατον φυλαχθῆναι», ὅπως συμβαίνει σὲ ὅλα τὰ Κοιμητήρια. 5) Ἀπὸ τίς δώδεκα μόριες ἐλαίες γιὰ τίς δώδεκα φυλές τοῦ Ἰσραὴλ. 6) Ἀπὸ τὸ περιστατικὸ τοῦ Ἰάκχου, μεταμφιεσμένου Γιαχβέ - καὶ τέλος, 7) Ἀπὸ τὴν παράδοση τοῦ Ἀκαδήμου ἐν συνδυασμῷ μὲ μιὰ περιέργη ἐπιστολὴ πού ἔστειλε τὸν Γ' π.Χ. αἰῶνα, ὁ Βασιλεὺς τῆς Σπάρτης Ἀρέως στὸν Ἀρχιερέα τῶν Ἑβραίων Ὀνία, στὰ Ἱεροσόλυμα.

*

Στὴν βιογραφία τοῦ Θησέως ὁ Πλούταρχος μᾶς πληροφορεῖ (ΛΑ) ὅτι ὁ ἰδρυτὴς τῶν Ἀθηνῶν, πενήνταρης ἀνθρώπος, ἀπήγαγε τὴν ὠραία Ἑλένη στὸν καιρὸ πού, παιδοῦλα ἀκόμη δεκάχρονη, ἐχόρευε γύρω ἀπὸ τὸν βωμὸ τῆς «Βορθίας Ἀρτέμιδος» καὶ ὅτι, ὡς πού νὰ μεστῶσει, τὴν ἐκρυσπε στὶς Ἀφίδνες. Ἐλεῖπε ἀπὸ τὰς Ἀθήνας τὸν καιρὸ πού οἱ «Ἀνακες» Τυνδαρίδαι Κάστωρ καὶ Πολυδεύκης, ἔφθασαν γιὰ νὰ ζητήσουν τὴν ἀδελφούλα τους, ἀλλὰ δὲν ἤξεραν πού νὰ τὴν βροῦν. Τότε ἔνας Ἀθηναῖος, ὀνομαζόμενος Ἀκάδημος τοὺς ἔδειξε τὸν κρυφώνα, κι ἐκεῖνοι ἀπὸ εὐγνώμοσύνη τὸν ἐτίμησαν ὅσο ζοῦσε ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὸ, οἱ Λακεδαιμόνιοι κάθε φορὰ πού λεηλατοῦσαν ὅλη τὴν Ἀττικὴ, μόνο τὸν κῆπο τοῦ Ἀκαδήμου δὲν ἐπείραζαν, ὅπως ἔξερομε κι ἀπὸ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο.

Μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ ἀναφέρει ὅτι μὲ τοὺς Τυνδαρίδας ἦρθαν στὴν Ἀττικὴ ὁ Εὐχέδημος καὶ ὁ Μάραθος, καὶ ὅτι ἀπὸ τὸν Ἐχέδημο ὀνομάσθηκε Ἐχεδημία πού μεταβλήθηκε στὴν Ἀκαδημία, ἀπὸ δὲ τὸν ἄλλον, ὁ ἄνθρωπος Μαραθῶνος. Πρόδηλο εἶναι ὅτι ὁ Θησεύς εἶχεν ἐκστρατεύσει στὴν Λακεδαίμονα καὶ αἰχμαλώτισε, ἐν προσώπῳ τῆς Ἑλένης, πολλὰς Λάκαινες, οἱ δὲ σημῆται «Ἀνακες» (οἱ ἐποικίσαντες τὴν Ἀλ Κεντέμ — Λακεδαίμονα, ἦτοι οἱ Ἀ-

Οἱ Ἑβραῖοι στάς ἀρχαίας Ἀθήνας

νακεῖμ τῆς Παλαιστίνης) ἐξεστράτευσαν κι αὐτοὶ ἑναντίον τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ ἐσεβάσθηκαν τὸ νεοσύστατο τότε Κοιμητήριον τῶν Γεφυραίων στὸν Ἀκελδαμᾶ Κεραμεικὸ τους. Σημειωτέον ὅτι στὸν Ἑχέδημο ἐξελληνίσθησαν οἱ Γιεχουντεῖμ» καὶ στὸ Μάραθο ἡ σημαντικὴ λέξη «Μάρσα» ποὺ σημαίνει τὸν ὄρμο ὅπως εἶναι ὁ Μαραθῶν (Μαρσάλα, Μαρσίλλια, Μαραθωνῆσι, Μάραθος κ.λπ. Ἐπομένως, οὔτε Ἑχέδημος, οὔτε Μάραθος οὔτε καὶ Ἀκάδημος ὑπῆρξαν. Ἄν δέ οἱ Λακεδαιμόνιοι, λεηλατώντας τὴν Ἀττικὴ, δέν ἐπείραζαν διόλου τὴν Ἀκαδημία, τὸ ἔκαναν σάν ἀπὸ μακρινὴ παράδοση, γιὰ νὰ σεβασθοῦν τὸ «ἄβατο» καὶ παμπάλαιο Κοιμητήριον τῶν «ἀδελφῶν καὶ ὁμογενῶν» τῶν Ἑβραίων. Αὐτὸ ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἀκόλουθη παράξενη ἐπιστολὴ ποὺ διαβάζουμε στοὺς «Μακκαβαίους Α» καὶ δὴ στὸ IB κεφάλαιο:

«Ἄρειος βασιλεὺς Σπαρτιατῶν Ὀνία Ἱερεὶ μεγάλῳ, χαίρειν. Εὐρέθη ἐν γραφῇ περὶ τε τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Ἰουδαίων ὅτι ἀδελφοὶ εἰσὶν ἐκ γένους Ἀβραάμ. Καὶ νῦν, ἀφοῦ ἐγνώμεν τοῦτο, καλῶς ποιήσετε γράφοντες ἡμῖν περὶ τῆς εἰρήνης ὑμῶν. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἀντιγράφομεν ὑμῖν, τὰ κτήνη ὑμῶν καὶ ἡ ὑπαρξις ὑμῶν ἡμῖν ἐστί, καὶ τὰ ἡμῶν ὑμῖν ἐστίν. Ἐντελλόμεθα οὖν ὅπως ἀπαγγείλωσιν ὑμῖν κατὰ ταῦτα».

Τὸ γράμμα αὐτὸ εἶναι, φυσικὰ, μετάφρασις μεταφράσεως, καὶ προφανῶς ἀποτελεῖ ἀμυδρὴν ἀνάμνηση παλαιωτάτων παραδόσεων τελείως ἀσχετων μὲ τοὺς τότε Λακεδαιμονίους. Ἀπέμειναν τόσα σημαντικὰ τοπωνύμια στὸν τόπο μας, ὥστε ἡ σημαντικὴ ἐποικησίς του πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη χιλιετηρίδα π.Χ. οὔτε λογικὸ εἶναι ν' ἀμφισβητηθεῖ, οὔτε καὶ δυνατό. Δέν πρέπει ὥστόσο νὰ τὰ παίρνωμε μὲ σοβινιστικὸ πνεῦμα. Καὶ ἂν παρέθεσα τὸ γράμμα τοῦ Ἀρέως πρὸς τὸν Ὀνία, τὸ ἔκανα, μόνο καὶ μόνο, γιὰ νὰ ἐξηγήσω ὅτι, πατροπαράδοτο εἶχαν οἱ Λακεδαιμόνιοι τὸν σεβασμὸ τῆς Ἀκαδημίας, ὄχι γιὰ τὸν Ἀκάδημο, ἀλλὰ γιατί ἐτσι εἶχαν συνηθίσει, ἀπὸ ἄλλην ἀφορμὴ, προφανῶς λησμονημένη.

★

Τὸ δράμα τῶν Τυραννοκτόνων Ἀρμόδιου καὶ Ἀριστογείτονος, λεπτομερῶς ἐξιστορεῖ ὁ Θουκυδίδης ποὺ ἔγραφε ὕστερα ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια. Ὅσοι δέν φοβοῦνται τὴν στρυφνὴ γλῶσσα τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ, θὰ τὸ βροῦν ἐν ἑκτάσει στὸ Α, 20 καὶ στὸ ΣΤ, ἀπὸ τὸ 53 ἕως τὸ 60. Ἐγὼ θὰ περιορισθῶ στὰ χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα μὲ πιστὴ περίληψη. Στὸν καιρὸ του ἐνόμιζαν ὅτι ὁ Ἀρμόδιος καὶ ὁ Ἀριστογείτων, «Τύραννον ὄντα» ἐσκότωσαν τὸν Ἰππαρχο, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά ὁ Ἰππίας ἦταν ὁ Τύραννος καὶ ὄχι ὁ Ἰππαρχος. Δικαιολογεῖται ἐπομένως τὸ γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ἐπίστευαν Τυραννοκτόνους τοὺς δύο φίλους, τοὺς ὁποίους ὁ Θουκυδίδης οὔτε κἀν ἀναφέρει σάν Γεφυραίους. Τὴν τυραννίδα γράφει (ΣΤ' 53) δέν κατέλυσαν οὔτε οἱ Ἀθηναῖοι, οὔτε ὁ Ἀρμόδιος, ἀλλὰ οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὅπως πράγματι συνέβη μὲ τὴν ἐξέωση τοῦ Ἰππία στὰ 511 π.Χ. Κατόπιν (ΣΤ, 54) γράφει: «τὸ γὰρ Ἀριστογείτονος καὶ Ἀρμόδιου τόλμημα (ὁ φόνος τοῦ Ἰππαρχοῦ) δι' ἐρωτικὴν ξυντυχίαν ἐπεχειρήθη». Ὁ Ἰππαρχος λοιπὸν ἐμάλωσε μὲ τὸν Ἀρμόδιο καὶ «βίαιον μὲν οὐδὲν ἐβούλετο δρᾶν, ἐν τρόπῳ δὲ τινι ἀφανεῖ, ὅς οὐ διὰ τοῦτο δὴ, παρεσκευάζετο προπηλακίων αὐτόν».

Πρόδηλο εἶναι ὅτι γιὰ νὰ μὴν ἐκτεθεῖ ὥστε νὰ τὸν προπηλακίσει ὅτι ἐκδικεῖται, ἀλλὰ ὅτι φροντίζει τὴν εὐπρέπεια τῶν πομπῶν (ΣΤ, 56): «ἀδελφὴν γάρ αὐτοῦ κόρην ἐ-

Ἀριστογείτων: ρωμαϊκὸ ἀντίγραφο τοῦ ἔργου τοῦ διάσημου χαλκοκόπτη Κριτία καὶ τοῦ συνεργάτη του Νησιώτη (477 - 476 π.Χ.).

παγγείλαντες ἤκειν κανοῦν οἴσουσαν ἐν πομπῇ τινὶ ἀπήλασαν, λέγοντες οὐδὲ ἐπαγγεῖλαι τὴν ἀρχὴν διὰ τὸ μὴ ἀξίαν εἶναι». Τὴν φώναξαν λοιπὸν νὰ λάβει μέρος σάν Κανηφόρα σὲ μιά πομπή κι ἐπειτα τὴν ἐδιώξαν μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι οὔτε κἀν τὴν εἶχαν καλέσει, ἀφοῦ δέν ἦταν ἀξία νὰ λάβει μέρος στὴν πομπή. Ποιὰν ἄλλην ἐννοία μπορούσε νὰ ἔχει γιὰ μιά «κόρη» τὸ «μὴ ἀξίαν εἶναι», ἔξω ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δέν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ μετᾶσχει σάν Κανηφόρα στὴν πομπή; Πράγματι, δέν εἶχε αὐτὸ τὸ δικαίωμα ἡ «Κόρη» ἀφοῦ ἦταν Γεφυραία καὶ ἀνῆκε στὴν τάξη τῶν «ἡμιπολιτῶν», ἐνῶ ἡ Κανηφόρα ἔπρεπε νὰ εἶναι γνήσια Ἀθηναία. Συνώμοσαν λοιπὸν οἱ δύο φίλοι καὶ περίμεναν τὰ Παναθηναῖα τοῦ 514 γιὰ νὰ δράσουν.

Ἡ συνωμοσία ποὺ ὀργάνωσαν ἀπέτυχε γιατί εἶδαν κάποιον συνωμότη νὰ κρυφομιλᾷ μὲ τὸν Ἰππία, κι ἐφαντάσθηκαν πὼς εἶχαν προδοθεῖ. Δέν τοῦ ἐπετέθησαν λοιπὸν, τριγυρισμένο ἀπὸ τοὺς πανόπλους πανηγυριστάς, ἀλλὰ βρῆκαν στὸ Λεωκόριο τὸν Ἰππαρχο καὶ γιὰ νὰ ξεθυμάνουν τὸν ἐσκότωσαν.

★

Τὴ σημασία ὅμως ἔχουν αὐτές οἱ μικρολεπτομέρειες μπροστὰ στὴν αἴγλη ποὺ ἀπέκτησαν οἱ δύο φίλοι. Μήπως δέν ἐγαλβάνισαν, σάν ἀληθινὰ διεγερτικά, τίς ψυχές τῶν μετέπειτα Ἀθηναίων; Ἡ τί ρόλο παίζει γιὰ τοὺς Λακεδαιμονίους ἂν ὀφείλουν τὸ γλαφυρότατο ὄνομα τῆς χώρας των στὸ Ἄλ Κεντέμ τῶν Σημιτῶν, ἢ οἱ πρόδρομοί των Ἀνακες στοὺς Ἀνακεῖμ τῆς Παλαιστίνης, ἢ τέλος καὶ αἱ ἀρχαῖαι Ἀθηναί, ἂν ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τοὺς Γεφυραίους; Μήπως ὁ Παρθενὼν θὰ χάσει τὴν λαμπρότητά του, ἂν περιγραφοῦν μερικὰ σοκκάκια τοῦ Ἀστεως;

Ταφόπετρα του 3ου μεταχριστιανικής εποχής αιώνα, πού βρέθηκε στην 'Αγορά τών 'Αθηνών

Οί 'Εβραῖοι στήν 'Αθήνα στούς πρό χριστιανικούς χρόνους

Τοῦ κ. ΙΑΚΩΒ ΣΙΜΠΗ

Γιά τό χρόνο ἐγκαταστάσεως τών πρώτων 'Εβραίων στόν ἐλλαδικό χώρο, δέν ἔχουμε ἀπόλυτες πληροφορίες. Φαίνεται ὅτι οἱ πρώτοι **'Εβραῖοι** ἤ τουλάχιστον μέρος αὐτῶν, **ἦταν σκλάβοι** πού πουλήθηκαν στήν 'Ελλάδα ἀπό τούς γειτονικούς λαούς, ἐχθρούς - κατακτητές **τῆς 'Ιουδαίας**, ἀπό τήν ὁποία ἔφτασαν στήν 'Ελλάδα, ἀρχικά μέσω τῆς Κύπρου, 'Ιωνίας **καί τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου** ('Ιωήλ 4,6) «καί τούς υἱούς 'Ιούδα καί τούς υἱούς 'Ιερουσαλήμ ἀπέδοσθε τοῖς υἱοῖς τῶν 'Ελλήνων, ὅπως ἐξώσητε αὐτούς ἐκ τῶν ὁρίων αὐτῶν».

Στό βιβλίο τοῦ προφήτη 'Ησαΐα (66,19) γίνεται μνεῖα τοῦ ὀνόματος **'Ελλάς** μεταξύ τῶν κρατῶν τῆς ἐβραϊκῆς διασποράς: «καί καταλείψω ἐπ' αὐτῶν σημεῖα καί ἐξεποστελῶ ἐξ αὐτῶν σεσωσμένους εἰς τά ἔθνη, εἰς Θάρσις καί Φοῦδ καί Λούδ καί Μοσόχ καί Θοβέλ καί εἰς τήν 'Ελλάδα καί εἰς τάς νήσους τάς πόρρω, οἱ οὐκ ἀκηκόασιν μου τό ὄνομα οὐδέ ἐωράκασιν τήν δόξαν μου, καί ἀναγγελοῦσιν μου τήν δόξαν ἐν τοῖς ἔθνεσιν».

Εἶναι γεγονός, ὅτι ἐμπορικές καί ἄλλες σχέσεις ὑπῆρξαν ἀπό τόν 5ο π.Χ. αἰώνα, μεταξύ τῶν **'Αθηνῶν καί τῆς**

Παλαιστίνης. Τά ἀττικά νομίσματα πού βρέθηκαν στή Γάζα, κέντρο παγκοσμίου ἐμπορίου ἀρωμάτων, ἡ περιγραφή τοῦ Θουκυδίδη γιά ἀθηναϊκά καράβια πούμπάρκαν στίς ἀκτές τῆς Φοινίκης (Θουκυδ. 2,69), οἱ συνομιλίες μεταξύ τῶν 'Αθηνῶν καί τῆς "Ἀκρας (Demosthen, 'Οκτ. 52, Isaeus iv, 7 C. Cullip, §4), ἐπιγραφή ἀπό τό 370 π.Χ. πού μαρτυρεῖ ὅτι ἕνας ἀπό τούς βασιλεῖς τῆς Συδῶνας, ἔχε ἰδιαιτέρα δικαιώματα στήν 'Αθήνα (Cia, II, No 86), ἡ ἱδρυση ἀργότερα ναοῦ στόν **Πειραιᾶ** ἀπό τούς Συδωνίτες, ὅλα αὐτά μαρτυροῦν ὅτι δέν εἶναι ἀπίθανη ἡ ὑπαρξη μιᾶς ἰουδαϊκῆς παροικίας στήν 'Αθήνα. Μ' αὐτά μπορούμε νά συσχετίσουμε τή μνεῖα πού κάνει ὁ 'Αριστοφάνης στήν κωμῳδία «Πλοῦτος» μέ τήν ὑπαρξη κάποιου γέρου βρώμικου, καμπούρη, ἀθλίου, ζαρωμένου, φαλακροῦ, ξεδοντιάρη καί περιτετμημένου, ὅμως μέ τσέπες γεμάτες χρυσάφι, πού πιθανό ὁ τύπος αὐτός νά εἶναι ὁ θεός τοῦ πλούτου, ('Αριστοφάνη, Πλοῦτος 265κ. μετ.):

Κα. ἔχων ἀφίκται δεῦρο πρεσβύτην τιν' ὦ πονηρός ρυπῶντα κυφόν ἀθλιον ρυσόν μαδῶντα νωδόν οἶμαι δέ νή τόν οὐρανόν καί ψωλόν αὐτόν εἶναι.

Χο. ὦ χρυσόν ἀγγείλας ἐπὼν πῶς φῆς; Πάλιν φράσον μοι.

Οι Έβραιοι στην Αθήνα στους πρό χριστιανικούς χρόνους

δηλοῖς γάρ αὐτόν σωρόν ἤκειν χρωμάτων ἔχοντα.

Κα. πρεσβυτικῶν μὲν οὖν ἔγωγ' ἔχοντα σωρόν.

Στὴν ἴδια ἐποχὴ σχετίζεται καὶ ὁ κατάλογος τῶν πόλεων, στὶς ὁποῖες στάλθηκαν ἀντίγραφα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ρωμαίου Ὑπάτου Λούκιου, 142 π.Χ., καὶ ἀναφέρεται στὴ συμφωνία συμμαχίας μεταξύ τοῦ ἀρχιερέως Συμεὼν τοῦ Μακκαβαίου καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Στόν κατάλογο ἀναφέρονται πόλεις, στὶς ὁποῖες κατὰ πάσα πιθανότητα ὑπῆρχαν ἐβραϊκές παροικίες ὅπως ἡ **Σπάρτη**, ἡ **Σικυῶν** καὶ ἄλλες πόλεις (Μακκ. Α, 15: 22 - 23).

«Καὶ ταυτὰ ἔγραψεν Δημητρίῳ τῷ βασιλεῖ καὶ Ἀτάλῃ καὶ Ἀριαράθῃ καὶ Ἀρσάκῃ καὶ εἰς πάσας τὰς χώρας καὶ Σαμψάμῃ καὶ Σπαρτιάτῃ καὶ εἰς Δῆλον καὶ εἰς Μύδνον καὶ εἰς Σικυῶνα καὶ εἰς τὴν Καρίαν καὶ εἰς Σάμον καὶ εἰς τὴν Παμφυλίαν καὶ εἰς Λυκίαν καὶ εἰς Ἀλικαρνασσόν καὶ εἰς Ρόδον καὶ εἰς Φασηλίδα καὶ εἰς Κῶ καὶ εἰς Σίδον καὶ εἰς Ἀραδὸν καὶ Γόρτυναν καὶ Σνίδον καὶ Κύπρον καὶ Κυρήνην, τὸ δὲ ἀντίγραφον τούτων ἔγραψαν Σίμωνι τῷ ἀρχιερεῖ».

Μεταξύ τῶν Ἑβραίων στὴ **Σπάρτη**, τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντίοχου τοῦ Ἐπιφανοῦς, ἦταν καὶ ὁ ἀρχιερέας Ἰάσων ὁ Γ' (Μακκ. Β', 5-9):

«Λακεδαιμονίους ἀναχθεῖς ὡς διὰ τὴν συγγένειαν τευξόμενος σκέπης».

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆς βασιλείας τῶν Μακκαβαίων, συνδέθηκαν μὲ συμφωνία φιλίας καὶ ἡ **Ἀθήνα μὲ τὴν Ἰουδαία** (Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία 14: 149 - 155):

«Εὐρατο δὲ παρὰ τοῦ τῶν Ἀθηναίων δήμου τιμὰς Ὑρκανὸς πολλὰ καὶ αὐτὸς εἰς αὐτοὺς χρήσιμος γινόμενος, ἐπεμψαν τε αὐτῷ ψήφισμα τοῦτον περιέχον τὸν τρόπον' ἐπὶ πρυτάνεως καὶ ἱερέως Διονυσίου τοῦ Ἀσκληπιάδου μηνὸς Πανέμου πέμπτῃ ἀπιδόντος ἐπεδόθη (τοῖς στρατηγοῖς) ψήφισμα Ἀθηναίων ἐπὶ Ἀγαθοκλέους ἀρχόντος Εὐκλῆς Μενάνδρου Ἀλιμούσιος ἐγραμμάτευσεν Μουνυχιῶνος ἐνδεκάτῃ τῆς πρυτανείας ἐκκλησίας ἀγομένης ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν προέδρων ἐπεψήφισεν Δωρόθεος Ἐρχιεὺς καὶ οἱ συμπρόεδροι τῷ δήμῳ Διονύσιος Διονυσίου εἶπεν' ἐπειδὴ Ὑρκανὸς Ἀλεξάνδρου ἀρχιερέως καὶ ἐθνάρχης τῶν Ἰουδαίων διατελεῖ κοινὴ τε τῷ δήμῳ καὶ ἰδίᾳ τῶν πολιτῶν ἐκάστῳ εὖνους εἶναι καὶ πάσῃ χρώμενος περὶ αὐτοὺς σπουδὴ καὶ τοὺς παραγινόμενους Ἀθηναίων ἢ κατὰ πρεσβείαν ἢ κατ' ἰδίαν πρὸς αὐτόν ὑποδέχεται φιλοφρόνως καὶ προπέμπει τῆς ἀσφαλοῦς αὐτῶν ἐπανόδου προνοούμενος, ἐμαρτυρήθη μὲν καὶ πρότερον περὶ τούτων, δεδόχθαι δὲ καὶ νῦν Διονύσιου τοῦ Θεοδώρου Σουνιέως εἰσηγησαμένου καὶ περὶ τῆς τ' ἀνδρός ἀρετῆς ὑπομνήσαντος τὸν δῆμον, ὅτι προαίρεσιν ἔχει ποιεῖν ἡμᾶς ὅ,τι ποτ' ἂν δύνηται ἀγαθόν, τιμῇσαι τὸν ἄνδρα χρυσῷ στεφάνῳ ἀριστεῖν κατὰ τὸν νόμον, καὶ στήσαι αὐτοῦ εἰκόνα χαλκῇ ἐν τῷ τεμένει τοῦ δήμου καὶ τῶν Χαρίτων, ἀνείπειν δὲ τὸν στέφανον ἐν τῷ θεάτρῳ Διονυσίοις τραγωδῶν τῶν καίων ἀγομένων καὶ Πανοθηναίων καὶ Ἑλευσινίων καὶ ἐν τοῖς γυμνασίοις ἀγῶσιν, ἐπιμεληθῆναι δὲ τοὺς στρατηγοὺς διαμένοντί τε αὐτῷ καὶ φυλάττοντί τὴν πρὸς ἡμᾶς εὖνοιαν εἶναι πᾶν ὅτι ἂν ἐπινοήσωμεν εἰς τιμὴν καὶ χάριν τῆς τ' ἀνδρός σπουδῆς καὶ φιλοτιμίας, ἵνα τοῦτων γινομένων φαίνεται ὁ δῆμος ἡμῶν ἀποδεχόμενος τοὺς ἀγαθοὺς καὶ τῆς προση-

κούσης ἀμοιβῆς ἀξίων καὶ ζηλώσῃ τὴν περὶ ἡμᾶς σπουδὴν τῶν ἤδη τετιμημένων' ἔλεσθαι δὲ καὶ πρεσβεῖς ἐξ ἀπάντων Ἀθηναίων, ὅτινες τὸ ψήφισμα τε αὐτῷ κομιοῦσι καὶ παρακαλέσουσιν προσδεξάμενον τὰς τιμὰς πειρᾶσθαι τί ποιεῖν ἀγαθὸν ἡμῶν ἀεὶ τὴν πόλιν, αἱ μὲν οὖν παρὰ Ρωμαίων καὶ τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων τιμαὶ πρὸς Ὑρκανὸν τὸν ἀρχιερέα καὶ διὰ τούτων ἡμῖν δεδῆλωται».

Ἄμεση μαρτυρία τῆς ὑπάρξεως Ἑβραίων στὴν Ἑλλάδα καὶ μερικὰ χρόνια ἀργότερα εἶναι ἡ ἐπιγραφή, πάλι ἀπὸ τοὺς **Δελφούς**, ποὺ χρονολογεῖται στὸ ἔτος 119 π.Χ. ποὺ τὸ περιεχόμενό της εἶναι πάλι ἡ ἀπελευθέρωση δούλου (CIG I, 711):

«Ἀρχόντος Ἡρακλείδα, μηνὸς Ποιτροπίου, ἀπέδοτο Ἰουδαῖος Πινδάρου, συνευδοκούντος τοῦ υἱοῦ Πινδάρου, τῶν Ἀπόλλωνι σῶμα ἀνδρείον ὦι ὄνομα Ἀμύντας ἐπ' ἐλευθερίαι, τιμὰς ἀργυρίου μνᾶν πέντε, καὶ τὰν τιμὰν ἔχει. Βεβαιωτῆς Κλέων Κλευδόμου. Παραμεινάτω δὲ Ἀμύντας παρὰ Ἰουδαῖον ἕως καὶ ζεῖ Ἰουδαῖος, ποιεῶν τὸ ποτιτασσόμενον πᾶν τὸ δυνατόν. Εἰ δὲ μὴ, κύριος ἔστω Ἰουδαῖος ἐπιτιμῶν Ἀμύνται ὡς καφαίνηται αὐτῷ, πλαμ μὴ πωλέων. Ἐπεὶ δὲ κάτι παθῇ Ἰουδαῖος, ἐλεύθερος ἔστω Ἀμύντας, καθὼς πεπίστευκε τὰν ὠνάν τῷ θεῷ Ἀμύντας, ὥστε ἐλεύθερος εἴμεν καὶ ἀνέφατος ἀπὸ πάντων τὸν πάντα βίον. Εἰ δὲ τίς ἐφάπτοιο Ἀμύντα ἐπὶ καταδουλισμῶν, κύριος ἔστω συλῶν ὁ παρατυχὼν ἀξιοπιστίας ἐνέπεισεν καὶ τοὺς ἰδιοξένους εἰς Ρώμην αὐτῷ συνεκπλεῦσαι. καταχθεῖς δὲ εἰς Δικαιάρχειαν δώρᾳ τε παμπληθῇ παρὰ τῶν ἐκεῖ Ἰουδαίων λαμβάνει καὶ καθάπερ βασιλεὺς ὑπὸ τῶν πατρῶων προεπέμψθη φίλων προεληλύθει δ' εἰς τοσοῦτον πίστως τὸ τῆς μορφῆς ὁμοιον, ὥστε τοὺς ἑωρακότας Ἀλέξανδρον καὶ σαφῶς ἐπισταμένους διόμνυσθαι τοῦτον εἶναι. Τὸ γε μὴν Ἰουδαϊκὸν ἐν τῇ Ρώμῃ ἅπαν ἐξεχύθη πρὸς τὴν θέαν αὐτοῦ, καὶ πλῆθος ἀπειρον ἦν περὶ τοὺς στενωπούς δι' ὧν ἐκομίζετο' καὶ γὰρ προήλθον εἰς τοσοῦτον φρενοβλαβείας οἱ Μῆλιοι, ὥστε φορεῖω τε αὐτόν κομίζειν καὶ θεραπείαν βασιλικὴν ἰδίῳις παράσχειν ἀναλώμασιν».

Στὴν ἐποχὴ αὐτὴ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε καὶ τὴ Συναγωγὴ τῆς **Αἰγίνης**, ποὺ θεωρεῖται σὰν μιὰ ἀπὸ τῆς παλιότερες συναγωγῆς ἔξω ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη. Ἡ Συναγωγὴ μὲ τὸ ψηφιδωτὸ της, καθὼς καὶ οἱ ἐπιγραφές ποὺ βρέθηκαν, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ Ἑβραίων στὸ νησί (CIG I, 722):

Θεόδωρος ἀρχισυναγωγὸς φροντίσας ἔτη τέσσερα φθαρεῖσαν ἐκ θεμελίων τὴν Συναγωγὴν οἰκοδόμησα. Προσοδεύθησαν χρύσινο ρό καὶ ἐκ τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν χρύσινοι ρό... Θεόδωρου νεωτέρου φροντίζοντος τῆς προόδου τῆς Συναγωγῆς ἐμουσῶθη. Εὐλογία πᾶσιν τοῖς εἰσερχομένοις.

Ἡ διαβίωση τῶν Ἑβραίων στὴν Ἑλλάδα συνεχίζεται καὶ κατὰ τὸν πρῶτο μ.Χ. αἰῶνα, παρ' ὅλες τῆς οἰκονομικῆς δυσχέρειας τῆς χώρας καὶ τῆ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς τὴν ἐποχὴ αὐτὴ. Οἱ Ἑβραῖοι ἦταν ἐγκατασπαρμένοι σὲ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ κέντρα, καθὼς μαρτυρεῖται ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγρίππα πρὸς τὸ τέλος καὶ κατὰ τὴν ὁποία ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχαν Ἑβραῖοι στὴ **Θεσσαλία**, **Βοιωτία**, **Μακεδονία**, **Αἰτωλία**, **Ἀττικὴ**, **Ἄργος** καὶ σὲ ὅλη τὴν **Πε-**

Οἱ Ἑβραῖοι στήν Ἀθήνα στούς πρό χριστιανικούς χρόνους

λοπόννησο, ἐπίσης στά νησιά **Εὐβοία**, **Κύπρο** καί **Κρήτη** (Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, Legatio ad Caium 281 - 282):

«... Περὶ δὲ τῆς ἱεραπόλεως τά προσήκοντα μοι λεκτέον. Αὕτη, καθάπερ ἔφην, ἐμὴ ... ἐστὶ πατρίς, μητρόπολις δὲ οὐ μιάς χώρας Ἰουδαίας, ἀλλὰ καὶ τῶν πλείστων, διὰ τὰς ἀποικίας ἃς ἐξέπεμψεν ἐπὶ καιρῶν, εἰς μὲν τὰ ὁμόρους Αἴγυπτον, Φοινίκην, Συρίαν τὴν τε ἄλλην καὶ τὴν κοίλην προαγορευομένην, εἰς δὲ τὰς πόρρω διωκισμένας Παμφυλίαν, Κιλικίαν, τὰ πολλὰ τῆς Ἀσίας ἄχρι Βιθυνίας, καὶ τῶν τοῦ Πόντου μυχῶν τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς Εὐρώπης Θετταλίαν, Βοιωτίαν, Μακεδονίαν, Αἰτωλίαν, τὴν Ἀττικὴν, Ἄργος, Κόρινθον, τὰ πλείστα καὶ ἄριστα Πελοποννήσου. Καὶ οὐ μόνον αἱ ἡπειροὶ μεστὰι τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀποικιῶν εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ νήσων αἱ δοκιμώταται, Εὐβοία, Κύπρος, Κρήτη. Καὶ σιωπῶ τὰς πέραν Εὐφράτου».

Ἡ διαπίστωση τοῦ Φίλωνα ὅτι «... οὐ μόνον αἱ ἡπειροὶ μεστὰι τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀποικιῶν εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ νήσων αἱ δοκιμώταται, Εὐβοία, Κύπρος, Κρήτη», ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ νεώτερες πού βρέθηκαν ἐγκατεσπαρμένες σέ ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Στὸ Δῖον, νότια στήν Κατερίνη, ρωμαϊκὴ ἀποικία ἀπὸ Τιβερίου, ὑπῆρχε καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «... μεταξύ ἀσημάντων ἄλλων λειψάνων ρωμαϊκῶν χρό-

νων εὐρέθη τεμάχιον ἐπιτυμβίας πλακὸς μέ τὸ ὄνομα: (Μαχ — ἡ Δεκ)μος ἀρχ. συναγωγος. Μαρτυρία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ Συναγωγῆς στὸν τόπο. Ἴσως μέ τὸ Δῖον μπορούμε νὰ ταυτίσουμε τὸ λεγόμενο στίς Πράξεις Ἀποστόλων (17,14) «... ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν...».

Στὴ Θεσσαλονίκη, στὴ Θήβα, στὴ Λάρισα, στὸ Βόλο, στήν Ἀττικὴ, στήν Κόρινθο, στὸ Ἄργος, στήν περιοχή Ἀρκαδίας, στήν Πάτρα καὶ ἄλλου, βρέθηκαν ἐπιγραφές πού δείχνουν τὸ μέγεθος τῆς ἐβραϊκῆς διασπορᾶς στήν Ἑλλάδα.

Στὴν **Κόρινθο** βρέθηκε ἐπιγραφή (CI I 718): «Συναγωγὴ Ἑβραίων, μαρτυρία τῆς ὑπαρξῆς Συναγωγῆς καὶ Ἑβραϊκῆς Κοινότητος στήν πόλη. Ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται στά χρόνια 100 μ.Χ. Ἀπὸ νεώτερες ἐπιγραφές πού βρέθηκαν στήν πόλη βεβαιωνόμαστε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος στήν πόλη καὶ δύο ἢ τρεῖς αἰῶνες ἀργότερα, τὸν τρίτο ἢ τέταρτο μ.Χ. αἰῶνα.

(Prolegomenon N178a): (...οἰδιο χρόνοις (...τοῦ

(... τῶν) ἀδελφῶν αὐτοῦ

(...ολίας Σάρας

Τὸ ἴδιο καὶ στὸ **Ἄργος, στήν Πελοπόννησο** (op. CI I 719, 98 - 100). Στίς **Πάτρεις** (δp. CI I 716).

(Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίο «Συμβολὴ στήν ἱστορίαν τῶν πρώτων Ἑβραίων στήν Ἑλλάδα», Ἰερουσαλὴμ, 1982).

Τὸ Ἑρέχθειο (παλιὰ ἀγγλικὴ γκραβούρα)

Τό κεφάλι του αγάλματος της «Νίκης» του Φειδία μεταφέρθηκε στη Βενετία την εποχή της εισβολής του Μοροζίνη στην Αθήνα το 1867.

Από τό βιβλίο «Ελλάδα» του Α. Νικόλας.

‘Ιστορικά τῆς ‘Ισραηλιτικῆς Κοινότητας ‘Αθηνῶν

Τοῦ κ. ΙΩΣΗΦ Μ. ΣΙΑΚΚΗ

Π

ολύ πρόσφατα υπήρξαμε μάρτυρες μιᾶς συγκινητικής ἀπονομῆς μεταλλίου ἀπό τήν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν πρὸς τήν Ἰσραηλιτική Κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης, μέ τήν ὁποία ἐπισφραγίσθηκε ὁ πρὶν ἀπό ἄρκετους μηνες ἐγκαίνιασμός

τοῦ Οἴκου τῆς Ἑλλάδας στήν Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖ, ὁ **Κωνσταντῖνος Τσάτσος**, μιᾶ ἐξέχουσα πνευματική προσωπικότητα τοῦ τόπου μας, ἐκφώνησε τόν πανηγυρικό τοῦ ἑορτασμοῦ ἐκείνου. Καί τούτῃ τῇ στιγμή, ὁ νοῦς μου τρέχει σ’ ἓνα ἄλλο γεγονός, γνωστό ἴσως σέ λίγους: Πρὶν 60 περίπου χρόνια ὁ πρύτανης τότε τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν **Κωνσταντῖνος Ζέγγελης**, καλεσμένος στήν Ἱερουσαλήμ, βρισκόταν πάνω στό λόφο Σκόπους, γιά τὰ ἐγκαίνια τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἱερουσαλήμ, μόλις 4 χιλιόμετρα ἀπό τήν Ἱερή Πόλη. Ἐξω στό ὑπαιθρο, σέ μιᾶ κλιτύα τοῦ λόφου διασκευασμένη ἀμφιθεατρικά καί μέ τήν ἀποχή τῶν Ἀράβων, ὁ Ζέγγελης τόνισε ἐπιγραμματικά στό λόγο πού ἐκφώνησε, τή συνεργασία τοῦ Ἑλληνικοῦ καί τοῦ Ἑβραϊκοῦ πνεύματος ἀνά τούς αἰῶνες, μιᾶ συνεργασία πού χάρισε ἀπ’ τῇ μιᾶ μεριά τήν ἑλληνική μετάφραση τῆς Βίβλου κι ἀπό τήν ἄλλη τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος καί τῶν Νεοπλατωνικῶν¹.

Μιλώντας ἢ γράφοντας γιά τό παρελθόν τῆς Ἀθήνας μέ τόν Παρθενῶνα τῆς κατάντικρυ τῆς ἀρχαίας Σιών, θά δανειζόμουν τήν διαπίστωση ὅτι: «Ὅλα τὰ μεγάλα πράγματα ἐγίναν ἀπό τὰ μικρά ἔθνη. Ὁ Ἰορδάνης καί ὁ Ἰλισσός εἶναι πού ἐκπολίτισαν τὰ σύγχρονα ἔθνη». Ὁ λόγος εἶναι δανεισμένος ἀπό τόν Βενιαμίν Ντιραέλι, πού ἀσφαλῶς υπῆρξε ἡ μεγαλύτερη ἑβραϊκή πολιτική φυσιο-

γνωμία τοῦ πέρασμένου αἰῶνα (μυθιστόρημά του Tancred. "All the great things have been done by the little nations. It is the Jordan and the Ilissus that have civilized the modern nations". Εἶναι τό ἴδιο περίπου μ’ ἐκεῖνο τοῦ δικοῦ μας Παλαμά, ὅτι «Ἡ μεγαλοσύνη στά ἔθνη δέν μετρίεται μέ τό στρέμμα, μέ τῆς καρδιάς τό πύρωμα μετρίεται καί μέ τό αἷμα».

Σ’ ὅλες τίς ἐποχές καί σ’ ὅλους τούς λαούς ἀνάμεσα, τό ἑβραϊκό στοιχεῖο στάθηκε στοιχεῖο προόδου κι εὐημερίας. Τό ἴδιο καί στήν Ἑλλάδα. Μᾶς τό δίδαξε αὐτό ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Μόλις οἱ Ἰσραηλίτες ἐκδιώκονται κατὰ τόν 16ο αἰῶνα ἀπό Νεάπολη, Τζένοβα καί Βενετία, οἱ πόλεις αὐτές χάνουν τήν εὐημερία καί τή δύναμή τους. Τό ἴδιο καί ἡ Σικελία. Καί θέλω γιά τήν Ἑλλάδα, καί ἰδιαίτερα γιά τήν Ἀθήνα, νά πῶ, ὅτι δέν υπῆρξαν ἀντιεβραϊκά αἰσθήματα, δέν υπῆρξε ἀντισιμιτισμός οὔτε κρατικός οὔτε κοινωνικός. Αὐτό τό ἔχω ἐρευνήσει, τό ἔχω διαβάσει, τό ἔχω ζήσει, στό πεδίο τό κοινωνικό, τό ἐπαγγελματικό καί δέν μετροῦν οἱ ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνα, ἀπό μερικά βίαια συναισθηματικά ἐντονα περιστατικά τοῦ παρελθόντος, ἀπό μερικές μεμονωμένες περιπτώσεις ἀτόμων ἢ καί ὁμάδων, πού κινήθηκαν περιστασιακά ἢ συγκυριακά ἀπό ἐλατήρια πολιτικά ἢ κομματικά, ἢ ἀπό οἰκονομικά συμφέροντα ἢ καί ἀπό ἀνεύθυνη θρησκοληψία. Ἀπόδειξη καλύτερη γι’ αὐτό δέν ὑπάρχει ἀπό τούς ἑλληνικούς νόμους, ἀπό τίς συνεδριάσεις τῶν ἐλληνικῶν Κοινοβουλίων. Νομοταγεῖς καί νομιμόφρονες, πάντα οἱ Ἑβραῖοι μισοῦν τίς ἀναρχούμενες πολιτείες, ἡ ἀναρχία ξέσπαγε πάντα εἰς βάρος τους, χρησίμευαν γιά ἐξίλαστήρια θύματα, γιά ἀποδιοπομπαίους τράγοι (Κροπότικιν: Ἡ ἀναρχία).

Τώρα ἡ Ἀθήνα πλησιάζει μέ τὰ 150χρονά της ἀπ’ τήν ἡμέρα πού ἐπίσημα ἀνακηρύχθηκε πρωτεύουσα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καί σέ μιᾶ ἄλλη δόξα: τῆς εὐρωπαϊκῆς τῆς ἀναγνώρισης ὡς πολιτιστικῆς πρωτεύουσας.

Ἀναζητώντας ἑβραϊκές παρουσίες πού ἐκδηλώθηκαν μέσα σ’ αὐτά τὰ 150 χρόνια, καί ἀφήνοντας κατὰ μέρος τίς ἑβραϊκές ρίζες καί παρουσίες πού δημιουργοῦνται σ’ ἀρχαία χρόνια, θά περάσω σύντομα στίς διαπιστώσεις δύο ταξιδιωτῶν τοῦ 17ου αἰῶνα τοῦ dela Guilletiere

Ἀβραάμ Κωνσταντίνης

(1625 - 1705) καὶ τοῦ Ἰακώβου Spon (1647 - 1685), τοῦ πρώτου καθολικοῦ, τοῦ δευτέρου προτεστάντη, πού ὑποστήριξαν, ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλο, ὅτι δὲν ὑπῆρχαν Ἑβραῖοι στὴν Ἀθήνα ἐπὶ τουρκοκρατίας, γιατί ὁ Σουλτάνος, στοὺς Ἑλλήνες τῆς Ἀθήνας καὶ τῆς Τραπεζοῦντας, εἶχε παραχωρήσει τὸ προνόμιο νὰ μὴ δέχονται στὴν πόλη τοὺς Ἑβραίους, πού ἦταν γνωστὸ πόσο ἐπιδέξιοι ἦσαν στὴν ἀσκήση τοῦ ἐμπορίου, καὶ ἐπομένως, ἦταν ἀνεπιθύμητοι ἀνταγωνιστές. Ἀλλὰ, ποιὸς Σουλτάνος; Καὶ ποιάς ἐποχῆς; Ὁ Δημ. Καμπούρογλου στὴν Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων², διαφωνώντας μετὰ τὴ γνώμη αὐτή, γράφει:

«Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως τῆς τουρκοκρατίας ἐτη φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐγκατεστημένοι καὶ δὴ ἐν τῇ Ἀκροπόλει, Ἑβραῖοι τινές». Ἀλλὰ καὶ στὸν 17ο αἰῶνα δὲν ἦλθε ἐδῶ ὁ ψευδομεσσίας Σαμπετάι Τσεβὴ γιὰ νὰ κάνει τὸ κήρυμά του; Ἄν δὲν ὑπῆρχε ἑβραϊκὴ παροικία γιατί νὰ ῥθει καὶ τί νὰ κάνει;

Θὰ σταθῶ, λοιπόν, λίγο στὰ χρόνια τοῦ Ὁθωνα, πού στὸν ἐρχομό του ἦταν ἡ Ἀθήνα τοῦ πληθυσμοῦ τῶν 14.000 (καὶ πρὶν μᾶλλον 10.000), καὶ μετὰ θὰ καταλήξω στὴν ἐξιστόρηση ὅσων γεγονότων ἀνάγονται μέχρι καὶ τὴν πρώτη εἰκοσιπενταετία ζωῆς τῆς Ἱσραηλιτικῆς Κοινότητος τῆς Ἀθήνας στὸν αἰῶνα μας, καὶ ἡ ἐργασία αὐτῇ ἂς θεωρηθεῖ μιά προεργασία γιὰ τὴν ὅλη μου προσπάθεια καὶ σκέψη πρὸς ἓνα συντονισμένο καὶ ὅσο τὸ δυνατόν ντοκουμενταρισμένο κείμενο βιβλίου. Ἐπίσης ἐπιθυμία μου εἶναι νὰ ὑπάρξουν παρατηρήσεις καὶ συμπληρώσεις καὶ ἴσως διορθώσεις ἐνδεχομένων λαθῶν μου, οὕτως ὥστε νὰ βρισκόμαστε ὅσο πιὸ κοντὰ μποροῦμε στὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, γιατί δυστυχῶς δὲν ὑπῆρχαν καὶ δὲν

ὑπάρχουν ἀρχεῖα, τὰ δὲ ὑπάρχοντα τῇδε κακεῖσε στοιχεῖα ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι μαζεύτηκαν μετὰ τὸ σταγονόμετρο.

Πρώτες ἐβραϊκὲς παρουσίες στὴν Ἀθήνα

Στὴν ἀκολουθία καὶ τὴν αὐλὴ τοῦ πρώτου βασιλείᾳ τῶν Ἑλλήνων βρίσκουμε τὸν κόμη **Φρεδερίκο ντὲ Σαπόρτα**, πού ἔχε ἔλθει μαζί του στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ Βαυαρία, ταγματάρχης καὶ μετὰ συνταγματάρχης, αὐλάρχης, ἀκόλουθος, ὑπασιπιστῆς τοῦ Ὁθωνα, ἀνώτερος ταξίαρχης τοῦ Βασ. Συντάγματος τοῦ Σωτήρος, Μεγαλόσταυρος τοῦ τάγματος τῆς Ἰσαβέλλας τῆς Ἰσπανίας κ.λπ. Τὸ ὄνομα μᾶς θυμίζει τὸν Χανόχ Σαπόρτα ἢ Σαπόρτα, πού κατὰ τὸν 15ο αἰῶνα χρημάτισε ραββῖνος στὴν Ἀνδριανούπολη τῆς Θράκης (μετὰ ἀπὸ τὸ ραββῖνο Ἰσαάκ Zarefati (Σαρφατῆ), μετὰ ἀπὸ εὐγενὴ οἰκογένεια τῆς Καταλονίας (Ἰσπανία). Προφανῶς, πρόκειται περὶ Σαπόρτα ἐκχριστιανισμένου. Παρατήθηκε ἀπὸ τὰ διάφορα ἀξιώματα πέντε χρόνια μετὰ τὴν ἀφίξη τοῦ Ὁθωνα στὴν Ἑλλάδα. «Ἐλαβε τὴν αἰτηθεῖσα ἀφεσί»³ φαίνεται ὅτι ὁ **Μάξ Ρότσιλντ** ὑπῆρξε μέλος τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ὁθωνα, κάθισε μόνιμα στὴν Ἀθήνα, ἐφτιαξε παιδιὰ, πού τὸ ἓνα, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ὁ Κάρολος, γεννήθηκε τὸ 1843 στὴν Ἀθήνα καὶ χρημάτισε πρόεδρος τῆς Ἱσραηλιτικῆς Κοινότητος. Ἀργότερα, στὰ ὀθωνικὰ πάντως χρόνια, παρατηροῦνται ἐδῶ ἀφίξεις Ἀσκεναζίμ ἢ Ἑσκεναζίμ (Γερμανοεβραῖοι), ὅπως Γκόλδσταϊν, Βαλενστάιν, Φλέμινγκερ, Χόφμαν, Σίλμπερμαν, Νάιτλινγκερ, Ρικάρντο καὶ ἄλλων ἀνεξακρίβωτου θρησκευματος, ὅπως Φίσερ, Στάγκελ, Λίκερ, Βούχερερμ, Κλάιν, Σέιμαν, Κρεμπάιερ, Βάβεκ, Μάϊφάρτ, Τσάχ, Ντυπόν, Φράνκ, Φιλίπ, Χάρτ, Μορλόκ, Γκάτ, Βίλμπεργκ, Σούλτζ, Λίμπερ, Βάγκνερ, Χάϊμαν, Χάγερ, Χάου, Χάουκος ἢ Χάουκολ, Γάικερ, Σέσσαρ, Χάγκ, Κέμπερ, Μάγερ. Τὰ ἐπαγγέλματά τους εἶναι πάσης φύσεως ἐμπορικὰ καὶ βιοτεχνικὰ ἢ μεσιτικὰ. Ἀκολουθεῖ ἀργότερα καὶ ἄλλο κύμα ἀπὸ Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη καὶ νησιωτικὴ Ἑλλάδα. Ἐξέχασα ν' ἀναφέρω καὶ τὸν Δημήτριο Χόρν, ἐκχριστιανισμένο Γερμανοεβραῖο — πατέρα τοῦ μακαρίτη ἀξιωματικοῦ τοῦ Ναυτικοῦ καὶ θεατρικοῦ συγγραφέα Παντελεὶ Χόρν, πού γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα στὰ 1881, καὶ παππὸς τοῦ διακεκριμένου πρωταγωνιστῆ τοῦ θεάτρου Τάκη Χόρν. Ὁ παππὸς Δημ. Χόρν νυμφεύθηκε μετὰ κόρη τὸ γένος Κουντουριώτη, τῆς γνωστῆς ὑδραϊκῆς οἰκογένειας καὶ διατηροῦσε χρηματομεσιτικὸ γραφεῖο στὴν Ἀθήνα, Ἀριστείδου 14.

Αὐτὸ τὸ δεύτερο κύμα εἶναι σεφαραδικῆς προέλευσης (Ἰσπανοεβραῖοι) ἀπὸ τὴ λέξη «σεφάρὰδ», πού σημαίνει στὰ ἐβραϊκά «Ἰσπανία». Τέτοιος εἶναι ὁ Ἰσαάκ Γιεσουρούν⁴. Ἐφτάσε στὰ 1860 ἀπὸ τὴ Σμύρνη στὴ Χίο καὶ στὰ 1863 ἐγκαταστάθηκε ὀριστικὰ στὴν Ἀθήνα μετὰ τὴ δουλειὰ τοῦ γυρολόγου, γιὰ νὰ δημιουργήσει μιά παράδοση, αὐτὸς κι ἡ οἰκογένειά του, ἐντίμων ἀγωνιστῶν τῆς ζωῆς κι ἓνα σύμβολο ἐπιχειρηματικῆς δημιουργίας στὴ βιοτεχνία ἀρχικὰ καὶ μετὰ στὴ βιομηχανία. Δημιουργήθηκαν ἐπίσης ἀπὸ τὸ 1850 καὶ μετὰ Ἑβραῖοι πλανόδιοι πωλητὲς σὲ γυαλικά, γυρολόγοι ὕφασμάτων ἢ παλαιῶν ἀντικειμένων, πού διατηρήθηκαν γιὰ ἀρκετὰ χρόνια μετὰ τὴν εἴσοδο τοῦ αἰῶνα μας καὶ συνεχίζονται καὶ σήμερὰ σὲ μιά γενικευμένη κλίμακα προσώπων καὶ προελεύσεων.

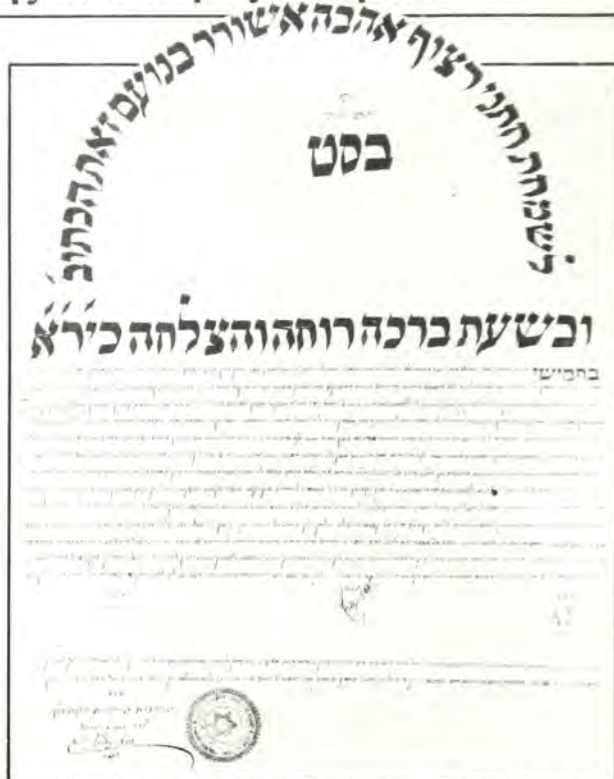

Σύσταση Ισραηλιτικής Αδελφότητας στην Αθήνα

Τό πρώτο βήμα για τή συγκρότηση ενός νόμιμου οργανωμένου διοικητικού οργάνου γίνεται, από τήν υπάρχουσα στην Αθήνα έβραϊκή παροικία, κατά τό 1896. Συντάσσεται ένα καταστατικό από 22 άρθρα στίς 2 Φεβρουαρίου 1890, υπογράφεται από 19 άτομα (άνδρες), και υποβάλλεται πρός θεώρηση και έγκριση στην ελληνική κυβέρνηση, μέ τήν έπιγραφή «Καταστατικόν τής έν Αθήναις Ισραηλιτικής Αδελφότητας». Μέ τή σειρά των υπογραφών αυτού του κειμένου διαβάζουμε τά ακόλουθα ονόματα: Βεχόρ, Ισαάκ Ιεσουρούν, Ισαάκ Αλβαχλός, Δαβίδ Σκινεζές, Ήλίας Δ. Σκινεζές, Μωυσης Δ. Σκινεζές, Ιούδας Ραβίτζ, Λέων Βαρούχ, Μωυσης Σ. Φόρτες, Χάιμ Τολέδος, Άαρών Μ. Μισραχής, Έυμανουήλ Ταβάνς, Χάιμ Ταβάνς, Χάιμ Νασσί, Ιωσήφ Ιεσουρούν, Νισσίμ Χ. Κοέν, Άαρών Σ. Μισραχής, Κάρολος Ρότσιλντ Μ.Σ. Λεβής, Α. Κωνσταντίνης. Οί τρεις τελευταίοι από τά μέλη αυτής τής έπιτροπής, υπογράφουν τό υποβληθέν πρός τό ύπουργείο Έσωτερικών αντίγραφο, ό πρώτος ως πρόεδρος τής, ό δεύτερος ως ταμίας τής και ό τρίτος ως γραμματεός τής.

Προέβλεπε τό σχέδιο, ότι τριμελής έπιτροπή θά διοικεί τά θέματα τής Αδελφότητας, εκλεγομένη κάθε τρία χρόνια από τή συνέλευση των μελών τής, ότι αυτά θά είναι ό πρόεδρος, ό ταμίας και ό γραμματεός (άρθρ. 2) και ότι για τά πέντε πρώτα χρόνια τιμητικώς εκλέγεται ως πρόεδρος ό παραπάνω αναφερόμενος και τά δύο άλλα πρόσωπα (του ταμια και του γραμματέα) άρθρ. 21. Έκτός από τίς άλλες διαδικαστικές και ουσιαστικές διατάξεις Κανονισμού, εκπροσώπηση του Όργάνου κ.λπ., όφείλουμε νά έπισημάνουμε τίς ακόλουθες δύο: α) ότι ή συμμετοχή στην Αδελφότητα ήταν προαιρετική μέ άναγκαία προϋπόθεση ότι τό μέλος έπρεπε νά είναι μόνιμος κάτοικος Αθηνών από δεκαετίας, ή δέ εισδοχή του έπρεπε νά έγκριθεί από τήν Έπιτροπή και τή (συμβουλευτική) ψήφο του ραββίνου και β) ότι ή Αδελφότητα θά παρέχει κάθε χρόνο εισφορά στό Πτωχοκομείο και τό Νοσοκομείο «Έλπίς» και «Ευαγγελισμός», επίσηςδε και εκτάκτως σέ περίπτωση δυσπραγίας μέ έγκριση τής Έπιτροπής.

Όπως βλέπουμε, ό χαρακτήρας του Όργάνου τής Αδελφότητας ήταν σωματειακός και κοινωφελής (άρθρα 15 και 19) υπέρ των άσθενών και φτωχών, συντηρούμενος από τή μηνιαία συνδρομή των μελών (μία δραχμή) πού προέβλεπε τό Καταστατικό, εκτός «άν τό μέλος δέν μπορούσε νά καταβάλει «ένεκεν ένδειας» (άρθρ. 16)». Όστε, λοιπόν, υπήρχαν και οι «ένδεεις», πού υπάρχουν σέ κάθε κοινωνία και φυσικά, υπήρχαν σ' αυτή τή μικρή έβραϊκή κοινωνία τής τότε Αθήνας, πού τήν άποτελούσαν οι παραπάνω δέκα έννιά, μέ τά γυναικόπαιδά τους και όλους τούς άλλους πού θά βρίσκονταν έντός ή εκτός αυτής τής νεοσύστατης Αδελφότητας. Υπήρχαν, βέβαια, και οι πλούσιοι, προορισμένοι, λές από «θεία οικονομία», ν' απαλύνουν τών Ιουδαίων τής Αθήνας του 1890, μόνιμοι κάτοικοι τής τουλάχιστον από τό 1880 (σύμφωνα μέ τόν όρο άρθρ. 15, πού άνέφερα). Όπως γνωρίζουμε, ή υποχρέωση τής φιλανθρωπίας (τσεδακά) διακηρύσσεται σέ όλα τά Βιβλία των Γραφών (Πεντάτευ-

Γαμικό συμφωνικό (Κετούμπά), συνταχθέν τό 1896 στην Αθήνα από τόν Ραββίνο Σολομών Ίωσήφ

χο, Προφήτες, Ψαλμούς) και θεωρήθηκε απ' όλους τούς ραββίνους και διδασκάλους του Νόμου ως μία από τίς θεμελιώδεις «Καλές Πράξεις» (Μισσότ) του Ιουδαισμού.

Η πρόβλεψη για άγαθοεργίες ήταν στην άρμοδιότητα τής Τριμελούς Έπιτροπής τής Αδελφότητας, πού άποφάσιζε για τίς εκάστοτε οικονομικές ένισχύσεις πρός τά άναφερθέντα ιδρύματα, είχε όμως δικαίωμα ό Πρόεδρος (Κάρολος Ρότσιλντ), σέ κατεπίγουσα περίπτωση, νά δαπανήσει για άγαθοεργίες μέχρι του ποσού των δρχ. 25, χωρίς νά έχει άποφασίσει ή Έπιτροπή τήν δαπάνη, άρκει νά τίς δικαιολογούσε στην πρώτη συνεδρίαση τής Έπιτροπής και αυτή νά τήν ένέκρινε, διαφορετικά, θά καταλογιζόταν εις βάρος του (άρθρ. 12). Αυτή ή εύχέρεια αλλά και εύθύνη του προέδρου, δείχνει άκριβώς τίς οικονομικές δυνατότητες πού αυτός είχε για τήν έκπαλήρωση αυτών των σκοπών του, στό Προοίμιό του, τό Καταστατικό τής Αδελφότητας (έργα κοινωφελή, οίκοδόμηση συναγωγής, σχολείου κ.λπ.).

Τό Καταστατικό υποβλήθηκε στό άρμόδιο ύπουργείο (ύπ. Στέφανος Δραγούμης, κυβέρνησης Χαρ. Τρικούπη), έγκρίθηκε και δημοσιεύθηκε τό Βασιλικό Διάταγμα τής έγκρισής του μέ αυτούσιο τό κείμενό του. Τό έγκριτικό Διάταγμα τής 30.4.1890 υποχρέωνε τήν Αδελφότητα νά υποβάλλει κατά τό πρώτο τρίμηνο κάθε έτους πρός τό ύπουργείο τή λογοδοσία τής για τό προηγούμενο έτος και προέβλεπε ότι σέ περίπτωση «παραβάσεως ή μη εκτελέσεως όρου τινός του έγκρινόμενου καταστατικού ή μη έγκαίου υποβολής λογοδοσίας τινός» τό ύπουργείο είχε τό δικαίωμα νά άνακαλέσει τήν έγκρισή του.

Τά πράγματα, όπως φαίνεται, κύλησαν κανονικά και

χωρίς ἀνωμαλίες καί αὐτό ἀποδεικνύεται ἀπό τό ἐπόμενο, μετὰ δέκα περίπου χρόνια, ἐγκριθέν Καταστατικό μέ ἐπικεφαλίδα «Περί ἐγκρίσεως τοῦ μεταρρυθμισθέντος Καταστατικοῦ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν», δημοσιεύθηκε ὁμως χωρίς τό νέο κείμενο τοῦ Καταστατικοῦ⁸. Εἶχε, πάντως, 28 ἄρθρα, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἕνα ἐπόμενο (μετὰ ἑξί χρόνια) Βασιλικό Διάταγμα, πού κι αὐτό ὁμως δημοσιεύεται χωρίς ν' ἀκολουθεῖ τό κείμενο τοῦ νέου Καταστατικοῦ. Μέ τό τελευταῖο διάταγμα ἐγκρίνονται ὁρισμένες τροποποιήσεις πού εἶχε ψηφίσει ἡ Γεν. Συνέλευση τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος τῆς 2.4.1906, ἀναφερόμενες στά ἄρθρα τοῦ καταστατικοῦ 5, 6, 11, 12, 13, 18 καί 26⁹. Δηλαδή, τά ἀρχικά 22 ἄρθρα εἶχαν γίνει 28, ἀλλά μέχρι στιγμῆς τόσο τό περιεχόμενο τῶν 6 νέων ἄρθρων ὅσο καί οἱ ἄλλες τροποποιήσεις μᾶς διαφεύγουν. Πάντως, τό σίγουρο εἶναι ὅτι ἡ πρῶν Ἀδελφότητα εἶχε ἀναχθεῖ πλέον σέ Κοινότητα, χωρίς ὁμως νά ἀναγνωρίζεται ὡς νόμιμο πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου.

Ἦδη ἀπό τό 1897, μετὰ τόν Ἑλληνοτουρκικό πόλεμο, εἶχαν φθάσει καί ἐγκατασταθεῖ στήν Ἀθήνα ἀρκετές οἰκογένειες ὁμοθησίων ἀπό διάφορες πολεμοπληκτές περιοχές τῆς χώρας. Μετὰ τήν ἀνακήρυξη τῆς Ἀθήνας ὡς πρωτεύουσας τοῦ κράτους καί κυρίως μεταξὺ 1880 - 1896, ἡ Ἀθήνα μέ τό ἐπίνειό της τόν Πειραιά εἶχε γίνει πόλος ἑλξεως, ὁ πληθυσμός της ὀλοένα καί μεγάλωνε. Ἡ διακίνηση ἀπό καί πρὸς Πειραιά - Ἀθήνα τήν ἐποχὴ ἐκείνη, συγκριτικά μέ τήν προηγούμενη τῆς Ὁθωνικῆς Βασιλείας, ἦταν πολύ ἐντονότερη καί συχνότερη, γιατί ἐκεῖ δέν βρισκόταν μόνο τό ἐπίκεντρο πολιτικῶν ζυμώσεων μέ τά καίρια ἐθνικά προβλήματα (Ἡπειρωτικό, Θεσσαλικό, Κρητικό, Μακεδονικό, Μικρασιατικό), ἀλλά καί τό

πνευματικό καί κοινωνικό κέντρο, ἐκεῖ λικνιζόταν ἡ μνήμη τοῦ ἀρχαίου Κλεινοῦ Ἀστεως. Ἦταν παράλληλα καί πόλη ἐμπορική ἢ πρωτεύουσα. Καί νά σκεφτεῖ κανεῖς, ὅτι μέ πληθυσμό 14.000 τό 1836 καί 30.000 τό 1845 ἔπιασε τίς 63.000 τό 1810, τίς 85.000 τό 1887, τίς 168.000 τό 1909 καί τίς 360.000 τό 1916!¹⁰ Ὁ Ἀραβας Μαροκινός γεωγράφος Ἐδριση, περιγράφοντας τήν Ἀθήνα, ἔγραφε γιά «πόλη πολυάνθρωπη, περιτριγυρισμένη ἀπό κήπους καί ἀγρούς (11ος αἰώνας)¹¹. Μετὰ ἐφτά αἰῶνες σέ μιὰ ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν (1846), περιγράφεται μέ ἔντονα χρώματα ἡ ἀθλιότητά τῆς Ἀθήνας ἀπό πλευρᾶς σχεδίου ὁδῶν καί ἡ φοβερή ρύπανση αὐτῶν τῶν δρόμων τοῦ «κλεινοῦ ἀστεως»¹². Ὡστόσο, τό γόητρο καί ἡ ἑλξη τῆς Ἀθήνας ὑπῆρξαν, ὅπως ξέρουμε, ἀνέκαθεν ἀκαταμάχητα. Ἐπειτα, κατὰ τήν μετεπαναστατικὴ ἐποχὴ καί μέχρι τοῦ τέλους τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἀλλά καί μεταγενέστερα, ἡ ὑπαιθρος ὑπέφερε δεινὰ ἀπὸ τὴ μάστιγα τῆς ληστείας.

Ἡ ἀστυφιλία, λοιπόν, ὑπῆρξε ὁ κοινός παρονομαστὴς καί τό ἐλιξήριο βιωτικῶν, κοινωνικῶν καί ἄλλων ἀναγκῶν. Ἀπὸ τήν ἄλλη μεριά, καί γενικότερα, ὁ εὐρωπαϊκός διαφωτισμός καί τά μηνύματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης εἶχαν ἀρχίσει νά εἰσβάλλουν καί στὴ μικρὴ πληγωμένη Ἑλλάδα, καί ἤδη, τά πρῶτα Συντάγματα τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας τῆς Ἐπιδαύρου καί τῆς Τροιζήνας, ἀναγνώριζαν τό δικαίωμα τῆς ἑλληνικῆς ἰθαγένειας, καθὼς καί τά δικαιώματα τοῦ Ἑλλήνα πολίτη ὑπὸ ὁρισμένες προϋποθέσεις σέ ντόπιους καί ξένους ἐγκατεστημένους ἐδῶ, κάτι πού εἶχε ἰδιαίτερη σημασία γιά τοὺς μειονοτικούς πληθυσμούς τῆς Ἑλλάδας. Καί ὁμως, θά ἔπρεπε νά γίνουν πολλὰ ἀκόμη βήματα γιά νά ἐπικρατήσῃ, ἔστω σχετικά, τό πνεῦμα τῆς χειραφέτησης λαῶν καί ἀτόμων, γιά ν' ἀπαλλαγοῦν μερικοὶ ἀπὸ κάποιες πα-

Τό ἐσωτερικό τῆς παλιᾶς Συναγωγῆς.

νάρχαιες, στενόκαρδες ἀντιλήψεις, προλήψεις καί προκαταλήψεις.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αὐτῆς τῆς νοοτροπίας εἶναι ἡ φράση πού ξεστόμισε στό 1890 ὁ πρύτανης τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν **Γεώργιος Μιστριώτης**, καθηγητῆς φιλολογίας, ὅταν μιά Ἑλληνίδα, ἡ Ἰωάννα Στεφανόπουλι υπέβαλε αἴτησή της νά γραφεῖ στή Φιλοσοφική Σχολή. Καί εἶπε ὁ Μιστριώτης: «Εἶναι φοβερόν! Τό ἱερόν τέμενος τῶν Μουσῶν θά μόλυνθεῖ». Ἡ ἱστορία ἔχει καταγράψει τόν Μιστριώτη ὡς φανατικό ἀρχηγό τῶν καθαρευουσιάνων τῆς ἐποχῆς του, ὄχι ὅμως καί ὡς μισογύνῃ! Καί δέν ἀποκλείεται νά ἦταν, ὅταν ἔγραψε τά παραπάνω (σέ ἡλικία 44 ἐτῶν).

Ὅκτώ χρόνια νωρίτερα, μιά ἀθηναϊκή ἐφημερίδα γνωστοποιῶσε στούς ἀναγνώστες της ὡς περιέργο φαινόμενο ὅτι «εἰς τό Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἐνεγράφη ὁ πρῶτος Ἰσραηλίτης ἐκ Κερκύρας»¹³. Πρόκειται γιά τόν Ραφαήλ Κόρη, πού στό ἔτος 1885 βγῆκε ἀριστοῦχος τῆς ἱατρικῆς. Τρία χρόνια νωρίτερα μιά Ἀθηναία Ἑβραίουπούλα, ἡ δις Λευκάς Σκινεζέ, ἔπαιρνε τό πτυχίο της στό Ἀρσάκειο καί γινόταν δασκάλα στό ἰδιωτικό σχολεῖο τῶν Ἰωάννου καί Φανῆς ΧΙΛΛ¹⁴. Ἐπίσης στό Ἀρσάκειο, τόν ἴδιο χρόνο, «διακρίνεται ἡ δις Ἑσθήρ Φόρτε», δύο Ἑβραῖοι φοιτοῦν στή Νομική Σχολή τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί πέντε στό Πανδιδακτήριον¹⁵, μιά σχολή τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δημιουργήμα Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, πού ἀπό τόν Ε' μ.Χ. αἰῶνα λειτουργοῦσε σέ ἐπίπεδο σημερινοῦ Πανεπιστημίου. Πιθανότατα οἱ δύο σπουδαστρίες Λευκάς Σκινεζέ καί Ἑσθήρ Φόρτε ἦταν κόρες τῶν παραπάνω ἰδρυτῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Ἀδελφότητος, ἀντίστοιχα Δαβίδ Σκινεζέ καί Μωσὴ Φόρτε. Ἀποσπῶ ἀπό μίαν ἄλλη ἐφημερίδα τῆς Ἀθήνας τήν ἀκόλουθη ἀνακοίνωση σχετικὰ μέ δύο ἄλλους Ἑβραίους σπουδαστές: «Ἀνεχώρησαν εἰς Ἰωάννινα οἱ κ.κ. Ἰσαάκ Κοφίνας, φοιτητῆς τῆς Νομικῆς, καί Μωσὴν Κοφίνας, φοιτητῆς τῆς ἱατρικῆς, νέοι εὐγενεῖς ἀμφοτέροι καί διακρινόμενοι διά τήν φιλοπονίαν αὐτῶν»¹⁶. Καί μιά ἄλλη: «Διήλθεν ἐκ Πειραιῶς μεταβαίνουσα εἰς Ἰωάννινα μετά τοῦ ἀδελφοῦ της προερχομένη ἐκ Παρισίων ἡ εὐπαίδευτος θυγάτηρ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις βαθυπλοῦτου Ἰσραηλίου Δαβιτζῶν ἐφέντη»¹⁷.

Αὐτά εἶναι λίγα καί ἐνδεικτικά ἀπό τά πάμπολλα παραδείγματα τῶν εὐπαιδευτῶν Ἑβραίων παιδῶν πού ἔακολουθήσουν γιά σπουδὴ καί μάθηση, γιά πρόοδο καί εὐημερία, στήν Ἀθήνα κατὰ τή διαδρομὴ τῶν 150 χρόνων μέχρι σήμερα ἀπὸ τότε πού ἐπίσημα ἀναγνωρίστηκε ὡς πρωτεύουσα τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Ἡ πείρα ἀπέδειξε ὅτι ἀπολάμβαναν τά δικαιώματα τοῦ Ἑλλήνα πολίτη, ἐλληνοτραφεῖς καί ἐλληνομαθέστατοι παραδοσιακὰ ἀπὸ πατρικὲς καί προγονικὲς καταβολές, γεννημένοι στά ἐλληνικά χῶματα, νομοταγεῖς καί φιλοπάτριδες. Οἱ ἐλληνικὲς καταβολές εἶχαν ἐκινήσει τριακόσια καί πλέον χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν ἐλληνοτραφεστάτο νεοπλατωνικό φιλόσοφο Φίλωνα τὸν Ἰουδαῖο καί οἱ προπάτορές τους τίς εἶχαν διατηρήσει καί μεταφέρει στήν σκυταλοδρομίαν τῶν αἰώνων, διαφυλάσσοντας ὥστόσο τό τιμαλφές τῆς θρησκείας τους.

Κάρολος Ρότσιλδ: πρῶτος πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

Αλλά, ἄς ξαναγυρίσουμε στό Ρότσιλδ καί στήν Ἀδελφότητα. Ποιὸς ἦταν αὐτός ὁ **Κάρολος Ρότσιλδ**; Γεννήθηκε στήν Ἀθήνα στά 1843 καί ἦταν γιὸς τοῦ

Μνημεῖο θυμάτων Ὀλοκαυτώματος στό Νεκροταφεῖο Ἀθηνῶν

Μάξ Ρότσιλδ πού ἀνῆκε στήν ἀκολουθία τοῦ Ὁθωνα καί εἶχε φτάσει μαζί του στήν Ελλάδα ἀπὸ τό 1833 καί ἀσφαλῶς, θά ἦταν (ὁ πατέρας του) ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο Ρότσιλδ (ὄνομα μικρὸ δέν βρέθηκε) πού στά 1841, ὅταν ἱδρύθηκε ἡ Ἑθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, ὑπῆρξαν ἀπὸ τοὺς πρῶτους μετόχους της γιά 100 μετοχές¹⁸. Τό ἐλληνικὸ Δημόσιο εἶχε γραφεῖ γιά 1.000 μετοχές. Ἀπὸ γεννησιμίου του Ἑλλήνας καί Ἑβραῖος, συμμετεῖχε σέ κάθε ἐκδήλωση πούμποροῦσαν νά παρακολουθήσουν οἱ ἄλλοι Ἑλληνοεβραῖοι. Ἔτσι, κατὰ Ἰούνιο 1891 τὸν βρίσκουμε νά ἐκλέγεται Σύμβουλος τοῦ Πανελληνίου Γυμναστικοῦ Συλλόγου, μέλος τοῦ ὁποίου ἦταν καί ὁ **Πρίγκηψ Νικόλαος**, γιὸς Γεωργίου Α'¹⁹. Στίς 26 Μαΐου 1892, ἐκλέγεται ὁμοφώνως μέλος τῆς 3μελοῦς Ἑξελεγκτικῆς Ἐπιτροπῆς Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός», μέ πρόεδρο τότε τὸν **Νικόλαο Γ. Πολίτη**, τό γνωστὸ καθηγητῆ τῆς Λαογραφίας τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν²⁰. Στίς 14.3.1893 ἐκλέγεται μέλος τοῦ Δ.Σ. τοῦ Πανελληνίου Γυμναστικοῦ Συλλόγου, μέ πρόεδρο τὸν **Ι. Φωκιανό** καί ἄλλους ἔνδεκα συμβούλους²¹. Στίς 2 Φεβρουαρίου 1914 ἄρθρο τοῦ **Θ. Βελλιανίτη** μᾶς πληροφορεῖ ποιά ἦσαν τά μέλη τοῦ Κομιτάτου τῶν Ἀπόκρεω. Ἦσαν ὁ Κάρολος Ρότσιλδ μαζί μέ τοὺς **Γεώργιο Σουρῆ, Θέμο Ἀννίνο, Ἀριστείδη Ρούκη, Πέτρο Κανελλιῶν καί Μιχαὴλ Λάμπρο**. Οἱ τρεῖς τελευταῖοι εἶχαν ἤδη πεθάνει ὅταν γραφόταν τό ἄρθρο²².

Ὁ Κάρολος Ρότσιλδ, ἦταν ἔμπορος στό ἐπάγγελμα, καί ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς Ἐμπορικοὺς Ὁδηγούς τῆς ἐποχῆς, διατηροῦσε τό κατάστημα ὀπλων καί εἰδῶν κυνηγίου στήν ὁδὸ Ἑρμοῦ ἀρ. 83, ἰδρυθέν ἀπὸ τὸν πατέρα του στά 1833. Διατηροῦσε ἐπίσης καί παραγγελιοδοχικὸ γραφεῖο στήν ὁδὸ Ἑρμοῦ ἀρ. 91 (ἔτος 1891) καί μεταγενέστερα στήν ὁδὸ Ζαλοκώστα ἀρ. 6 (ἔτη 1904 - 1905). Ὁ

πατέρας του φέρεται καί ὡς ἔμπορος δερμάτων Εὐρώπης καί καθρεπτῶν στήν ἴδια διεύθυνση Ἑρμοῦ 91, ἀλλά μόνο στόν ἐμπορικό ὁδηγό Μπούκα τοῦ 1875, μετὰ δέν φαίνεται τίποτα²³.

Ὡς πρόεδρος τῆς Ἀδελφότητος ὁ Κάρολος Ρότσιλδ ἐκτέλεσε τὰ καθήκοντά του χωρίς καμιά ἐνδοκοινοτική προστριβή καί ἀντιδικία καί εἶχε τό δυσάρεστο προνόμιο νά διατυπώσει στήν πόλη του καί ἐνώπιον τῆς κυβερνήσης Θεοδώρου Δηλιγιάννη ἀνησυχίες γιά τίς τραγικές συνέπειες τῶν γεγονότων τῆς Ἑπτανήσου καί τήν ἀλληλοσυγκρουόμενη ἀρθρογραφία καί εἰδησεογραφία τοῦ ἡμερήσιου Τύπου τῶν Ἀθηνῶν καί ἀλλοῦ, ὅταν κατὰ τό Πάσχα τοῦ 1891 εἶχε δολοφονηθεῖ στήν Κέρκυρα ἡ Ἑβραιοπούλα **Ρουμπίνη Σάρδα** καί σάλος εἶχε ἐπακολουθήσει σέ Κέρκυρα καί Ζάκυνθο μέ τήν κατακραυγή κατὰ τῶν ἐκεῖ Ἑβραίων (καί φυσικά μέ τόν ψυχικό ἀντίκτυπο γιά τοὺς Ἑβραίους ὅλης τῆς Ἑλλάδας) ὅτι ἡ μικρή ἦταν χριστιανή καί ὅτι ὁ φόνος τῆς ἦταν ἔργο τῶν Ἑβραίων. Ἡ δόλια, γελοία καί αἰώνια συκοφαντία τοῦ ἱεροτελεστικοῦ φόνου, αὐτή πού, ὅπως ἀποκαλύπτει ἡ ἱστορία γιά δικαίους καί ἀδίκους, πρῶτοι οἱ εἰδωλολάτρες εἶχαν ἐφεύρει καί χρησιμοποιήσει κατὰ τῶν πρώτων Χριστιανῶν πρὸς παρεμπόδιση τῆς ἐξάπλωσης τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὅμως αὐτό εἶναι μιά ἄλλη ἱστορία καί ὄχι ἀντικείμενο αὐτῆς ἐδῶ τῆς ἐργασίας²⁴. Ἡ Ἀδελφότητα τῆς Ἀθήνας καί ὁ πρόεδρος τῆς φρόντισαν νά σταλοῦν βοηθήματα δικά του καί κυβερνητικά πρὸς τοὺς παθόντες καί κυρίως σέ 4 - 5 οἰκογένειες στή Ζάκυνθο πού εἶχαν μείνει χωρίς ψωμί καί χωρίς στέγη, ἀφοῦ τὰ σπίτια τους ἦταν ἀχρηστα πιά, τὰ πορτοπαράθυρά τους ἦταν σμπαραλισμένα καί εἶχεν ἐπακολουθήσει διαρπαγή καί λεηλασία χρημάτων, κοσμημάτων καί σκευῶν τους. Ἡ «Τσεδακά» θά ἔπαιζε κι ἐδῶ τό ρόλο τῆς, ἀλλά ὑπάρχουν καί τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων ὅταν σκεφτοῦμε ὅτι στήν ἐποχὴ ἐκείνη τοῦ 1890 - 1895 ἀπὸ τό σύνολο τῶν 40 ἕως 50 ἑβραϊκῶν οἰκογενειῶν, δηλαδὴ πληθυσμοῦ 200 - 250 ψυχῶν, οἱ περισσότεροι ἦσαν φτωχολογιά. Τό ἄλλο ἄκρο, τῶν καλοστεκομένων, ἦταν ἡ τάξη τῶν ἐμπόρων καί μικροαστῶν τῆς μεταπρατικῆς κοινωνίας καί ἐλάχιστοι βιοτέχνες, μιά μικρὴ κοινωνία πού σέ λίγα ὥστόσο χρόνια (ἔτσι καθώς οἱ μικροὶ προσδεύουν μέ τό νοικοκυριστικό καί ὄχι σπάταλο πνεῦμα τους, θά φτάσουν τόν ἀριθμὸ τῶν 800 (στὰ 1901) καί τῶν 6.000 στὰ 1925²⁵.

Οἱ Ρότσιλδ τῆς Ἀθήνας, κάποιο ἀπὸ τὰ παρακλάδια κλάδου τῆς Φραγκφούρτης, ὄχι πάντως τραπεζικοῦ, πού εἶχε ἀκολουθήσει τόν Ὅθωνα στήν Ἀθήνα, θ' ἀποτελοῦσαν ἀσφαλῶς τήν ὑψηλὴ ἑβραϊκὴ κοινωνία τῆς Ἀθήνας. Οἱ τάφοι τοῦ Μάξ καί Καρόλου Ρότσιλδ βρίσκονται στό Α' Ἑβραϊκὸ Νεκροταφεῖο, ὅπως ἀκουσα.

Θά ἦσαν τουλάχιστο *de facto* μέλη τῆς Ἀδελφότητος, καί μετὰ Κοινότητος, γιά τίς θρησκευτικὲς τους ἀνάγκες, ἐκτός δὲ ἀπὸ τόν Κάρολο ὑπῆρχε καί ὁ Αὐγουστος Ρότσιλδ²⁶, γιὸς καί αὐτός τοῦ Μάξ Ρότσιλδ, πού στὰ 1835 ἰδρύει στόν Πειραιᾶ καρφοβελονοποιεῖο μέ 25 ἐργάτες προσωπικό, καθώς καί ζυθοποιεῖο - παγοποιεῖο, μέ παραγωγή 27.000 κιλῶν πάγο τό χρόνο στὰ 1877. Σέ ἄλλη εἰδηση διαβάζω ὅτι: «15/27 Ἰουνίου 1875. Νέον ἀτμοκίνητον ἐργοστάσιο οἰκοδομεῖται ἀπέναντι τοῦ σιδηρουργείου τοῦ κ. Μάκ Δουαλ, δαπάνη τοῦ κ. Αὐγούστου Ρότσιλδ²⁷».

Καί μιά ἄλλη: «Νέον ἐργοστάσιον (Αὐγ. Ρότσιλδ) ἐκκοκιστικῶν τοῦ βάμβακος μηχανημάτων καί σανιδοσχιστικῆς μηχανῆς».

Ἀλλὰ καί μιά ἄλλη εἰδηση ἐφημερίδας γράφει γιά κά-

Τελετὴ στὴ Συναγωγὴ Ἀθηνῶν

ποια πυρκαγιά πού ἐπιασε στόν Πειραιᾶ στήν «οἰκίαν τοῦ Ἑμμανουήλ Γκίγκιζας, ἐνθα κατοικεῖ ὁ Χ. Ρότσιλδ, ἐργοστασιάρχης, κειμένη κατὰ τήν συνοικίαν Ζέας, ἐξ ἧς ἀπετεφρώθη ἅπασα ἡ στέγη αὐτῆς καί διάφορα κουφώματα ἀξίας 10.000 περίπου δραχμῶν καί τινα ἐπιπλα τοῦ κ. Ρότσιλδ...». Ἡ πυρκαγιά χρονολογεῖται στίς 5.9.1884, ἀλλὰ τό ἀρχικὸ Χ τοῦ ὀνόματος, ἂν δέν εἶναι λάθος, κάποιον ἄλλο Ρότσιλδ θά ἀφορᾷ, ἀγνώστων λοιπῶν στοιχείων.

Ὁ Αὐγουστος Ρότσιλδ εἶχε καί μουσικὰ ἐνδιαφέροντα, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τίς πληροφορίες ὅτι ὑπῆρξε μέλος Μουσικῆς Ἑταιρείας «Εὐτέρπη», στίς 19.3.1873 στό σπίτι τοῦ Μ. Καλλιφρονᾶ παρουσία τῶν μελῶν τῆς ἐκτελέστηκαν κομμάτια ἰταλικῆς μουσικῆς καί ἔλαβαν μέρος οἱ «Μίνδλερ, Χ. Βέλκερ, Αὐγουστος Ρότσιλδ, Ρ. Παριζίνης, Φ. Βολονίνης, ἀδελφοὶ Σαββατίνι, Μιχ. Μελάς καί ὁ μικρός γιὸς τοῦ Ι. Τσάτσου... Ἐπίσης, στὴ φωνητικὴ μουσικὴ ἔλαβαν μέρος: Καλλιφρονᾶς, Νάζος, Βερέτας, Ἐννιγκ, Μπεζόλ καί Ρότσιλδ». Ὅταν πέθανε ἡ ψυχὴ τῆς «Εὐτέρπης», ὁ Ρ. Παριζίνης (Νοέμβριος 1875) διαλύθηκε κι αὐτὴ²⁸. Ἀπὸ τοὺς Ρότσιλδ τῆς Ἀθήνας, ὁ μὲν Αὐγουστος πέθανε κατὰ Ἰανουάριο 1913, ὁ δὲ Κάρολος στίς 26.6.1978 καί οἱ δύο, δηλ. σέ ἡλικία 75 ἐτῶν³⁰.

Καί γιά νά τελειώσω μέ τοὺς Ρότσιλδ θά πρέπει νά πῶ ὅτι ὁ Κάρολος δέν ἔχει καμιά σχέση μέ τήν πλάκα πού εἶναι ἐντοιχισμένη στήν παλιά Συναγωγὴ τῆς ὁδοῦ Μελιδωνῆ, γιὰτὶ ἂν τήν διαβάσει κανεὶς θά διαπιστώσει ὅτι

δέν υπάρχει ἐκεῖ τὸ ὄνομά του ὡς εὐεργέτη, ὅπως πρὶν πολλὰ χρόνια σὲ κάποιο φύλλο τοῦ Jewish Chronicle, ὃ ἐδῶ ἀνταποκριτῆς τοῦ Σάμ Μοντιάνο εἶχε γράψει. Τὸ ὄνομα τοῦ εὐεργέτη εἶναι γυναίκα· κι αὐτὴ εἶναι ἡ Βαρώνη Ἀλφόνσου Ρότσιλδ. Ὁ Ἀλφόνσος αὐτὸς εἶχε προσφέρει ὡς ἐπαθλο δρχ. 7.500 γιὰ κάποιο δραματικό διαγωνισμό κατὰ τὸ 1914, δέν ξέρω ὅμως τί ἀπέγινε. Εἶναι αὐτὸς πού με πρότασε τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ Στρατιωτικῶν Ἑ. Βενιζέλου τιμήθηκε με τὸν Ἀργυρὸ Σταυρὸ τοῦ Σωτήρος γιὰ τίς καλὰς του ὑπηρεσίαις κατὰ τὸν πόλεμο. Μᾶς πληροφορεῖ ἡ «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρηση» τοῦ Μωυσῆ Χαϊμη, αὐτὸ τὸ περισπούδαστο καὶ ἀνεκμετάλλευτο ἀπὸ τοὺς ὁμοθρήσκους (διοικοῦντες καὶ μὴ) περιοδικό μέχρι σήμερα, ὅτι «ὁ Κ. Ρότσιλδ ἀνέπτυξε ἐξαιρετικὴν δραστηριότητα εἰς τὸν κύκλον τῶν σχέσεων του ἐν κρισιμοτάταις στιγμαῖς πρὸς τὸ κράτος, ἀλλὰ ἡ δραστηριότης του ἐγένετο εἰς αὐτὸ καὶ πολλῶν οἰκονομιῶν πρόξενος»³¹. Ὡς τελευταῖο Ρότσιλδ ἀναφέρω ἐκεῖνον πού κατὰ τὸ 1897 συνέβαλε με δωρεὰ του πρὸς τὴν Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα Χαλκίδας νά γίνει ἡ περιφράσις τοῦ ξέφραγος μέχρι τότε νεκροταφείου τῆς καὶ τὸ ὀνοματεπώνυμό του ἦταν Φερδινάνδος Ρότσιλδ³².

Ἡ ἀνέγερσις τῆς πρώτης Συναγωγῆς

Μετά τὸ Συμβούλιο Ρότσιλδ, τὸ ἐπόμενο, με τίς ἀρχαιρεσίαις τοῦ 1898, Συμβούλιο ἦταν με πρόεδρος τὸν Ἰσιδωρο Φλέμιγγερ, διευθυντὴ τῆς Ἑτ. Ρα-

πομηχανῶν ΣΙΓΓΕΡ, γραμματέα τὸν Σολομὸν Σαρφατῆ, ταμία τὸν Ἐμμανουήλ Σίλμπερμαν. Με ἀρχαιρεσίαις πού ἐγέναν τὸ 1900, ἐκλέχτηκαν οἱ Ἀβραάμ Κωνσταντίνης, πρόεδρος, Σολομὸν Σαρφατῆς, γραμματέας, Ἐμμανουήλ Σίλμπερμαν, ταμίας, καὶ ἐπίτροπος Συναγωγῆς ὁ Ἡλίας Γιουσσορούμ. Ἡ πρώτη δουλειὰ τοῦ νέου Συμβουλίου ἦταν ἡ διενέργεια ἐράνου στό ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικὸ γιὰ τὴ συγκέντρωσι τῶν χρημάτων πρὸς ἀνέγερσιν μιᾶς εὐπρεποῦς Συναγωγῆς, δεδομένου ὅτι μέχρι τότε οἱ προσευχῆς γίνονταν σὲ δύο δωμάτια ἀνεπαρκῆ στὴν ὁδὸ Ἡβης 4, με διεξοδὸ σήμερα πρὸς Ἑρμοῦ 110 πρὸ δὲ τοῦ 1886 γίνονταν στό σπίτι ἐνὸς ἀπὸ τὰ μέλη, μᾶλλον τοῦ Ἰσαάκ Γιουσσορούμ, ὁδὸς Καραϊσκάκη 1, πού με τὴ βαθμιαία αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν, κατανοῦσαν ὅλο καὶ ἀνεπαρκέστερα. Παράλληλα, ἀποφασίστηκε καὶ ἡ σύναψις ἐνὸς δανείου με ἐκδόσιν 1.000 ἀτόκων ὁμολογιακῶν τίτλων τῶν 20 ἢ 25 δρχ. πληρωτέων σὲ 10 χρόνια καὶ με κλήρωσιν 100 τίτλων κάθε χρόνο, πού καλύφθηκε ἀπὸ τὰ μέλη. Εἶναι ἀξιομνησίας ὅτι σὲ ὅλες τίς κληρώσεις τῶν τίτλων κανένας δέν θέλησε νά πάρει τὰ χρήματά του. Ἡ Συνέλευσις τῆς 19.11.1900 προέβλεπε στὴν ἀπόφασί τῆς γιὰ τὸ δάνειο, αὐτὰ με τὰ ὅποια θ' ἀγοραζόταν τὸ οἰκόπεδο γιὰ Συναγωγὴ καὶ σχολεῖο, ἐπίσης δὲ καὶ γιὰ κατασκευὴ φυλακίου πρὸς φύλαξιν τοῦ ὑπάρχοντος (Πρώτου) Νεκροταφείου, πού ἦταν παραχωρημένο ἀπὸ τὸν Δήμο Ἀθηναίων. Σὲ ἐπόμενη συνέλευσις τῆς 26 Δεκεμβρίου 1901 ἀποφασίζεται ν' ἀγοραστῇ τὸ οἰκόπεδο καὶ τὸ Κ. Συμβούλιο ἀποφασίζει τὴν σύναψιν ἄλλου δανείου, 35.000 φράγκων με 3.500 τίτλους, δηλ. ἀξίας 10 φράγκων τοῦ καθενός, γιὰ τὰ οἰκοδομικὰ ἔργα τοῦ ναοῦ καὶ σχολείου καὶ στίς 26.12.1902 γνωστοποιεῖται ὅτι ἐγένετο ἡ ἀγορὰ τοῦ οἰκοπέδου καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ φυλακίου - οἰκίσκου τοῦ Νεκροταφείου³³.

Σὲ νέαις ἀρχαιρεσίαις, τοῦ 1903, ἐπανεκλέγεται ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνης ὡς πρόεδρος, με γραμματέα τὸν Ἰησοῦ Σαμουηλίδη, ταμία τὸν Ἑμμ. Σίλμπερμαν καὶ μέλη τοὺς Ἑμμ. Δαφφᾶ καὶ Σολομὸν Μπεράχα, βάζουν μπροστὰ τὸ χτίσιμο τῆς Συναγωγῆς, με προβλεπόμενο κόστος 35.000 δρχ., ὑπὸ τὴν ἐποπτεία Ἰ. Σαμουηλίδη, Σαμουηλ Γκανῆ καὶ Ἀβραάμ Σαρφατῆ. Τοὺς ἔλλειπαν 11.000, τίς ὅποιαις τὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου ἐγγυήθηκαν ἀλληλεγγύως, ἀλλὰ ἡ ἐξόφλησις ἐγένετο σὲ 10 χρόνια χάρις στὸν ἐπίσκοπο, φτωχὸ βέβαια, προϋπολογισμὸς τῆς Κοινότητος τῶν 6 - 7 χιλιάδων δρχ. Βοήθησε καὶ μιὰ δωρεὰ Ρότσιλδ, αὐτὴ πού, ὅπως εἶπα παραπάνω, φέρεται γραμμένη ὡς δωρεὰ τῆς Βαρώνης Ἀλφόνσου Ρότσιλδ καὶ αὐτὴ ἀνακηρύσσεται εὐεργέτης, ὅπως τὴ γράφει ἡ ἐντοιχισμένη στὴν Παλιὰ Συναγωγὴ μαρμαρινὴ πλάκα. Ἐπίσης, στὴν ἴδια πλάκα, πρῶτο εἶναι γραμμένο τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραάμ Κωνσταντίνης ὡς μεγάλου εὐεργέτη καὶ ὡς εὐεργέτη τοῦ Ἀσέρ Μ. Λεβῆ. Στὴν ἴδια πλάκα εἶναι γραμμένοι ὡς ἄλλοι μεγάλοι εὐεργέται ὁ Ἡλίας Ραφαήλ Κανέτης, ἡ Στῶα «Φίλων» Μπενέ Μπερίθ καὶ εὐεργέται οἱ Σύλλογοι «Παλαιστίνη», Ρέα Ἡλία Κανέττη, Στρεὰ Ν. Δανὸν καὶ Ἀλεξάνδρα Ἰ. Μαργούλι, ἀγνώστων ποσῶν. Ἀρχίζει τὸ 1904 καὶ τελειώνει στίς 18.6.1905 ἡ οἰκοδόμησις τῆς Π. Συναγωγῆς, πού τὴν ξέρουμε σήμερα Μελιδῶν 8.

Τώρα πιά τὸ κάποτε ἰσόγειο σπιτάκι με τὰ δύο δωμάτια περιοχῆς Ἑκατόγχειρος (δηλαδὴ τοῦ κομματιοῦ μεταξὺ τῶν πλατειῶν Μοναστηρακίου, Ἀγίων Ἀσωμάτων — ἐκκλησίας — καὶ τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ) θά ἔταν πιά μιὰ ἀνάμνησις γιὰ ὅσους ἐπιζούσαν ἀπὸ τῶν πρώτους πού

Ἱστορικά τῆς Ἱσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

ἔχαν τὴν πρωτοβουλία στὴ 1886 νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὶς προσευχὲς κι αὐτοὶ ἦσαν ὁ **Ἰάκωβος Κοέν**, παπποὺς τοῦ συμπολίτη μας δικηγόρου **Χαΐμ Ἐφραίμ Κοέν**, φοροῦσε τζουμπέ καὶ φέσι ἀλά τούρκα ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ὁ **Μποχόρ Ἰσαάκ Γιουσσουρούμ** καὶ ὁ **Ἰσαάκ Κοέν**. Τὸ διώροφο Μεσιδώνη 8 (τώρα Συναγωγή Γιαννιωτῶν ἐπάνω καὶ κοινοτικά γραφεῖα στὸ ισόγειο) ἐξυπηρετοῦσε τότε τὶς ἀνάγκες γιὰ Συναγωγή ἐπάνω, μὲ τὸν ἀπαραίτητο γυναικωνίτη, καφασωτό κατὰ τὴν τότε συνήθεια, καὶ στὸ ισόγειο, στέγαζε τότε στὰ δεξιὰ δωμάτια τὸ ἐβραϊκὸ σχολεῖο καὶ τὴν κατοικία τοῦ Σαμάς τῆς Συναγωγῆς (νεωκόρος) καὶ στὰ ἀριστερὰ τὴν κατοικία τοῦ ραβίνου. Πρῶτος σαμάς ἦταν ὁ **Ἐλιέζερ Γιουσσουρούμ**³⁴.

Υπῆρχε ἓνα παλαιὸ ὄνειρο τῆς **Σοφίας ντέ Μαρμπούα**, τῆς γνωστῆς Δούκισσας τῆς Πλακεντίας, πού εἶχε ἀπὸ τὸ 1831 ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀθήνα καὶ εἶχε δωρήσει, στὸ γνωστὸ ἐπίσης **Δαβίδ Πατσίφικο** ἓνα γήπεδο 3.200 τετρ. μέτρων στὴν περιοχή τῆς Ἀθήνας μεταξὺ τοῦ νῦν Ζαπτείου καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Κήπου κατὰ τὸ ἔτος 1843 μὲ τὸν ὅρο καὶ τὴν ἐντολὴ νὰ χρησιμοποιοῦνται ὑπὲρ τῆς Ἱσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν γιὰ τὴν ἀνέγερση Συναγωγῆς. Ἀλλὰ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο Κοινότητα στὴν Ἀθήνα δὲν ὑπῆρχε ἀκόμα καὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Πατσίφικου (1854), μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ὅρος τῆς δωρεᾶς αὐτῆς ν' ἀποβεῖ ἀπραγματοποίητος καὶ τελικὰ ὁ δῆμος Ἀθηναίων ἀκύρωσε τὸ δωρητήριο, ἴσως μὲ κάποια ἀπαλλοτριωτικὴ πράξη³⁵.

Μετὰ τὴ λήξη τῆς προεδρίας Κωνσταντίνη, πού κράτησε ἀρκετὰ χρόνια, καὶ μὲ κυοφορούμενο ἓνα σχέδιο ἀπὸ τὸν **Ἰακώβ Μεγύρη**, Ἀρχираββίνο Θεσσαλονίκης γιὰ σύγκληση καὶ ὀργάνωση ἐνὸς συνεδρίου ὅλων τῶν Ἱσραηλιτικῶν Κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδας, πού ὁ Χαΐμης ὑπολόγιζε τὸ 1913 τὸν συνολικὸ πληθυσμὸ τους σὲ 120.000³⁶, ἐφτάσαν οἱ νέες ἀρχαιρεσίες κατὰ τὸ 1913 καὶ πρῶτος ἐξελέγη ὁ **Μωυσῆς Σιακκῆς** (ἢ Σακκῆς), γραμματέας ὁ **Μωυσῆς Χαΐμης** καὶ μέλη τοῦ Κ.Σ. οἱ **Σ. Μπεράχας**, **Ἰσαάκ Δαφφᾶς**, **Σαμουήλ Ἀλχανάτης**, **Ἐμμ. Σίλμπερμαν**. Ἐπίτροποι τῆς Συναγωγῆς οἱ **Ἰωσήφ Κοέν** καὶ **Ἡλίας Γιουσσουρούμ**. Δημιουργήθηκαν παραταξιακὰ προβλήματα, βάσκανη μοῖρα ἐπληξε τὴν ἀδελφικὴ συνεργασία, μπῆκαν στὴ μέση οἱ αἰώνιοι παραταξιακοὶ ἐγωισμοὶ καὶ ἀνταγωνισμοί, ἐνῶ ὅλοι τους προσέφεραν τὸν ἑαυτὸ τους χωρὶς κανένα ἄλλο συμφέρον, παρὰ μόνον τὴν ἀνόρθωση καὶ ἐπιβίωση τῆς μικρῆς τους Κοινότητος. Κυρίως ὑπῆρχε ἀνάμεσά τους ὁ συνεκτικὸς δεσμὸς τῆς ἐβραϊκῆς ταυτότητας, πού μᾶς γίνεται ἰδιαίτερα ἀναγκαῖα στὶς κρίσιμες περιστάσεις, καὶ ὅμως, οἱ ἀνθρώπινες ἀτέλειες τῆς ψυχῆς καὶ οἱ ἀσήμαντες μικροκακίες, συνυφασμένες μὲ τὴν πεπερασμένη φύση τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐπαψαν ποτέ νὰ ὑπάρχουν! Ὁ ἓνας ἤθελε τὸ ἓνα, ὁ ἄλλος τὸ ἄλλο. Ὁ Μωυσῆς Σιακκῆς καὶ τὸ Συμβούλιό του πίστευε ὅτι ἡ ὑπάρχουσα Συναγωγή δὲν ἀνταποκρινόταν στὶς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς μετὰ ἀπὸ δέκα καὶ πλέον χρόνια, μάλιστα δὲ ἀνησυχοῦσε γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν γυναικῶν πού πῆγαιναν στὸν γυναικωνίτη, γιατί ἐκεῖ κατὰ τότε δὲν πῆγαινε καλὰ. Τελικὰ ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνης, μὲ τοὺς «δικούς» του, ἐπαψαν νὰ παρευρίσκονται μὲ τοὺς «ἀλλούς» στὶς ἱεροπραξίες τῆς Συναγωγῆς καὶ ἐπὶ ἄρκετὸ διάστημα ἔκαναν χωριστὲς προσευχὲς καὶ τελετές, ἓνα εἶδος παρασυναγωγῆς³⁷. Εἶχαν μάλιστα βγάλει καὶ πρῶτο τὸν **Σολομὸν Σαρφατῆ**, πρῶην γραμματέα Κ.Σ. Μὲ τὴν προεδρίαν ὅμως τοῦ **Ἀσέρ Μ. Λεβῆ** κατὰ τὸ 1917 ξανάσμιξαν οἱ χωρισμένοι σὲ μιά πάλι Κοινότητα.

Μαθητὲς τοῦ σχολεῖου στὴν αὐλὴ τῆς Παλιᾶς Συναγωγῆς, τὸ

Στὶς ἐκλογὲς τοῦ 1920 ἐξελέγη πάλι ὁ **Μωυσῆς Σιακκῆς**, μὲ ἀντιπρόεδρο τὸν **Σαμουήλ Κοέν**, γραμματέα τὸν **Πίνχας Μάτσα**, ταμία τὸν **Μωυσῆ Μάτσα** καὶ συμβούλους **Νισήμ Ι. Λεβῆ**, **Ἀβραάμ Σούση**, **Σολομὸν Σαρφατῆ** καὶ δύο ἄλλους, πού τὰ ὀνόματά των μᾶς διαφεύγουν, δηλαδὴ Κ.Σ. 9 μελὲς³⁸. Ἐν τῷ μεταξύ, εἶχαν πεθάνει ὁ **Ἀσέρ Μ. Λεβῆς** κατὰ Δεκέμβριο 1918 καὶ **Ἀβραάμ Κωνσταντίνης** στὶς 31.10.1919.

Ὁ νόμος 2456/1920 (ΦΕΚ Α' α/α 173/ 2.8.1920) «Περὶ Ἱσραηλιτικῶν Κοινοτήτων» εἶχε ἤδη δημοσιευθεῖ πρὶν ἀπὸ τὶς παραπάνω ἐκλογὲς καὶ ἐπακολούθησε σὲ λίγους μῆνες τὸ πρῶτο ἱδρυτικὸ διδάγμα πού ἀφοροῦσε τὴν Κοινότητα Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἀναγνώριζε πλέον ὡς νομικὸ πρόσωπο δημοσίου δικαίου καὶ ἡ ἐπικύρωση τοῦ Κανονισμοῦ τῆς στὶς 4.4.1935³⁹.

Ἀβραάμ Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνης

Σὲ ἡλικία 54 ἐτῶν ὁ Ἀβραάμ Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνης, ἐγκατέλειπε τὰ ἐγκόσμια. Ἐκτός ἀπὸ τὶς διοικητικὲς του ἱκανότητες καὶ τὶς ὑπηρεσίες πού προσέφερε στὰ κοινοτικά, ὑπῆρξε ἓνας καταρτισμένος ἐπιστήμονας, ἐξυπνὸς ἐπιχειρηματίας, ἐντιμότατος στὶς συναλλαγές του καὶ κυριολεκτικὸ παράδειγμα αὐτοδημιούργητου ἀνθρώπου. Ἦταν γόνος τῆς παλαιότατης οἰκογενείας τῶν Κωνσταντίνη ἀρχικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τὴν Κωνσταντίνη τῆς Ἀλγερίας, κτίσμα τοῦ αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντινοῦ Κωνσταντίνου στὰ 313 μ.Χ. Τὴ βρίσκουμε ἀπὸ τὸ 13ο αἶωνα μεταφυτευμένη στὴν Ἀραγὼνα τῆς Ἰσπανίας μὲ ἐκπροσώπους μεσίτες καὶ μεταφραστές τῆς ἀραβικῆς. Μετὰ τὴν Ἑξοδο τῆς Ἰσπανίας βρίσκουμε Αἰ Constantini στὴν Τουρκία, μετὰ γίνεται μετανάστευσή της πρὸς Ἀγκῶνα Ἰταλίας καὶ καθιέρωση ἐκεῖ

1915 (περίπου). Διακρίνεται ο τότε Ραββίνος Χάιμ Καστέλ.

του ονόματος χωρίς τό αραβικό άρθρο ΑΙ (17ος - 18ος αιώνας)⁴⁰.

Ο 'Αβραάμ Κωνσταντίνης γεννήθηκε στη Ζάκυνθο στή 1865, αποφοίτησε από τό εκεί Γυμνάσιο, φοίτησε στή Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου 'Αθηνών, έγινε απόφοιτός της στίς 20.7.1885 καί συγχρόνως έγινε καί πτυχιούχος της Τηλεγραφικής Σχολής. Έφυγε άμέσως γιά τό Παρίσι, όπου μέσα σέ τρία χρόνια είχε γίνει διπλωματούχος της Ecole Nationale des Ponts et Chausees, δουλεύοντας τις νύχτες σέ μεταφράσεις, γιά νά καλύψει τά έξοδά του στό πενιχρό του δωμάτιο πού κρατούσε. Ο 'Αβραάμ Κωνσταντίνης γράφει πάνω στό φάκελο «'Απαράδεκτος» καί τόν επιστρέφει. Σέ λίγες μέρες είχε τήν επίσκεψη του πρέσβη στό δωμάτιό του, πού ήθελε νά τόν γνωρίσει. Ένας αγαθός καί ευγενικός τύπος ο Μαυροκορδάτος, τόν φώναζε από τότε στήν πρεσβεία του Παρισιού γιά νά συμπάγουν, αργότερα όμως μετατέθηκε στήν ελληνική πρεσβεία στήν Κωνσταντινούπολη καί κόπηκε ή επαφή τους. Στίς 5.11.1886 μελέτη του «Περί επιγείων ρευμάτων», σταλείσα στον Διευθυντή Τηλεγραφείων του υπουργείου Έσωτερικών είχε ευμενή απήχηση. Σέ λίγους μήνες ήταν απόφοιτος της Σχολής καί στίς 10.5.1889 βρίσκεται στήν 'Αθήνα μέ τό δίπλωμα στήν τσέπη. Πληροφορεί σχετικά τόν πρύτανη καί ζητάει μέ αίτησή του τήν αναγνώριση της ισοτιμίας του γαλλικού διπλώματός του προς τό του διδάκτορος των Φυσικών Έπιστημών. Ο πρύτανης Π. Παπαρηγόπουλος τήν πα-

Ίστορικά της Ίσραηλιτικής Κοινότητας 'Αθηνών

ρέπεμψε στήν άρμόδια ύπηρεσία προς γνωμάτευση στίς 10.5.1889, προφανώς γιά νά έπακολουθήσει διορισμός του. Συνέχεια αυτής της άλληλογραφίας δέν φαίνεται.

Τέλος, ο Α. Κ. εγκαταλείπει τό σκοπό του προς κατάληψη θέσης στήν Τηλεγραφική ύπηρεσία καί στρέφεται προς τομέα επιχειρησιακό τεχνοοικονομικό καί μέ 9μηνο θητείας ως Διευθυντής Έταιρείας Δημοσίων Έργων πού είχε πρώτη είσαγάγει στήν Έλλάδα τήν 'Ηλεκτρική Ένέργεια, μετατοπίστηκε σέ δικές του δουλειές κάνοντας 'Ηλεκτρικές εγκαταστάσεις, έργολαβίες, λανσάρισε πρώτος αυτός τά νέα διατρητικά εργαλεία, συνεταιρίστηκε μέ κάποιο Γάλλο, ανέλαβαν μαζί διάφορες έργασίες της Έτ. Δημοσίων μέ διευθυντή τόν Φωκίωνα Νέγγρι καί τό 1892, ως υπεργολήπτης του άγγλικού όμίλου Έκερσλυ - Γκοτφράι - Λίντλνφ, αναλαμβάνει τή διάτρηση του Μπράλου, δουλειά πού τελικά εγκαταλείπει ο όμιλος καί τήν κρατάει αυτός, χρησιμοποιώντας γαλλικό σύστημα διάτρησης (Μπορνέ) μέ τριπλάσια απόδοση. Μιά μέρα κάποιος 'Ιταλός επιχειρηματίας πού παρακολουθούσε τό έργο, τόν ρώτησε: «Μου πουλάτε τήν εργολαβία σας;». Ο 'Αβραάμ Κωνσταντίνης άπάντησε «Ναί». 'Η δουλειά κλείστηκε καί εισέπραξε μέ συμβόλαιο 100.000 φράγκα καί άπήλθε, φεύγοντας όμως καί άποχαιρετώντας τόν Μπράλο πήρε στή μνήμη του τήν πτώση του νερού του Γοργοπόταμου στό Μπράλο, πού πήγαινε χαμένο στό Σπερχείο καί γυρίζοντας στήν 'Αθήνα καί μέ 100.000 φράγκα στήν τσέπη, συλλαμβάνει τήν ιδέα έκμετάλλευσης του Γοργοπόταμου γιά τήν παραγωγή ήλεκτρικής κινητήριας δύναμης.

Ός τότε, ακόμη καί μέχρι του Α' Παγκοσμίου πολέμου, ήταν άνεκμετάλλευτη ή άσετυλίνη ως μέσο φωτισμού καί τώρα τά νερά του Γοργοπόταμου θά κινούσαν κάποιο μεγάλο «έργοστάσιο παραγωγής ήλεκτρικού ρεύματος». Από τή μεγάλη θερμότητα στους ήλεκτροκλιβάνους θά παραγόταν άνθρακασβέστιο, καί άπ' αυτό θά παραγόταν ή άσετυλίνη, ένα αγαθό μέ τεράστια γιά τήν εποχή εκείνη σημασία, χρήσιμο γιά τό φωτισμό, γιά τή βιομηχανία, γεωργία, αλιεία, στά όρυχεία. Μετά τό 1821, ή χώρα πνιγόταν στό σκοτάδι κι ή σωτηρία ήταν τό λαδόλυχναρο, άέριο πού δέν μπορούσε νά παραχθεί άπ' τόν έγχώριο λιγνίτη καί άγγλικοί λιθάνθρακες, πού χρειάζονται γι' αυτή τή δουλειά, δέν ύπήρχαν εδώ κατά τόν πρώτο Μεγάλο πόλεμο, είχαν δέ μειωθεί στό ελάχιστο καί οί είσαγωγές πρώτης ύλης από τήν 'Αμερική. Από τήν άλλη μεριά, τό ήλεκτρικό ρεύμα δέν έξυπηρετούσε όλους τούς κλειστούς καί τούς υπαίθριους χώρους, ούτε τό φωτιστικό οινόπνευμα (παραγωγή από σταφιδίνη) ήταν έπαρκές, ακόμη καί γιά φωτισμό. Διαβάζω ότι τό 1918 ή Λευκάδα, ή 'Ιτέα καί τό 'Αργίριο φωτιζόνταν άποκλειστικά μέ άσετυλίνη, κι αυτό χάρις στον Κωνσταντίνη. Όταν ο Κωνσταντίνης τιμήθηκε μέ τόν Χρυσό Σταυρό του Σωτήρος «λόγω των εις τό κράτος προσφερθεισών ύπηρεσιών του ως προέδρου της Ίσραηλιτικής Κοινότητος 'Αθηνών» ή έφημερίς «Έμπρός» έγραψε: «'Η πράξις αυτή τιμά τήν πρωτοβουλία της κυβερνήσεως, ούτω δικαίως βραβεύσεως τήν άξία καί τά επίζηλα προσόντα του διακεκριμένου συμπολίτου». Επίσης, ή «'Ακρόπολις» έγραψε: «Δικαία επιβράβευσις του θερμού πατριωτισμού αλλά καί της βιομηχανικής δράσεως του διακεκριμένου τούτου συμπολίτου μας». Τέλος, ο έκδότης της έφημερίδος «'Ακρόπολις» Βλάσης Γαβριηλίδης, έγραψε τό ακόλουθο σχόλιο: «Ο κ. 'Αβραάμ Κωνσταντίνης, ο μεγαλοβιομήχανος του Γοργοποτάμου καί της ά-

σετυλίνης, δύναται νά θεωρηθεῖ ὡς ὁ εὐφυέστερος καί πολυπραγμονέστερος μεταξύ ὧν τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Ἑλλάδος... βιομήχανος, τραπεζίτης καί διευθυντής Παραγγελιοδοχικοῦ οἴκου, εὐσυνειδητος καί σύνδικος εἰς πολλές πτωχεύσεις τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐμπορίου⁴².

Στόν τομέα τῆς ἐπιστήμης του καί πρίν ἀκόμη ριχτεῖ στόν ἐπιχειρηματικό ἐπιτυχή ἀγώνα του δημοσίευσε σέ περιοδικό τῆς Ἀθήνας μελέτη του μέ τίτλο «Τό ἠλεκτρικόν φῶς». Ὁ ἀρχισυντάκτης ἐσημείωνε εἰσαγωγικά ὅτι τήν θεωρεῖ «ἀρίστης ποιότητος διότι προέρχεται ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ κ. Κωνσταντίνου τοῦ παρασκευάζοντος νῦν τήν εἰσαγωγὴν τῶν ἠλεκτρικῶν φώτων εἰς Ἀθήνας». Ἀναφέρει κατὰ σειράν τὰ κεφάλαια αὐτῆς τῆς μελέτης: "Ελαιον - Ἀλειμματοκηρίον - Πετρέλαιον - Φωταέριον - Ἱστορικά καί τεχνικά - Ἀνακαλύψεις - Ἡλεκτρικόν φῶς καί ὕγιειν - Ἡλεκτρικόν φῶς διὰ τῆς διαπυρώσεως - Ὁ σημερινός Ἡλεκτρικός λαμπτήρ - Οἱ μέταλλοι ἀγωγοί - Μεταβολαί ἐν τῷ ἀναπνεομένῳ ἀέρι - Πλεονεκτικὰ ἠλεκτρικοῦ φωτός - Τό φῶς καί ἡ ὄρασις - Τό ἠλεκτρικόν φῶς ὑπὸ οἰκονομική ἀποψιν - Συμπέρασμα⁴³. Ἡ γλῶσσα του εἶναι ἡ αὐστηρή καθαρεύουσα τῆς ἐποχῆς του, πού ἀλλοστε, τοῦ ταίριαζε ἀπὸ ἰδιουσγκρασία, καί αὐτὴ βρίσκουμε νά χρησιμοποιεῖ, στὰ 1885, μόλις 20 ἐτῶν σ' ἓνα περιοδικό τῆς Ζακύνθου μέ τὸν τίτλο «Ἡ ἐν Ἑλλάδι πρόοδος τῶν Ἰσραηλιτῶν», ὅπου θαρρετὰ καί ξάστερα διατυπώνει τίς σκέψεις του λίγο ἔξω ἀπ' τὰ δόντια ἀλλὰ καί μέ εὐπρέπεια γύρω ἀπ' τὸ αἰώνιο θέμα τῶν σχέσεων μεταξύ Ἰσραηλιτῶν καί γηγενῶν τῆς Ἑλλάδας καί ἰδιαίτερα τῆς Ἑπτανήσου. Οἶγιε μερικά ἀντισημιτικά φαινόμενα τοῦ παρελθόντος, καί εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἑπτάνησο, ἐξαίρει πόσο μετὰ τὴν ἑνωσὴ τῆς μέ τῆς μητέρας Ἑλλάδας βελτιώθηκε ἡ κατάσταση, συγκριτικὰ μέ τὴν προηγούμενη περίοδο (Ἀγγλικὴ προστασία καί Ἑνετοκρατία). Πρίν, ὁ Ἑβραῖος ἦταν διστακτικός καί σέ χαμηλὴ θέσῃ στό ἐμπόριο καί στὰ γράμματα, ἐνῶ τώρα (δηλ. τὸ 1885) δέν φοβάται τὴν ἀρπαγὴ καί τὴν προσβολή. Μὲ τὸ Σύνταγμα ἀναπνέει ἐλεύθερα καί ἰσότημα μέ τοὺς ἄλλους. Εἶναι ἐλεύθερος νά πλουτίσει καί νά εὐημερήσει, εἶναι ἀπερίσπαστη ἡ διάνοιά του καί γιὰ ἐμπόριο καί γιὰ γράμματα⁴⁴.

Εἶναι φανερό ὅτι αὐτές τίς ἐλευθερίες, στὴ Ζάκυνθο τίς φαντάστηκε ὁ Κωνσταντίνος, ἀλλὰ τὸ τυχερό του ἦταν νά τίς ἀπολαύσει, ὅπως ὅλοι οἱ ὁμόθρησκοί του, στὴν Ἀθήνα, πού ἀπέβη τὸ «στάδιον δόξης λαμπρόν», ἀν κρίνουμε ἀπὸ τὴν πολὺ σεβαστὴ περιουσία πού ἀπέκτησε, πού τοῦ ἐπέτρεψε νά ἀσκήσει τὴν ἐμφυτὴ γενναιοδωρία του, πρὸς τὴν Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα τῆς πόλης πού τὸν ἀνέδειξε καί τοὺς ἀνθρώπους τῆς, δωρίζοντας συχνὰ γενναῖα ποσά. Πέθανε, καθὼς ἐγραφε παραπάνω, στίς 31/10/1919, ἄγαμος, ἀφήνοντας μέ διαθήκη του κληρονόμους τὰ ἀδελφία του **Μάρκο Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνου, Ἀλέγγρα χήρα Ἰωσήφ Λεβὴ καὶ Αἰμιλία χήρα Ἰσαάκ Βεντούρα** καί διάφορα κληροδοτήματα ὑπὲρ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν καὶ διαφόρων ἄλλων ἀτόμων⁴⁵. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἀδελφοὶ του, ὅκτω χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του δώρησαν πρὸς τὴν ἴδια Κοινότητα τρία οἰκόπεδα ἀπὸ τὰ κληρονομηθέντα, ἐκτάσεως μ. τετρ. 3.334, εὐρισκόμενα κοντὰ στὸ Α' Ἑβραϊκὸ Νεκροταφεῖο μέ σύνορα πρὸς βορρᾶ, δῦση καὶ νότο⁴⁶. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ Δελτία τοῦ Παγκοσμίου Ἰσραηλιτικοῦ Συνδέσμου τῶν Παρισίων τῶν ἐτῶν 1894 καὶ 1898, ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνος ἦταν γραμμένος στὸ Τμῆμα Προπαγάνδας τοῦ Συνδέσμου αὐτοῦ. Κάτι τὸ πολὺ φυσικὸ γιὰ ἓνα ἄνθρωπο πού ἀσπαζόταν τὴν ἰδεολογία μιᾶς ὁργάνωσης μέ βασικούς σκοποὺς ἐκτός ἄλλων τῆ βελ-

τίωση τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν Ἰσραηλιτῶν στὰ ξένα κράτη καί τὴν προαγωγὴ καὶ προσαρμογὴ τῶν σχέσεων τῶν πρὸς τὴ νοοτροπία τοῦ λαοῦ τῆς χώρας πού ἔχαν ἐπιλέξει ὡς θετὴ τους πατρίδα. Καί ὅπως μᾶς πληροφοροῦν ἀκόμη τὸ Δελτίο αὐτοῦ τῆς Alliance Israelite Universelle, ὁ Ἀβρ. Κωνσταντίνος ἦταν δωρητὴς τῆς⁴⁷.

Θέλω ἐδῶ νά τελειώσω τὰ σχετικὰ μ' αὐτὸν τὸν πολυσύνθετο καί δημιουργικὸ ἄνθρωπο πού χάθηκε τόσο πρόωρα, μόλις στὰ 54 τὸν χρόνιο, γιὰ νὰ περάσω στὸν ἐπόμενο Πρόεδρο τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, χωρὶς νά παραλείψω νά προσθέσω τὴ χαρακτηριστικὴ φράση πού ἔχω διαβάσει τοῦ Βενιζέλου, χωρὶς νὰ χω μέχρι στιγμῆς ἐξακριβώσει πού τὴν ἐγραψε ἢ πού τὴν εἶπε: «Οἱ καλύτεροι φίλοι μου ὑπῆρξαν ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνος καὶ ὁ ἀρχιρραβῖνος Χανίων»⁴⁸. Δέν θὰ μᾶς διαφύγει ὅτι ὁ Βενιζέλος καί μέ ἄλλους Ἑβραίους εἶχε φιλία: μέ τὸ **Μωϋσῆ Χαίμη**, τὸν **Ἀαρὼν Σιμαντοῦ Σιακκή**, τὸ **Μίνω Σαμουήλ Κωνσταντίνου**, πρωτεξάδελφο τοῦ Ἀβρ. Κωνσταντίνου, μιὰ ἄλλη ἑλληνοεβραϊκὴ προσωπικότητα, γεννημένο στὴ Χαλέπα τῶν Χανίων, ὅπως καί ὁ Βενιζέλος, πού τόσα προσέφερε στὴν ἑλληνικὴ βιομηχανία, γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ χρειαζόταν ἓνα ἰδιαίτερο κεφάλαιο.

Προεδρεία Μωϋσῆ Σιακκῆ

Οπως ἐγραψε παραπάνω ὁ ἐπόμενος μετὰ τὸν Ἀβραάμ Κωνσταντίνου Πρόεδρος, ἦταν ὁ Μωϋσῆς Σιακκῆς ἢ Σακκῆς. Γεννήθηκε τὸ 1871 στὴ Χαλκίδα, ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τέσσερις ἀδελφούς, γιὸς τοῦ Σιμαντοῦ Μποχόρ Σακκῆ καί τῆς Χανᾶς, τὸ γένος Ἰακώβ Ὁβαδία (Γιακοβαδία ὅπως τὸν φώναζαν). Φοροῦσαν τότε στὴ Χαλκίδα τίς φαρδιές βράκες, τὰ σαλβάρια δηλαδὴ καί ὁ Σιμαντὸς ὑπῆρξε ὁ πρωτοπόρος τοῦ Εὐρωπαϊσμοῦ στὴ Χαλκίδα φορώντας εὐρωπαϊκὰ παντελόνια (τὰ «στενά» ὅπως τᾶλεγαν) καί τὸ γνωστὸ μας ὄρθιο κολλάρο μέ τίς τσακισμένες κάτω μύτες⁴⁹. Νά τί ἐγραφε γι' αὐτὸν πρίν

Μωϋσῆς Σιακκῆς

Ίστορικά της Ίσραηλιτικής Κοινότητας Ἀθηνῶν

έβδομήντα χρόνια ὁ Μωϋσῆς Χαΐμης στό περιοδικό του:

«Ὁμιλοῦντες περί Χαλκίδος ὀφείλομεν ἰδίαν μνηῖαν τοῦ ἐκεῖ ἐγκρίτου ὁμοδόξου κ. Σιμαντῶβ Σακκή, πατρός καί θείου τῶν συνεταίρων τῆς γνωστῆς ἀθηναϊκῆς ἐπωνυμίας "Σακκῆς καί Σία". Ὁ κ. Σιμαντῶβ φιλόξενος, εὐπροσηγόρος πρὸς πάντας, μετὰ πατριαρχικῆς ἀπλότητος, ὑπῆρξεν ἰδία εὐπροσηγόρος πρὸς ἡμᾶς κατὰ τὴν τριήμερον ἐν Χαλκίδι διαμονήν μας. Ὁ κ. Σακκῆς ὀργὰ μετὰ νεανικῆς ζέσεως πρὸς πᾶν καλὸν καί περιβαλλόμενος δι' ἐξαιρετικῆς φήμης εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, ἀγαπᾶται ἀνευ διακρίσεως ὑπὸ πάσης τῆς Χαλκιδικῆς κοινωνίας ἀνεξαίρετως. Κληρούμενος πολλὰς ὀρκωτῆς (Σημ. ἐννοεῖ "ἐνορκος") δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν εὐσυνειδήτην ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος μετριαζομένην ὑπὸ φιλανθρώπου ἐπιεικείας, ἀλλὰ καί ὡς ἰδιώτης πολλὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς δυστυχοῦς τάξεως τῶν φυλακισμένων προσωπικῶς διδάξας εἰς αὐτοὺς διαφόρους ἐργασίας ἀνυψῶντων οὕτω τὸ ἠθικὸν αὐτῶν. Τῆς ἐν τῷ ἐμπορίῳ δὲ τιμιωτάτης αὐτοῦ δράσεως παρέχει τρανὸν τεκμήριον ἡ εἰς αὐτὸν ἀπονεμηθεῖσα τιμὴ ὑπὸ τοῦ Ἐμπορικοῦ Συλλόγου Σύρου, ἀνακηρύξαντος αὐτὸν "ἐπίτιμον μέλος", τιμὴ τοσοῦτο μᾶλλον ἐξαιρετικὴ καθόσον εἶναι ὁ μόνος ἐν Ἑλλάδι ἐμπορος ὑποθέτομεν, τυχὼν τοιαύτης παρὰ τοῦ Συλλόγου ἐκτιμῆσεως»⁵⁰.

Ὅταν πέθανε ὁ Σιμαντῶς Σακκῆς (3.1.1912) ὁ Τύπος τῆς Χαλκίδας τίμησε τὴ μνήμη τους ὡς ἀγαθοῦ οἰκογενειάρχου, φιλόσοργου πατέρα, γόνου «ἐκ τῶν πρώτων πατριαρχικῶν οἰκογενειῶν τῆς ἐνταῦθα Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος», τὸν ὁποῖον φιλότιμοι υἱοὶ διαδέχθησαν ἐν τῷ ἐμπορίῳ ἐργαζόμενοι ἤδη ἐν Ἀθήναις καί ἐν τῷ ἐξωτερικῷ...»⁵¹.

Ὁ Μωϋσῆς Σακκῆς μετὰ τίς γυμνασιακῆς του σπουδῆς στὴ Χαλκίδα, δούλεψε κοντὰ στὸν πατέρα του, παντρεύτηκε μετὰ τὴ Ραχήλ τὸ γένος Σωλομόν Σαπόρτα, δούλεψε μερικά χρόνια συνεταιριστικά μετὰ τὸν κουνιάδο του

Παιδιά τοῦ νηπιαγωγείου (1958), ὅταν στεγαζόταν στὸ ὡρὸ τῆς Παλιάς Συναγωγῆς.

Χανιά Σαπόρτα στὴ Θεσσαλονίκη στὰ ὑφάσματα, κατέβηκε στὴν Ἀθήνα κατὰ τὰ 1898 - 1899, ὅπου καί συνεταιρίστηκε πάλι στὰ ὑφάσματα μετὰ τὸν πρωτεξάδελφο του **Μποχόρ Ζαχαρία Σακκή** μετὰ τὴ φήμα «Σακκῆς καί Σία» στὴν ὁδὸ Ντέκα 8 γιὰ ἕνα μικρὸ διάστημα, καί τελικὰ, ἀπασχολήθηκε ἐπὶ ἄρκετὰ χρόνια σὲ ἐμπορικὲς δουλειές ὡς παραγγελιοδόχος μετὰ τὸν πρωτότοκο γιό του **Βικτωρ Σιακκή** ἐντὸς καί ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδας κυρίως σὲ σακχαρώδη προϊόντα⁵². Πολλὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ δεῦτερο μεγάλο πόλεμο στράφηκε πρὸς τίς κτηματικὲς ἐπενδύσεις, ἐγκαταλείποντας κάθε ἐμπορικὴ δραστηριότητα.

Καί τώρα λίγες λέξεις γιὰ τὸ ἐπωνύμιο «Σιακκῆς»: Καταγωγὴ τοῦ παπποῦ του ἦταν ἀπὸ τὸ Μυστρά, ὅπως ἔχει ἀποδειχθεῖ, δεδομένου ὅτι στὴ Χαλκίδα, ὅσο ζοῦσε ὁ Σιμαντῶς Σακκῆς, τὸν ἀνέφεραν μετὰ τὸ παρατσούκλι «ὁ Μυστριώτης»⁵³ προφανῶς διότι στοὺς παλαιότερους ἦταν γνωστὸ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἀπὸ ποῖο τόπο εἶχε ἔλθει ὁ καθένας σὰν πρόσφυγας. Ἀλλὰ ἀν' ἡ προσφυγία τοῦ παπποῦ κρατοῦσε ἀπ' τὸ Μυστρά, ἡ προσφυγία κάποιων προγόνων τοῦ παπποῦ θὰ πρέπει νὰ ἔξεκινῆσε μετὰ τὸ κύμα τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴ Σικελία ποὺ γίνεται στὰ 1492, ὅπως καί τῆς Ἰσπανίας, καί αὐτὸ θὰ 'ταν ἀπὸ τὴν σήμερα ὑπάρχουσα παραθαλάσσια ἀρχαία πόλη τῆς SCIACCA ἀνάμεσα Ματζάρας καί Ἀκράγας (Ἀγκριτζέντο), ποὺ κάποτε θὰ χάρισε τ' ὄνομά της γιὰ νὰ γίνῃ τοπωνυμικὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα σὲ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία, ὅπως ἔβρουμε, δὲν εἶχαν διαμορφωθεῖ ἀκόμα τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα, ἀλλὰ κυκλοφοροῦσαν τὰ βιβλικὰ ὀνόματα συνοδευόμενα ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα, κι ἀνάμεσα τοὺς τὴ λέξη «μπέν» δηλ. «ὁ γιός». Ἡ ἰταλικὴ ὁμως λέξη SCIACCA, ἔχοντας στὴν ἀρχὴ τῆς συλλαβῆς, ποὺ συγχωνεύεται μετὰ τὴν ἐπόμενη συλλαβὴ Α καί προφέρεται Α στὸ σύνολο, δηλ. ΣΑ, γιὰ πολλοὺς διαβάζεται καί γράφεται ΣΙΑ στὰ ἑλληνικά. Ἔτσι, κάποτε, (μᾶλλον ἀπὸ τὸ 1920) ὁ Μωϋσῆς Σακκῆς, πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων, καθιέρωσε στίς συναλλαγές του τὴ γραφὴ καί τῶν δύο τύπων τοῦ ἐπωνύμου του. Καί ὅπως προκύπτει ἀπὸ τίς ἐμπειρίες ὧλων μας ἡ κατὰ τοὺς δύο τύπους ἐκφόρα καί γραφὴ τοῦ ἐπωνύμου αὐτοῦ εἶναι συνηθέστατο φαινόμενον ἀκόμη καί σὲ σακκῆδες μὴ καταγομένους ἀπὸ τὴ Σιάκα ἀλλὰ Ἰσπανικῆς προέλευσης ἢ καί ἰταλικῆς, ὅπως προσωπικὰ πιστεύω. Π.χ. Χασκία Σιακκή (δικαστὴ), ἡ τοῦ Ἰσαὰκ Σιακῆ (γερομιστῆ καί βουλευτῆ) ἰσπανικῆς καταγωγῆς καί τῶν δύο. Ἀναφέρονται καί ὡς «Σακκῆς».

Ὅπως εἶπα παραπάνω, ἡ πρώτη προεδρία τοῦ Μωϋσῆ Σιακκῆ ἀρχισε μετὰ τίς ἀρχαιρεσίες τοῦ 1913, ὅταν ἦταν ἤδη περασμένα 40 καί δὲν εἶχε μέχρι τότε ἀναμιχθεῖ στὰ κοινωτικά τῆς Ἀθήνας. Ὅταν γινόνταν ἡ κηδεῖα τοῦ δολοφονημένου Γεωργίου Α' στὴ Μητρόπολη τῆς Ἀθήνας ἐπισημαίνεται ἡ παρουσία του μετὰ τοὺς ἐπίσης Χαλκιδιώτες **Ἀσέρ Μποχόρ Λεβὴ** καί **Μποχόρ Ζαχαρία Σακκή**, ὡς ἀντιπροσωπείας τῆς Χαλκίδας, μετὰ δὲ τῆς ἰδιαίτερο στεφάνι ὡς ἀρχαιότερης Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος. Τὸ ἴδιο ἔκανε καί ἡ Θεσσαλονικὴ μετὰ ἐξαμελὴ ἀντιπροσωπεία, ἐνῶ οἱ ἄλλες ἐβραϊκὲς κοινότητες εἶχαν ἀντιπροσωπευθεῖ μετὰ τὸ δικό τους στεφάνι ἀπὸ τοὺς **Ἀβρ. Κωνσταντίνου**, **Ἰησοῦ Σαμουηλίδου** καί **Ἰάκωβο Ἰεσουρού** δηλ. Ἀθηνῶν, Ἀρτης, Ζακύνθου, Ἰωαννίνων, Κερκύρας, Λαρίσης καί Τρικκάλων. Μαζί τους καί ὁ Ἀρχιεραββίνος Ἀθηνῶν⁵⁴. Ὁ Μωϋσῆς Χαΐμης, φίλος τοῦ νέου προέδρου, ἀπὸ τίς στήλες τοῦ περιοδικοῦ του εἶχε δώσει μάχες προπαγανδίζοντας τὴν ἀνάγκη ἀδελφικῆς συσπείρωσης τῶν Ἑλληνοεβραίων, τὴ διακοπὴ τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν τῶν κοινοτήτων, τὴ σύγκληση στὴν Ἀθήνα ἐνός Συνε-

δρίου Κοινοτήτων, τὴν ἀνάγκη κατασκευῆς στὴν πρωτεύουσα μιᾶς εὐπρεποῦς καὶ εὐρύχωρης Συναγωγῆς καὶ τὴν ἐγκατάσταση σ' αὐτὴ ἐνὸς Ἀρχιρραβίνου, ἀναφέροντας ὅτι ὁ Ἑβραϊσμός τῆς Ἑλλάδος (1913) ἔφτανε τὶς 120.000, τονίζοντας συνάμα καὶ τὴν ἀνάγκη κρατικῆς ἀρωγῆς. Καὶ πρὶν ἀκόμα, μὲ τὴν ἀνυπαρξία κρέατος κασέρ κατὰ τὴ γιορτὴ τοῦ Πουμίρ (ἔβρ. ἀποκρή) τῆς Ἀθῆνας, σημειῶνε ὅτι αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἐπαναληφθεῖ καὶ συνιστοῦσε νὰ μὴ συσσωρευθῶνται ὅλες οἱ λειτουργίες τῆς Κοινότητος σ' ἓνα πρόσωπο⁵⁵. Μέχρι τὰ Νοεμβριανὰ τοῦ 1917 λειτούργησε τὸ Κοινοτικό Συμβούλιο Σιακκῆ, μεσολάβησε ὁ διχασμός πού ἀνέφερα παραπάνω, μιά μέρα στὴ Συναγωγὴ συμφιλιώθηκαν οἱ ἀντίπαλοι Κωνσταντίνης - Σιακκῆς μὲ τὴ μεσολάβηση κάποιου Ντέξλερ καὶ ἐπακολούθησε γιὰ ἓνα χρόνο τὸ Συμβούλιο Κοινῆς Ἀποδοχῆς τοῦ Ἀσέρ. Μ. Λεβῆ. Συνέβαλε ἀσφαλῶς στὴν εἰρήνευση καὶ ἡ ἀρθρογραφία τοῦ Μωϋσῆ Χαίμη κακίζοντος τὸ ἐπιζήμιο αὐτῆς τῆς καταστάσεως ἰδίως γιὰ τοὺς φτωχοὺς (Τὸ Μπικούρ Χολίμ δὲν λειτουργοῦσε) μὲ εὐχὴ νὰ σταματήσει τὸ πείσμα χάριν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος⁵⁶.

Ἀπὸ τὴ δράση τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθῆνας

Επὶ τῆς θητείας τοῦ Λεβῆ συνέβη τὸ συνταρακτικὸ γεγονός τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Ἰερουσαλὴμ ἀπὸ τὸ στρατηγὸ Ἀλλενμπυ καὶ στίς 2.12.1917 γιορτάστηκε κι ἐδῶ τὸ γεγονός. Στὴ Συναγωγὴ, ἐκφώνησε λόγο ὁ Ἀσέρ Λεβῆς καὶ ἐγίνε δέσηση γιὰ τὴν πλήρη κατῆχυσή τῶν ἀγγλικῶν καὶ συμμαχικῶν ὀπλῶν. Λόγω ἐβγαλε ἐπίσης καὶ ὁ ἐπίτιμος πρόεδρος τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν,⁵⁷ καὶ ὅπως φαίνεται, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Λεβῆ καὶ μέχρι τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1920, ὁπότε μὲ ἀρχαιρεσίες πάλι ἐξελέγη ὁ Μωϋσῆς Σιακκῆς, ὁ προκάτοχος τοῦ συνέχισε τὶς ἐμφανίσεις του ὡς πρόεδρος, δὲν γνωρίζω ὅμως κατόπιν ποιάς διαδικασίας ἦταν ἐντολοδόχος. Π.χ. στὴν κηδεία τοῦ Ἀσέρ Λεβῆ κατέθεσε στεφάνι ἐπὶ τῆς σωροῦ του καὶ ἐξεφώνησε λόγο «ἐξ ὀνόματος τῆς Κοινότητος»⁵⁸. Πάντως ἦταν πρόεδρος ὁ Μ. Σιακκῆς καὶ κατὰ Ἰανουάριο 1924, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἓνα γράμμα τῆς 24.1.1924 τοῦ παλαίου δικηγόρου καὶ συμβολαιογράφου τῆς Ἀθῆνας Μιλτιάδη Δ. Δάλλα πρὸς τὸ σιωνιστικὸ περιοδικὸ «Νέα Σιών», τοῦ ὁποῦ τοῦ πληρὲς φιλοεβραϊσμοῦ περιεχόμενο παραθέτω:

«Ὁ πολλῆς τιμῆς ἀπολαύων παρ' ἡμῖν κ. Μωϋσῆς Σιακκῆς, πρόεδρος τῆς καθ' ὑμᾶς Κοινότητος, ἐκπληρῶν ἐπιθυμίαν μου ὅπως γνωρίσω τὰ ἐσχάτως γραφέντα περὶ τοῦ ἐκλιπόντος μεγάλου Ἑβραίου καὶ φιλέλληνο Μάξ Νορδᾶου, μοὶ ἐνεχείρισε τὰ σχετικὰ φύλλα τῆς ἐκλεκτῆς ἐφημερίδος ὑμῶν. Ταῦτα διελθὼν ἡσθάνθην μεγάλην χαρὰν διὰ τὸν καλὸν ἀγῶνα ὃν διεξάγετε περὶ ἀποκατάστασεως τῆς φυλῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπιμέλειαν ἐν γένει τοῦ φύλλου Σας, τιμώντος τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Διὸ παρακαλῶ νὰ μὲ τιμήσητε διὰ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ ἐγγράφωντές με συνδρομητήν... Καθῆκον θεωρῶ παντός γνησίου Ἕλληνας πρὸς τὴν μεταξύ ἡμῶν τιμίως δρῶσαν καὶ κοινὰς τὰς τύχας σχοῦσαν φυλὴν ὑμῶν, ἅμα δὲ καὶ ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς μεγάλους φιλέλληνας οὓς αὐτὴ ἀνέδειξε, καθῆκον λέγω ἔχομεν νὰ τιμῶμεν τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας ὑμῶν. Μετὰ πολλῆς ἐκτιμήσεως, Ἀθῆναι Ἰανουάριος 1924. Μ. Δάλλας, δικηγόρος»⁵⁹.

Πράγματι ἡ «Νέα Σιών» εἶχε δημοσιεύσει ἓνα σωρὸ κείμενα, εἰδήσεις καὶ ἄρθρα ἀναφορικά μὲ τὸν Μάξ Νορ-

δᾶου καὶ τὸ διάβημα τοῦ ἐπιστολογράφου καὶ φιλοεβραίου πρὸς τὸν πρόεδρο τῆς Ι.Κ. Ἀθηνῶν τοῦ ἔδωσε μιὰ ὥρα εὐκαιρία νὰ προβάλει τὰ φιλοσιωνιστικὰ αἰσθήματα τοῦ Μάξ Νορδᾶου, καὶ συγχρόνως τὰ δικά του, ἱκανοποιώντας τὴν ἐπιθυμία τοῦ Ι. Δάλλα. Γιατὶ πραγματικά ὁ Σιακκῆς ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐδῶ στὴν Ἀθῆνα συνεπάρθηκε ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ σιωνισμοῦ, τοῦχε γίνε, κατὰ κάποιον τρόπο, μιὰ ἔκδοσις ἰδέας, κυκλοφοροῦσαν συχνότατα στὴ σκέψη τοῦ διάφορα σοφὰ λόγια τοῦ Μάξ Νορδᾶου, ὅπως αὐτός ὁ λόγος: «Ἐφ' ὅσον θὰ ὑπάρχει ἑβραϊκὸ ζήτημα, ὁ πολιτισμός θὰ εἶναι ἓνα ψεῦδος καὶ ὅποιαδήποτε διπλωματικὴ διάσκεψη γιὰ τὴ θεμελίωση τῆς ἀγάπης στὸν κόσμο, θὰ εἶναι μιὰ κωμωδία». Δραστήρια κι ὀργανωτικά προσέφερε τὶς ὑπηρεσίες του, μὲ σύνεση καὶ ὠριμότητα, ποτὲ βίαιος στὰ λόγια του καὶ ποτὲ βιαστικός στίς ἀποφάσεις του, προχωρώντας ἀποφασιστικὰ στὴν ἐκτέλεσή τους ὅταν ἦταν καιρὸς καὶ καλλιέργησε τὴν ἰδέα μιᾶς νέας συναγωγῆς, τῆς ὁποίας ἡ ἀγορὰ τοῦ καταλλήλου οἰκοπέδου ἐπρόκειτο νὰ πραγματοποιηθεῖ ἐπὶ θητείας τοῦ ἐπομένου προέδρου Νισὴμ Ματαβιά, τὸ δὲ χτίσιμό της ἐπὶ προεδρίας Ζαχαρία Βιτάλ. Ἐγγραφε ὁ ἱστορικός Μόλχο: «Ἐνας μὲ τὸ ὄνομα Μωϋσῆς Σακὴ ἀπὸ τῆ Χαλκίδα, ἄνδρας πολὺ ἐνεργητικὸς καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς κύριους ὀργανωτῆς τῆς Νέας Κοινότητος, τιμᾶται μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ προέδρου στίς ἀρχὲς τοῦ αἵωνα μας»⁶⁰. Καλλιέργησε τὶς ἀγαθὲς σχέσεις τῆς παροικίας μὲ τὶς ἑλληνικὲς ἀρχὲς καὶ μὲ τὴ βασιλικὴ οἰκογένεια πού πάντα ἐδειχνε τὴν εὐνοία της πρὸς τὸ ἑβραϊκὸ στοιχεῖο. Ὃταν ἀσθένησε ὁ Κωνσταντῖνος ἡ Κοινότητα προσευχήθηκε τὴν ἰδίαν μέρα ὅπως ὅλος ὁ πληθυσμός τῆς πρωτεύουσας, στὴ Συναγωγὴ ἀναπέμφθηκαν δεήσεις γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς υγείας του καὶ ὁ πρόεδρος μὲ λογίδριο ἀπευθύνθηκε πρὸς τοὺς παρισταμένους «ἐξαίρων τὰς ἀρετὰς τοῦ βασιλέως καὶ τὴν πρὸς τὸν ἑβραϊκὸν πληθυσμὸν εὐνοίαν του»⁶¹.

Λίγο χρόνο μετὰ, στίς 31.5.1915, ἡ πρωτεύουσα στὸ Κοινοβούλιό της δεχόταν καὶ πέντε Ἑβραίους ὡς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ λαοῦ: Τὸν σοσιαλιστὴ **Ἀλβέρτο Κουριέλ** καὶ ἄλλους 4 τοῦ συνδυασμοῦ Δημ. Γούναρη δηλ.: 1) Τὸ **Μαυρίκιο Κοφίνα** ἀπ' τὰ Γιάννενα, γιάτρο, πρῶν δημοτικὸ σύμβουλο Βόλου ἐπὶ 7 χρόνια. 2) Τὸ **Δαβὶδ Ματαλόν**, πρόεδρο καὶ ἰδρυτὴ τῆς Στῶας Μπενέ - Μπερίθ Θεσ/νίκης, διοργανωτὴ ἀρκετῶν ἑβραϊκῶν φιλανθρωπικῶν σωματείων. 3) Τὸν **Χαίμ Ἡλία Κοέν**, μεγαλοκτηματὴ Τρικκάλων, φίλο τῆς βασ. οἰκογενείας. 4) Τὸν **Ἰωσήφ Μαλλάχ**, ἔμπορο, ἀριστοῦχο τῆς Ἑμπορικῆς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων. Καὶ ὁ Κοφίνας ἦταν ἀπόφοιτος τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων καὶ ἰδρυτὴς στὸ Βόλο σταθμοῦ Α' Βοηθειῶν (ἐξ ἰδίων του) καὶ δραστηριοποιήσε ἐκεῖ τὸ μαιευτήριό καὶ τὸ βρεφοκομεῖο, ἔγραψε μελέτες γιὰ ἀποξήρανση ἐλῶν, γιὰ ἀποκατάσταση προσφύγων στὴ Θεσσαλία καὶ ἦταν μεγάλος ἀγωνιστής⁶². Καὶ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὅτι πρὶν 37 χρόνια (στίς 17.9.1878) ὁ Γεώργιος Α' εἶχε πεῖ σὲ ἀκρόαση τοῦ Ἀρχιραββίνου τῆς Κέρκυρας Ἰωσήφ Ἑμμ. Λεβῆ: «Μιά τῶν ὡραιότερων ἡμερῶν τῆς βασιλείας μου θὰ ἦτο ἐκείνη καθ' ἣν θὰ ἐβλεπον ἓνα Ἰσραηλίτην ἐξ τῶ Ἑλληνικοῦ Κοινοβουλίου»⁶³. Κι ἔτσι ἡ εὐχὴ τοῦ πραγματοποιήθηκε πέντε φορές! Ἀς σημειωθεῖ ὅτι κί ἄλλοι ὁμόθρησκοι ὑπῆρξαν ὑποψήφιοι σ' αὐτὲς τὶς ἐκλογές, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἡμέτερος Ἀβραάμ Κωνσταντίνης μὲ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, πού ὅμως ἀπέτυχαν. Καὶ οἱ πέντε βουλευτῆς, ἀντιπρόσωποι τῆς Θεσ/νίκης ἔφταναν σὲ λίγες μέρες στὴν πρωτεύουσα γιὰ τὶς ἐργασίες Α' Συνόδου τῆς Βουλῆς γιὰ τὴν προάσπιση τῶν ἑβραϊκῶν δι-

καίων, γιὰ τὴν ἐμπέδωση πραγματικῆς ἰσοπολιτείας ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκευματος, γιὰ τὴν τυχόν ἀποκρουση συκοφαντικῶν διαδόσεων ἀπὸ καραδοκοῦντα κακόβουλα στοιχεῖα. Θὰ χρειαζόταν ἓνα ὁλόκληρο κεφάλαιο γιὰ τὴν ἀπαρίθμηση καὶ περιγραφή των πού δὲν νομίζω ὅτι ἀνήκει σ' αὐτὴ ἐδῶ τὴν ἐργασία μου.

Μέ τις ἐκλογές τῆς 31.5.1915, ἔχασε τὸ κόμμα τῶν «Ἐθνικοφρόνων» τοῦ Γούναρη παρέμεινε ὅμως στὴν ἐξουσία λόγω τῆς ἀσθένειας τοῦ Κωνσταντίνου μέχρι τῆς 3.8.1915, ὁπότε ἀνέλαβε ἡ κυβέρνησις Κ. Ζαβιτσιάνου ἀπὸ 4.8.1915 καὶ στίς ἐκλογές τῆς 6.12.1915 κέρδισε τὸ «Λαϊκὸ» κόμμα τοῦ Γούναρη. Μέ τις ἀλλαγές αὐτές δὲν ἐπηρεάστηκε ἡ θετικὴ στάσις τῆς Ἑλλάδος στὸ ἐβραϊκὸ ζήτημα καὶ στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων ἐγίνε ἀποδεκτὴ ἡ δῆλωση Μπάλφουρ τοῦ 1917 στὴ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων γιὰ τὴν ἱδρυση ἐβραϊκῆς ἐθνικῆς ἐστίας στὴν Παλαιστίνη, πού κατέληξε στὴν ἐπικύρωσή της στὴ Συνδιάσκεψη τοῦ Σάν Ρέμο στίς 19.4. 1920 ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μαζί μέ τὰ ἄλλα κράτη - μέλη τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν⁶⁴.

Στὴν Ἀθῆνα Σιωνιστικὸς Σύλλογος μέ τὸ ὄνομα «Μπενέ Σιών» (Τέκνα τῆς Σιών) εἶχε ἱδρυθεῖ στὸ σπίτι τοῦ **Δανιὴλ Ἀβδελά**, μέ προσωρινὴ Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς **Χαὶμ Καστέλ**, **Δ. Λεβὴ**, **Σολομὸν Μισραχὴ** καὶ **Π. Μάτσα**, ὑπαγόμενος στὴ Σιωνιστικὴ Ὁμοσπονδία τῆς Ἑλλάδος⁶⁵. Τὸ περιεχόμενο κι ὁ στόχος τοῦ Σιωνισμοῦ, εἶναι αὐτὰ πού ἀναγράφουν διεθνῶς οἱ ἐγκυρες ἐκδόσεις λεξικῶν καὶ ἐγκυκλοπαιδειῶν καὶ ἄλλων βιβλίων ἀναφορὰς καὶ συμπυκνώνονται στὸ τρίπτυχο: Πόθος τῆς ἀρχαίας Σιών - Ἀναμνήσεις παρελθόντος - Ἐλπίδες μέλλοντος. Πρῶτος διδάξας ὑπῆρξε ὁ Μωυσῆς Χαΐμης μέ τὴν ἀρθρογραφία του περὶ Σιωνισμοῦ στὰ περιοδικὰ του⁶⁶. Ἄλλοι πρῶτοι Σιωνιστές στὴν Ἀθῆνα συνεργασθέντες μαζί του εἶναι οἱ **Ἀβρ. Κωνσταντινίδης**, **Μωῦσῆς Σιακκῆς**, **Ἀβραάμ Ἀλχανάντης** (γιατρός), **Χισκιγιὰ Σακκῆς** (δικαστῆς) **Μίνος Μπατινός**, **Ἀαρὼν Σιακκῆς**, **Νισὴμ Σαμπετάι**⁶⁷. Στὴν ἐκθεσὴ τοῦ **Σολομὸν Μπῆτ**, ἐντολοδόχου τῆς Σιωνιστικῆς Ὁμοσπονδίας τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν ὁργάνωση τοῦ Σιωνιστικοῦ Συλλόγου τῆς Ἀθῆνας περιγράφεται ἡ ἐπίσκεψή του, ἡ συνάντησις καὶ γνωριμία του μέ τοὺς Σιωνιστές τῆς Ἀθῆνας, γνωρίζει τὸν πρόεδρο τῆς Κοινότητος **Μωῦσῆ Σιακκῆ** καὶ γράφει: «... Παρὰ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη του (σημ. Λάθος. Ἦταν κλεισμένα 50) εἶναι νεαρότατος τὴν καρδιαν καὶ πλήρης δράσεως. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει ἡ τιμὴ τῆς ἐπισήμου προσχωρήσεως τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν εἰς τὸ ἔργον ἀνοικοδομήσεως τῆς Παλαιστίνης. Ὁ κ. Σιακκῆς μέ τὴν χαρακτηριστικὴν εὐχέρειαν τοῦ λόγου, μὰς ἐκθέτει πᾶν ὅ,τι μέχρι τοῦδε ἐπραξε ὑπὲρ τοῦ Σιωνισμοῦ, ὅ,τι θὰ πράξει αὐριον καὶ ὅ,τι πάντοτε θὰ πράττει. «Εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξουν Ἰσραηλίται μὴ Σιωνισταί; «Εἰς τὸν τόνον τῆς φωνῆς του, εἰς τὰς κινήσεις του, διακρίνομεν τὴν εἰλικρινή του πεποίθησιν: τὸν θαυμάζομεν...». «Αὐτὴ τὴν ἐκθεσὴ τοῦ Μπῆτ καὶ ἄλλες λεπτομέρειες δημοσίευσε ἡ «Νέα Σιών» μέ τὰ ὀνόματα τοῦ Δ.Σ. τῆς «Μπένε Σιών» πού ἐξελέγη κατὰ τὴν παραπάνω συγκέντρωση - συνέλευσις μέσα στὴ Συναγωγὴ δηλ.: προέδρου **Μωῦσῆ Χαΐμη**, ἀντιδρου **Χαὶμ Καστέλ**, **Μωῦσῆ Μάτσα**, **Μωῦσῆ Λεβὴ**, **Δάριο Λεβὴ**, **Νισὴμ Σαμπετάι**, **Μωῦς Κοένκα**, **Ἀβρ. Ἀλχανάνη**, **Λέων Ζουβὴ**, **Χαὶμ Χαζάν** καὶ **Λέων Γαβριηλίδη**. Στὸ ἐπόμενο τεῦχος τῆς ἡ «Νέα Σιών» συμπεριέλαβε ὁλόκληρο τὸ λόγο πού ἐκφώνησε ὁ πρόεδρος Μωῦσῆς Σιακκῆς κατὰ τὴν παραπάνω Συνέλευσις, πού, ὅπως ὑπολογίζω, πρέπει νὰ ἐγίνε κατὰ Σεπτέμβριο 1923⁶⁸.

Περίπου δύο χρόνια μετὰ, ὅταν πιά δὲν ἦταν πρόεδρος ὁ Μ. Σιακκῆς στὴν Κοινότητα θὰ ἤθελα νὰ χρονολο-

Ραβίνος Ἀθηνῶν Ἰωσήφ Ντετσάβες.

γῶσώ τὸ γεγονός μὴς νέας ἀφίξης στὴν Ἀθῆνα, τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ **Κέρεν Ἀγισόντ**, **Σάλεμ Πάτσι**, μέ ὁμιλία του στὴ Συναγωγὴ ἐνώπιον πυκνοῦ ἀροατηρίου καὶ μὴς δευτέρης σὲ ἐπίλεκτο ἀκροατήριον Ἑβραίων τῆς Ἀθῆνας καὶ τῆς Στοᾶς Μπενέ Μπερίθ. Ἀφοῦ μίλησε ὁ Πάτσι, ὁ Μωῦσῆς Σιακκῆς, γνωρίζοντας τὴν ψυχολογία τῶν παρισταμένων, εἶχε τὴ φαεινὴ ἰδέα πρὶν διαλυθεῖ ἡ συγκέντρωση, ν' ἀνέβει ἀμέσως στὸ βῆμα, προτρέποντάς τους νὰ ἐκπληρώσουν τὸ καθῆκον τους ἀπέναντι τοῦ **Κέρεν Ἀγισόντ** καὶ καταθέτοντας ἐκεῖνη τὴ στιγμή τὴν ἀναλογία του. Ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε ἀπόλυτη, τόσο ὥστε νὰ γράψῃ ὁ Reporter τοῦ γαλλόφωνου περιοδικοῦ «PRO — IS-RAEL» «Il est a souhaiter que ce concours soit assuré pour l'avenir également»⁶⁹. Τόση ἦταν ἡ προθυμία τῶν εἰσφορῶν!

Μετὰ τὴ λήξη τῆς θητείας του ὁ Μωῦσῆς Σιακκῆς ἦταν ἀποφασισμένος πλέον ν' ἀποσυρθεῖ ἀπ' τὰ κοινοτικά καὶ πράγματι μέχρι τοῦ θανάτου του (3.2.1944) δὲν ὑπῆρξεν ὑποψήφιος γιὰ νέα προεδρία, διατήρησε ὅμως τῆς δραστηριότητές του γύρω ἀπὸ τὴ σιωνιστικὴ ἰδέα πού δὲν τὸν ἐγκατέλειψε ποτέ, συνδυάζοντάς τες μέ τὰ ἰδεώδη τοῦ **Μπενέ Μπερίθ** Ἀθηνῶν πού στὸ γραφεῖο τοῦ Λέκκα 3 Ἀθῆνα, μέ τὸν **Ἡλῖα Ραφαὴλ Κανέττη** καὶ ἄλλους ἱδρυσαν τὸ 1923, μέ πρῶτο πρόεδρο τὸν Ἡλῖα Κανέττη καὶ ἐπόμενο τὸ Μωῦσῆ Σιακκῆ. Ὅμως αὐτὸ εἶναι μιά ἄλλη ἱστορία. Τὸ ἀναφέρω αὐτὸ γιατί, μέσα στὴ Στοὰ αὐτὴ, λίγα χρόνια ἀργότερα, σὲ μιά συνέλευσις ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Μωῦσῆ Σιακκῆ (κατὰ Μάιο 1929), μέ τὴν παρουσία καὶ τῶν πρῶν βουλευτῶν, **Μαλλάχ**, **Μπεσαντζὴ** καὶ **Ματαλόν**, τονίσθηκε μέ τοὺς λόγους πού ἐκφώνησαν καὶ οἱ τρεῖς τὴ σπουδαιότητα τῶν ἱστορικῶν στιγμῶν τῆς περιόδου ἐκείνης καὶ ὁ ἀρθρογράφος πού ἀποτύπωσε τὸ γεγονός τελειώνει τὸ ρεπορτάζ του σχολιάζοντας τὸ λό-

Ἱστορική τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

γο τοῦ προέδρου τῆς Στοᾶς Μπενέ Μπερίθ ὡς ἐξῆς: «Ὁ λόγος τοῦ κ. Μωϋσῆ Σιακκῆ, ποιήσαντος θερμὴν ἐκκλήσιν ὑπὲρ τοῦ Κέρεν Ἀγιεσόντ, ἐπροκάλεσε βαθύτατη ἐντύπωση εἰς τοὺς παρισταμένους. Χάρις εἰς τὴν πολῦτιμον συνδρομὴν τοῦ κ. Μ. Σιακκῆ, ὁ διοργανωθείς ξηρανὸς εἰς τὰ διάφορα καταστήματα ἀπέφερεν ἀποτελέσματα λίαν ικανοποιητικά. Θεωροῦμεν καθήκον μας νὰ ἐκφράσωμεν εἰς τὸν κ. Μ. Σιακκῆν τὰς εὐχαριστίας μας διὰ τὴν θερμὴν αὐτοῦ ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ σιωνιστικὸν ἰδεῶδες, τοσοῦτο μᾶλλον καθόσον εἶναι σχεδὸν ὁ μόνος ἐν Ἀθήναις ὁ ὁποῖος διεξάγει τὸν καλὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἰδέας μας. Τὸν συγχαίρομεν εὐλικρινῶς διὰ τοῦτο καὶ ἐλπίζομεν ὅτι θὰ δυνάμεθα νὰ ὑπολογίζομεν εἰς τὴν πολῦτιμον συνδρομὴν του. Εὐχαρίστως ἀγγέλλομεν ὅτι ὁ κ. Μ. Σιακκῆς, ὑπέκρινε εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν ἀντιπροσωπείας ἐδέχθη νὰ ἀναλάβει τὴν προεδρίαν τοῦ Κέρεν Ἀγιεσόντ εἰς τὰς Ἀθήνας»⁷⁰.

Ραββίνοι - θρησκευτικοὶ λειτουργοί

Θέλω νὰ κλείσω τὴν ἐργασία μου μὲ λίγα λόγια γιὰ τοὺς διατελέσαντες Ραββίνους κατὰ τὴν περίοδον πού ἀνέπτυξα μέχρι τὸ 1925. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πού μπόρεσα νὰ συγκεντρώσω ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἀκόλουθα:

1) Στὴν ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν «Νέα Ἐφημερίς», τῆς 14.2.1887, σ. 1 δημοσιεύεται ἡ εἰδήσις ὅτι «ἀπεβίωσεν ὁ Ἀρχираββίνος Ἀθηνῶν». Καμιά ἄλλη ἐνδειξη ἢ πληροφορία.

2) Στὴν ἐφημερίδα «Πρόνοια» τοῦ Πειραιῶς, τῆς 23.1.1982, σ. 3, δημοσιεύονται τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν γνωστοποιεῖ ὅτι ὁ κ. Ἰωσήφ Ἀμβάβ (sic) πού πρόκειται μᾶλλον περὶ Ἀμποάβ (καταγωγῆς Σμύρνης), πρῶτον Ραββίνος Ἀθηνῶν, ἀπελύθη δυνάμει τοῦ ἀπὸ 15/10/1981 πρὸς τὸν κ. ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Ἐκπαιδευτικῶν ὑπουργῶν ἐγγράφου, δι' ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ ἀξίωμα του διαγωγῆν». Καμιά ἄλλη πληροφορία γιὰ τὸ γεγονός ἢ τὸ πρόσωπο.

3) Ραββίνος Σολομόν Ἰωσήφ. Φέρεται ὑπηρετῶν τὸ 1895. Προφανῶς θὰ προσελήφθη μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ προηγούμενου. Ἐκτελεῖ καὶ χρῆτ Ἑβραϊοδιδασκάλου Ἑβραϊοπαίδων τῆς Ἀθήνας. Μισθός του, ὄρχ. 50 ἀπὸ Δημόσιο, ὄρχ. 50 ἀπὸ Δήμο Ἀθηναίων καὶ μισθός ἀπὸ Κοινότητα. Καταγωγὴ του Κωνσταντινούπολη.

4) Ἰσαάκ Σολομόν. Γράφει τὸ Δελτίο Ἑβραϊκοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, Νοβρίου - Δεκεμβρίου 1981, σ. 7, ὅτι κατέχει κετομπά του τοῦ 1894. Μήπως πρόκειται περὶ τοῦ προηγούμενου; Χρειάζεται νὰ γίνῃ ἐξακριβώσιον.

5) Στὴν ἐφημερίδα «Ἀκρόπολις», 12.4.1895 δημοσιεύεται: «Ὁ Ραββίνος τῶν Ἀθηνῶν Ἰωσήφ (sic), ἐπεσκέφθη τὸν Θ. Π. Δηλιγιάννην κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν ἐκλογῶν. Ὁ Ραββίνος ἀπάντησε στὴν «Ἑστία» τῆς 14.4.1895 διαφεύδων τὴν ἐπίσκεψιν. Προφανῶς θὰ εἶναι ὁ παραπάνω ὑπ' ἀριθ. 3 Ραββίνος.

6) Ἰωσήφ ντέ Τσάβες. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ παραίτησίν του 22/4/1914 (πιστοπ. Ι.Κ.Α. Ἀθηνῶν μὲ ὑπογραφή Ἀβρ. Κωνσταντίνης). Ὑπηρετῆσε ὡς Ραββίνος ἀπὸ 1906 μέχρι 1913.

7) Μωϋσῆς Σαμουήλ Λεβῆς. Ραββίνος ἀπὸ 1913 - 1917. Τὸ «Ἐλεύθερο Βῆμα» τῆς 7.12.1917 ἀγγέλλει τὸ θάνατό του καὶ κηδεῖα του στίς 6.12.1917.

8) Νέα θητεία τοῦ Τσάβες ἀπὸ 1923 μέχρι θανάτου του (πληροφορία Ἐδμόνδου ντέ Τσάβες). Ὁ Ἰωσήφ ντέ Τσά-

βες ἀπέθανε 4.9.1931.

Κατὰ διαλείμματα χηρείας τῆς θέσεως τοῦ Ραββίνου ἐραβίνευσεν ὁ Ἑβραϊοδιδασκάλος Χαΐμ Καστέλ διορισθεὶς πρὶν νὰ συσταθεῖ τὸ Ἑβραϊκὸ Σχολεῖο. Ἐπιθεώρησις 99, 7-8/1913, ἀποβίωσας τὸν Μάιο 1924. Πληροφορία γιὰ θητεία του δὲν βρῆκα, πάντως χρεὴ ραβινεύοντος ἐκτελεῖ στὴ δολοφονία 25/3/1915.

Σχετικὰ μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ Ραββίνου Σολομόν Ἰωσήφ ὡς Ἑβραϊοδιδασκάλου ἢ τῆς χρησιμοποίησιν τοῦ Ἑβραϊοδιδασκάλου Χαΐμ Καστέλ ἐκτάκτως ὡς Ραββίνου, ὁ παραπάνω πού ἀνέφερα κανονισμός τῆς ΙΚΑ τοῦ 1935, μὲ τίς μεταπολεμικὰς τροποποιήσεις του τὸ 1947, προέβλεψε (ἄρθρα 76 - 77) γιὰ τοὺς θρησκευτικοὺς ὑπαλλήλους δηλαδὴ τὸ Ραββίνον, τὸν σφαγέα τῶν κρεάτων (Σοχέτ), τὸν περιτομὴν (Μοέλ), τὸν ἱεροτελεστή (Χαζάν) καὶ τὸν ἐπόπτη τῶν τροφίμων (Σομέρ), καὶ εἰδικά, στὸ πρόσωπο τοῦ Ραββίνου θεσμοποιήθηκαν καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ Ἑβραϊοδιδασκάλου καὶ ἡ δυνατότητά του συμμετοχῆς στὸ 5μελές ἕως 7μελές Ραββινικὸ Συμβούλιο, τοῦ ὁποῦ προεδρεύει ὁ Ἀρχираββίνος τῆς Κοινότητος, καὶ τοῦτο μὴ ὑπάρχοντος ὁ ἀρχαιότερος Ραββίνος - μέλος τοῦ Ραββινικοῦ Συμβουλίου. Ὅσον ἀφορᾷ γιὰ τὴν ἰδιαιτέρα προβλεπόμενη θρησκευτικὴ ἀρχὴ τοῦ Ἀρχираββίνου, οἱ ἀρμοδιότητές της ἐντοπίστηκαν στὸ χῶρο καὶ μόνο τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, ἐνῶ παλαιότερα καὶ μάλιστα ἐπὶ Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας ὁ διορισμός ἐνός μὲ σουλτανικὸ διτάγμα Ἀρχираββίνος Κωνσταντινουπόλεως (Χαχάμ - Μπαση), ἀπὸ τοὺς πρῶτους ὁ Μωϋσῆς Καψάλης, καὶ τελευταῖος ὁ Χαΐμ Ναχούμ (1909), ἀσκοῦσαν αὐτὸ τὸ ἀξίωμα μὲ εὐρύτατες δικαιοδοσίες σέ ὅλες τίς ἑβραϊκὰς κοινότητες τῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ μὲ τὸν ἰσχύοντα κανονισμό τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν (1978), προβλέπεται ὁ θεσμός τοῦ Ἀρχираββίνου καὶ ὀρίζονται ποιά εἶναι τὰ προσόντα του ἀλλὰ γιὰ ἀγνωστους λόγους, κανένα μέχρι σήμερον Κοινοτικὸ Συμβούλιο ἢ Κοινοτικὴ Συνέλευσις δὲν ἔκαναν χρῆσιν τοῦ δικαιώματος ἐκλογῆς Ἀρχираββίνου.

Σημειώσεις

- 1) Βλ. «Ἑβραϊκὸ Βῆμα» (Θεσσαλονίκης), τευχ. 13/ 3.3.1925.
- 2) Τομ. Γ' σελ. 124, ἐκδ. Ἀντωνόπουλου.
- 3) Φυλλ. Ἐφημ. Κυβερνήσεως 1938, 6.14. Δηλαδὴ παραιτήθηκε.
- 4) Στὰ ἑβραϊκὰ ἢ λέξεις Γεσσαουρούν εἶναι μιὰ ποιητικὴ ἀπόδοσις τοῦ ὀνόματος Ἰσραήλ. Στὴ Βίβλο συναντᾶται 5 φορές (Δευτ. 32:15, 33:5, 33:26, Ἰσ. 44:23, Ἐκκλ. 37:29). Οἱ Ἑβραῖοι κατανοοῦν καὶ ἡ Βουλγαρία ἀποδίδουν τὸν ὄρο στὸ Λευ. 32:15 μὲ τὴν ἐννοία τοῦ «ἀγαπημένου». Σ' ἄλλες περιπτώσεις ἡ Βουλγαρία μεταφράζει τὴ λέξιν ὡς iactissimus, «ὁ πλέον εὐθύς». Ὁ Ἀκίλας, ὁ Θεοδόσιος καὶ ὁ Σύμμαχος ἀποδίδουν τὴ λέξιν «εὐθύς», ὑπονοώντας ὅτι ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴ ρίζα «γιασάρ», δηλ. «εὐθύς», «δικαίος». Νεώτεροι μελετητὲς (Ο. Bacher) ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ ὄρος Γεσσαουρούν ἐκφράζει τὴν ἐννοία τῆς εὐθύτητας πού πρέπει νὰ διέπει τὸν Ἰσραήλ. Βλ. ἐγκυκλοπαίδεια «Judaisca», 10:4.
- 5) ΦΕΚ, Μέρ. Α', α/α 101/4.5.1890, σ. 585-6. Ἐφημ. «Ἐθνική», 14.4.1981, περ. «Ἰσραηλιτικὸς Χρονογράφος», τευχ. 4/1901 σ.4 (Ἐκδ. Κέρκυρα).
- 6) ἘΕ. 23, 11. Δευτ. 10, 17 - 19 καὶ 15, 7 - 10 καὶ 16, 11, 14. Ψαλμ. 132, 15.145, 15, 16. Ἰσ. 58, 5 - 7. Ἰερ. 16, 49. Παρ. 19, 17 καὶ 31, 20. Ἰώβ, 22, 5 - 9 καὶ 29, 12, 13.
- 7) ΦΕΚ, Μέρ. Α', α/α 101/4.5.1890, σ. 585 - 586.
- 8) ΦΕΚ, τευχ. Β', α/α 14/29.3.1900, Β.Δ. «Περὶ ἐγκρίσεως τοῦ μεταρρυθμισθέντος Καταστατικοῦ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν».
- 9) ΦΕΚ, τευχ. Α', α/α 178/25.7.1906, σ. 698.
- 10) Μ. Μακρίδου, Γεν. Ἐτήσιος Ὁδηγὸς Ἑλλάδος 1887, σ. 45 - 46 καὶ περ. «Παρνασσός», τ5 (1881/6/851, ἀρθ. Α. Μανσόλα).
- 11) AMEDE JAUBERT, GEOGRAPHIE D' EDRISI, PARIS 1846.
- 12) Ἐφ. «Αἰών» (Ἀθηνῶν), Φύλλ. 920/24.11.1846, σ.2.
- 13) Ἐφ. «Ἐφημερίς Ἀθηνῶν», 13.11.1882.
- 14) «Ἐγκόλιον Ἡμερολόγιον» Μ. Η. Πανά τοῦ 1885 καὶ Περ. «Κυψέλη».

Ἱστορικά τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν

ἔτος β' (1885) σ. 277 - 280 καὶ 279 - 300.

15) Δέν ἀναφέρονται ὀνόματα τῶν φοιτητῶν.

16) Ἐφ. «Φωνὴ τῆς Ἠπειροῦ» (Ἀθηνῶν), φύλλ. 26/12.3.1893, σ.3. Φαίνεται ὅτι ὁ συντάκτης τῆς εἰδήσεως, καταγωγῆς ἠπειρωτικῆς, γινώριζε γὰρ τοὺς συμπατριῶτες τοῦ φοιτητῆς.

17) Ὁ π. φύλλ. 115/2.12.1894. Χαϊδευτικό τοῦ «Δαβὶδ» εἶναι τὸ «Δαβιτζῶν» ἢ καὶ «Τζῶν» στοὺς Ἠπειρώτες Ἑβραίους. Πρόκειται περὶ Δαβὶδ Λεβὴ.

18) Βοβολίνη, «Μέγα Βιογραφικὸν Λεξικόν», τ.Α', σ.39 στήλη β. «Ὁδηγός» Μακρίδης 1899, σ.46β.

19) Ἐφ. «Νέα Ἐφημερίς» (Ἀθηνῶν), φύλλ. 167/ 16.6.1891 σ.1.

20) Ἐφ. «Παλιγγενεσία» Ἀθηνῶν, φύλλ. 27.5.1892. Ἐπομένως ἦταν μέλος τοῦ «Παρνασσού».

21) Ὁ π. φύλλ. 15.3.1893, σ.3.

22) Ὁ Βελιανίτης, «Τὰ πρῶτα κομιτὰ τῶν Ἀπόκρεω», στήν ἐφημ.

«Ἀθῆνα» (Ἀθηνῶν), φύλλ. 2.12.1914.

23) «Ὁδηγός» Μακρίδης Ἐμπορίου καὶ Βιομηχανίας, 1891, σ.127 — «Ὁδηγός» Μακρίδης 1899, σ. σ36β, 46β, 51β, 127 — «Ὁδηγός» Ἰγγλέση 1904 - 5, «Ὁδηγός» Μπούκα τοῦ 1875, εὐρετήριο. «Ὁδηγός» Χρηστίδου σ.106,16.

24) Πατρός Ἐκκλησίας Τερτυλλιανού, «Ἀπολογητικός» 7,1 καὶ 1,12 PATR. GR Δ.Σ. Μπαλάνου, Πατρολογία, 1930, 6.193. Τύπος ἐνδεικτικὰ: Ἐφ. «Ἐθνική», 26.4.1891, «Νέα Ἐφημερίς», 26.4.1891 σ.3, «Νεολόγος Πατρῶν» 23.3.1901, ἀρθρ. Σακελλαρίου «Ἑβραῖοι καὶ Χριστιανόπαιδες».

25) Περ. «Ἰσραηλιτικὸς Χρονογράφος», τεύχ. 11/1901, σ. 86, περ. «Ἑβραϊκὸν Βῆμα» (Θεσ/κης), τεύχ. 4/1925, σ.6. Ὁ ἀρ. 6.000 μού φαίνεται ὑπερβολικός.

26) Μ.Η. Πανὰ, «Ἐγκόλπιον Ἡμερολόγιον» τοῦ 1885, σ.208.

27) Ἐφ. «Ποσειδών» (Πειραιῶς), φύλλ. 28.5.1877, μέ διαφημίσεις στὰ ἐπ. φύλλα.

28) Ἐφ. «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης, φύλλ. 10.7.1975, σ.41.

29) Ἐφ. «Ἡ Πρόοδος» (Ἀθηνῶν), ἀρθ. «Ἡ μουσικὴ εἰσαγωγή «Εὐτέρπη», 19.12.1917.

30) Πίνακας ἀποβιβάσαντων Δήμου Ἀθηναίων ἐτῆ 1912 ἕως Ἰαν. 1913.

31) Περ. «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησης», τεύχ. 1/1915, σ.15 καὶ 3-4/1914, σ.63.

32) Ὁ π. τεύχ. 7-9/1912, σ. 115, στή Μελέτη Μποχώρ Φόρνη, «Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Χαλκίδος».

33) Συνέντευξη Δανιὴλ Γκιούλη ἀπὸ Μάρκο Ὅσμο βάσει σημειώματος Ἀβραάμ Σαρφατὴ, περ. «Ἑλλάς - Ἰσραήλ», τεύχ. 13/60 σ.3. Συμβόλαιο 51.832/ 2.9.1902. Συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Σπ. Ἀρμάγου, μετρ. τετρ. 598,40 ἀντὶ 8.000. «Φωνὴ τοῦ Ἰσραήλ», 1936 σ.570. Πληρ/α Ἀβρ. Σαρφατὴ, «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρηση» 22.6.72, σ.2. Μ.Κ. Κωνσταντίνη «Ἡ πρώτη ἐν Ἀθῆναις ἔβρ. Συναγωγὴ», στήν «Ἰσρ. Ἐπιθεώρηση» 7.1.1972, σ.2. «Ἰσραήλ Χρονογράφος», τεύχ. 7/1901, 655. Μ.Κ. Κωνσταντίνη, περ. «Ἀθηναϊκά», τεύχ. 50/1971 σ.12 - 13,40.

34) Πληρ/α, ὁ π. Σαρφατὴ ἀρ. 33.

35) Συμβόλαιο 1899/27.3.1843 συμβ/φου Ἀθηνῶν Κοσμά Κοκκίδη, «Φωνὴ τοῦ Ἰσραήλ», 1936 σ.535. «Ἰσρ. Ἐπιθεώρηση», 1913 σ.155. Γενικά γιὰ Δουκίσσα καὶ Πατσίφικο βλ. ἐγκυκλοπαίδεια «Judaica», τ.3:817 καὶ 13:6.

36) «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 6/1912, σ.96 καὶ ἄλλα τοῦ 1913.

37) «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησης» 1/1915μσ.13.

38) Ὁ π. ἀρ. 29 Συνέντευξη Ὅσμο - Γκιούλη, «Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 6 - 8/1915, σ.92.

39) ΦΕΚ Α' α/α 173/2.8.1920. Ἐπικύρωση Κανονισμοῦ (ΦΕΚ Α', α/α 118/4.4.1935).

40) Περί καταγωγῆς Κωνσταντίνου, Revue des Etudes Juives, τ.68 (1914), σ.179 Judaica, τ. 2:550 (Alconstantini Family).

41) Βλ. Δάση Γαβριηλίδη, «Αἱ νέοι βιομηχανίαι τῆς Ἑλλάδος». Κεφ. «Σκιαγραφίαι». Βοβολίνη, «Μέγα Βιογραφικὸ Λεξικό» Ἀθῆναι.

42) Γ. Ἡλιάδης, «Ἀνθρακασβέστιον», Ἀθῆναι 1918, «Ἀκρόπολις» καὶ ὁ π. Γαβριηλίδη, σελ. 151.

43) Περ. «Ἐβδωμάς» τοῦ Δημ. Καμπούρογλου, τεύχη 39 - 46/1888. Ἐφ. «Ἐμπρός» Φεβρ. 1914. Ὁ π. τεύχ. 1/1915, σ.15 - 16. Ὁ π., ἀρ. 32 περ. «Ἰσραήλ», (Τρικάλων) τεύχος 7/1914, σελ. 82. «Ἀκρόπολις» τέλη Δεκ. 1918.

44) Περ. «Κυψέλη», ἔτος Β'1885 σελ. 277 - 280 καὶ 297 - 300.

45) Ἡ μερίδα τοῦ ὑποβ/κείου ἀπὸ 1896 μέχρι 1918 ἐμφανίζει 46 πράξεις ἀγορῶν καὶ πωλησέων.

46) Δωρητήριο συμβ/φου Ἀθηνῶν Ν. Ἀναστασάκη 14023/ 14.7.1927, ἐπὶ προεδρίας Νισίμ Ματαθία.

47) Δελτία ἀρ. 19/1894 σ.3 καὶ 1898, σ.9 καὶ 130.

48) Ἐννοεῖ τὸν Ἀβραάμ Εὐλαγόν.

49) Πληροφορία Ἰσαάκ Σιμαντοῦ Σακκῆ.

50) Ἰσρλ. Ἐπιθ. Συν/ξη Μποχώρ Φόρνη πρὸς Μωϋσῆ Χαΐμη, τεύχ. 2/1913.

51) Ἐφ. «Εὐρύπος», ἀρ. 2177/ 4.1.1912.

52) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρηση», τεύχ. 4/1912, σ.65. «Ἐπανήλθεν ἐκ τοῦ μακροῦ ἀνά τὴν ἑσπερίαν ταξειδίῳ του ὁ φίλος κ. Μ.Σ. Σιακῆς».

53) Μποχώρ Φόρνη, «Ἱστορία τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Χαλκίδος», «Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν», τ.Γ' (1954), σ.60. .... Ἀβνέρι. Οἱ Ἑβραῖοι

τοῦ Μυστρά «Χρονικά», τεύχ. 40, σ.5 γιὰ «Ντανιὴλ Σακῆ, ἓνα ἀπὸ τοὺς ἱθνηνότες τῆς Ἰσρ. Κοινότητος Μυστρά.

54) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης», τεύχ. 1/1913 σ.13. Ἐφημ. «Ἀκρόπολις», 18.3.1913, σ.2

55) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης», τεύχ. 1/1913, σ.15

56) Ἰσρ. Ἐπιθ. τεύχ. 6-8/1915, σ.92.

57) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων) τεύχ. 2/1918, σ.24. Ἐφ. «Ἐστία», 2/12/1917, σ.1

58) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων), τεύχ. Δεκ/ου 1918.

59) Περ. «Νέα Σιών», τεύχ. Φεβ/ρίου 1924.

60) Michael Molho «La nouvelle communaute juive d' Athenes» στὸ «Joshua Star Memorial». Ἐκδόση «Jewish Social Studies Publication» Neq York, 1935, σελ. 234.

61) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 2-4/1915, σ.44

62) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 6-8/1915, σ.93 καὶ τεύχ. 5/1915, σ.59-60.

63) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 5/1915, σ.60

64) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων), τεύχ. 6/1918, σ.51.

65) Περ. «Ἰσραήλ» (Τρικκάλων), 11/1918, σ.

66) «Ἰσρ. Ἐπιθεώρησης» τεύχ. 5 - 6/1914. Μελέτη Μ. Χαΐμη, Sionisme et Patriotisme καὶ «Ἰσρ. Χρονογράφος», 1899 «Μελέτη». Ὁ Σιωνισμός.

67) Πληροφορίες Αἰμιλίου Μωϋσῆ Χαΐμη.

68) «Νέα Σιών», τεύχ. 10/1923, σ. 63 - 64 καὶ τεύχ. 11/1923, σ.5-6.

69) Περ. «PRO - ISRAEL», τεύχ. 13/1925 σ.7. Συγκέντρωση στὶς 4.6.1925.

70) Ἐφ. «Ἰσραήλ» (Θεσσαλονίκη), φύλλ. 27/1.6.1929.

ΔΙΑΤΕΛΕΣΑΝΤΕΣ ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΗΣ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟ 1945

Μίνως Κωνσταντίνης	(24.4.1945)
Ζαχαρίας Βιτάλ	(20.7.1947)
Ζαχαρίας Βιτάλ	(27.8.1950)
Ζαχαρίας Βιτάλ	(4.9.1953)
Μάρκος Ὅσμος	(Νοέμβριος 1956)
Μάρκος Ὅσμος	(10.1.1960)
Μάρκος Ὅσμος	(17.2.1963)
Μάρκος Ὅσμος	(Μάρτιος 1966)
Γέπο Μπενουζίλιο	(4.5.1966)
Μίνως Μάτσας	(10.10.1967)
Ἰωχανάς Βιτάλ	(24.11.1971)
Ἰωχανάς Βιτάλ	(25.5.1975)
Ἀλβέρτος Μπεράχα	(4.7.1978)
Ἀβραάμ Ἐλιέζερ	(13.9.1978)
Δανιὴλ Ἀλχανάτης	(24.2.1980)
Δανιὴλ Ἀλχανάτης	(3.4.1983)

Σημείωση: 1. Οἱ ἐντὸς παρενθέσεως ἡμερομηνίες εἶναι ἐκεῖνες τῶν ἐκλογῶν στὶς ὁποῖες ἐξελέγησαν.

2. Τὰ πρὸ τοῦ 1945 στοιχεῖα κατεστράφησαν γιὰ νὰ μὴν πέσουν στὰ χέρια τῶν Γερμανῶν κατὰ τὸν διωγμὸ τῆς Κατοχῆς.

ΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ ΦΥΛΛΟ ΤΩΝ «ΧΡΟΝΙΚΩΝ»

λόγω τῶν θερινῶν διακοπῶν
θὰ κυκλοφορήσει
στὶς 15 Σεπτεμβρίου 1985

Οί πρώτες έβραϊκές οικογένειες τής 'Αθήνας

('Αναμνήσεις ενός παλαιού 'Αθηναίου)

ΤΟΥ Κ. ΔΑΝΙΗΛ ΑΒ. ΤΖΑΦΟΥ

Όνομάζομαι Δανιήλ Τζάφος του 'Αβραάμ και τής Σουλτάνας, τό γένος 'Ισαάκ Γιουσσορούμ. Γεννήθηκα στήν 'Αθήνα τόν Φεβρουάριο του 1908, στή συνοικία Ψυρρή, τά «'Εβρεί-κα», όπως όνομαζόταν τότε. Γιος πολυμελούς οικογένειας, μεγάλωσα στό σπίτι τής αδελφής τής μητέρας μου Τζόγια, συζυγού του 'Ιωσήφ Κατάν, ή οποία δέν είχε δικά της παιδιά. 'Η Τζόγια 'Ιωσήφ Κατάν υπήρξε δραστήριο στέλεχος του τότε Φιλοπτώχου Συλλόγου Κυριών και είχε σχέσεις με όλη τήν 'Εβραϊκή Κοινότητα. Τόσο μέ τά μέλη τής τάξης των εύπόρων, πού παρείχαν στό Σύλλογο τά μέσα γιά τήν άσκη-ση του κοινωφελούς έργου, όσο και μέ τά μέλη των φτωχών οικογενειών πού είχαν ανάγκη βοήθειας και συμπαράστα-σεως. 'Εζησα και μεγάλωσα, συνεπώς, στήν καρδιά τής τό-τε μικρής έβραϊκής συνοικίας και έχω συγκρατήσει όνόμα-τα και γεγονότα πού αναφέρονται στους 'Εβραίους τής 'Α-θήνας στις άρχές του 20ου αιώνα.

Στίς άρχές του 1920 ή 'Εβραϊκή Κοινότητα των 'Αθη-νών αποτελείτο από 50 - 60 οικογένειες και άριθ-μούσε κάπου 400 - 500 άτομα. Τό ήμισυ και πλέον των 'Εβραίων κατοικούσαν στήν περιοχή «'Εβρέικα», πέ-ριξ τής οδού 'Ερμού, μεταξύ Μοναστηρακίου και πλα-τείας 'Αγ. 'Ασμάτων, (Καραϊσκάκη, Χριστοκοπίδου, Διάδας, 'Αριστοφάνους, Σαρρή, πλατεία Κουμουνοδού-ρου). Οί πλέον εύποροι ζούσαν πρós τήν περιοχή Συν-τάγματος, όπως οί οικογένειες: 'Ασέρ Λεβή (π. πρόε-δρος τής Κοινότητας), 'Αβραάμ Κωνσταντίνης (π. πρόε-δρος τής Κοινότητας), Μαρκίνης Κωνσταντίνης, Μπο-χώρ Σιακκής, Σάββας Σιακκής, Μωρίς Φαρατζή. 'Ο πιό ά-πομακρυσμένος από τήν έβραϊκή συνοικία ήταν ό Μωϋ-σής Σιακκής (π. πρόεδρος τής Κοινότητας), ό όποιος διέ-μενε στήν οδό Φυλής.

'Ο τόπος καταγωγής των περισσότερων 'Εβραίων τής 'Αθήνας είναι ή Μικρά 'Ασία. Όρισμένες οικογένειες κα-τάγονταν από τήν Κρήτη, τή Χίο, τά 'Ιωάννινα, τήν Κέρ-κυρα και τή Ζάκυνθο και μερικές από τή Χαλκίδα, τό Βό-λο και τή Θεσσαλονίκη. 'Εξάλλου, στά τέλη του περα-σμένου αιώνα έγκαταστάθηκαν στήν 'Αθήνα αρκετές οι-κογένειες «'Ασκεναζίμ» (γερμανοεβραϊκής καταγωγής), όπως του: Μωϋσή Γκολδστάιν, Συμεών Σίμπελμαν, Ζήση Βαλενστάιν, Φλέμινγκερ (διευθυντής αντιπροσωπίας «Σίγγερ»), Ρότεμπεργκ, κ.ά.

Οί περισσότερες οικογένειες ήταν τότε πολυμελείς. 'Ενδεικτικά αναφέρω δύο εξ αυτών: του **Σολομών και τής 'Ορο Σαρφατή**, τήν πλουσιότερη έβραϊκή οικογένεια των 'Αθηνών με έντεκα παιδιά, και του **Λέων και τής Λί-ζα Σεβίλια** με δέκα παιδιά, φτωχή αλλά άξιοπρεπής και υπερήφανη οικογένεια. Τά παιδιά τής οικογένειας Σαρ-φατή ήταν οί: 'Αβραάμ, 'Ισαάκ, 'Ιακώβ, Μωϋσής, 'Ααρών, Δαβίδ, Σαλβατώρ, Ντόνα (μετέπειτα Γκαλμίδου), Λουίζα (μετέπειτα 'Ινζεμπεργκ), Κλαίρη και Τζιλντα. Τά παιδιά τής οικογένειας Σεβίλια ήταν οί: Δανιήλ (έπεσε υπέρ πα-τρίδος μαχόμενος ως έφεδρος άνθυπολοχαγός στον Μι-

κρασιατικό πόλεμο), Πινχάς, 'Ερρίκος, 'Ηλίας, Μωϋσής, Ρόζα, Βικτώρια, Σαρίνα, Στερούλα και Λέα (σήμερα Με-βοράχ). 'Ο Σολομών Σαρφατής ήταν μεγάλος δερματέμ-πορος (τομάρια προβάτων) και έκανε έξαγωγές δερμά-των σε όλη τήν Εύρώπη. Σε διάφορα εύρωπαϊκά κέντρα είχαν έγκατασταθεί τά παιδιά του ως αντιπρόσωποι. Οί άποθήκες και ή κατοικία τής οικογένειας Σαρφατή ήταν στήν οδό Σαλαμίνος και 'Αγναιλάου, τό δε κτίριο σώζε-ται μέχρι σήμερα. 'Ο Λέων Σεβίλια ήταν έπισκευαστής όμπρελλών και διατηρούσε ένα μικρό μαγαζί στήν οδό 'Ερμού, κοντά στήν «'Εβρεϊκή». 'Η οικογένεια Σεβίλια κατοικούσε στήν οδό Χριστοκοπίδου.

'Άλλες πολυμελείς οικογένειες τήν ίδια εποχή ήσαν: **'Ιωσήφ Κοέν**, ψηκτροποιός. 'Η σύζυγός του λεγόταν Σαρότα και είχαν όκτώ παιδιά: Σολομών, Μωϋσής, 'Αα-ρών, 'Ισαάκ, Χαΐμ, Λούνα, Ρετζίνα και Ραχήλ. Τό μαγαζί και ή κατοικία του 'Ιωσήφ Κοέν ήταν στήν οδό Καραϊσκά-κη.

'Ιωσήφ 'Ασσέα, έπονομαζόμενος Συμυρνιός ή και «'Αν-τίκας». 'Ασχολείτο ως έκτιμητής και μεταπωλητής αντι-κών. 'Ηταν άνθρωπος εύθυμος και γλεντζές. Τή γυναίκα του τήν έλεγαν Σουλτάνα και είχαν έπτά παιδιά: Μείρ, Σάββας, 'Ααρών, Σαμουήλ, Λέων, Καντέν και Κούλα. 'Η οικογένεια 'Ασσέα έμενε στή γωνία Χριστοκοπίδου και Καραϊσκάκη.

Λέων Χαμπίμπ, γυρολόγος, καταγόμενος από τήν Κωνσταντινούπολη. 'Η γυναίκα του λεγόταν Φανή και εί-χαν έπτά παιδιά: Μωϋσής, Συμεών, 'Ισαάκ, Σαρίνα, Στέλ-λα, Μαζαλτώβ, Καλή και Ρετζίνα. Πολλοί άπόγονοι τής οικογένειας Χαμπίμπ έπιζούν στήν 'Αθήνα.

Μωϋσής 'Εσκιναζή, διατηρούσε σιδηρωτήριο, τό μο-ναδικό τότε στήν 'Αθήνα, στήν οδό Χαλκοκονδύλη, όπου και ή κατοικία τής οικογενείας. 'Η σύζυγός του λεγόταν Μπινβενίδα και είχαν έπτά παιδιά: Ρεβέκκα (μετέπειτα Τζάφου), Ζαφείρω, Μυριάμ, 'Αννα, Λιλή, Κοραλία και Δα-βίδ (του άρεσε πολύ τό φαί, πού τελικά ήταν και ή αίτία του θανάτου του).

Οικογένεια Μιζραχή, έμεναν στήν οδό 'Ηβης και ό πα-τέρας ήταν ψηκτροποιός. 'Η σύζυγός του λεγόταν Μα-ζαλτώβ και είχαν έπτά παιδιά: 'Ιωσήφ 'Ιακώβ, Σαμουήλ, Ραφαήλ, Στερούλα, Ροζίνα και 'Ελεωνόρα.

'Από τούς παλαιότερους 'Εβραίους τής 'Αθήνας ήταν τά μέλη των οικογενειών των αδελφών **Μποχώρ - 'Ισαάκ και 'Ελιέζερ Γιουσσορούμ**. 'Εγκατεστάθηκαν στήν 'Αθή-να περί τά 1865 και υπήρξαν από τούς πρωτεργάτες τής ιδρύσεως τής πρώτης («παλαιάς» σήμερα) Συναγωγής 'Αθηνών, στήν οδό Μελιδώνη 8. Οί Γιουσσορούμ κατά-γονταν από τή Σμύρνη. Προτού έγκατασταθούν στήν 'Α-θήνα, έζησαν γιά ένα μικρό χρονικό διάστημα στά Θερ-μιά του νομού Κυκλάδων. 'Εκεϊ γεννήθηκε ό πρωτότο-κος γιός 'Ηλίας, του Μποχώρ - 'Ισαάκ και τής 'Εστέρ

Οι πρώτες εβραϊκές οικογένειες της 'Αθήνας

Γιουσουρούμ. 'Αργότερα απέκτησαν άλλα έξι παιδιά: 'Ιακώβ, Μωϋσή, Χαΐμ, Νάε, Τζόγια και Σουλτάνα (μητέρα Δαν. Τζάφου). 'Ο Μποχώρ - 'Ισαάκ Γιουσουρούμ άσχολεϊτο ως άργυραμοιβός.

'Ο 'Ελιέζερ και ή Σιμχά Γιουσουρούμ κατοικοῦσαν στην όδό 'Ηβης, ή δέ κατοικία τους χρησίμευσε ως ή πρώτη ύποτυπώδης Συναγωγή όπου λειτουργούσε ό 'Ιδιος ό 'Ελιέζερ Γιουσουρούμ. 'Αργότερα ανέλαβε καθήκοντα ως θρησκευτικός λειτουργός και «μοέλ» (περιτομεύς). 'Απέκτησαν δύο παιδιά, τή Μυριάμ και τόν 'Ιακώβ, ό όποιος ήταν επίσης «μοέλ» και διετέλεσε «γκαμπάι» (έπίτροπος) τής Συναγωγής.

'Ιωσήφ Γιουσουρούμ (δέν είχε συγγένεια μέ τούς παρπάνω) καταγόμενος από τή Σύμρνη. 'Ασχολείται μέ τό εμπόριο παλαιών ρούχων και απέκτησε πέντε παιδιά (τρία άγόρια και δύο κορίτσια).

Τά περισσότερα μέλη τών οικογενειών Γιουσουρούμ άσχολούντο ως παλαιοπώλες. Αὐτή ή δραστηριότητά τους άποτυπώθηκε στην ιστορία τών 'Αθηνών μέ τή μετονομασία του Δημοπρατεϊου σέ **ΓΙΟΥΣΟΥΡΟΥΜ**.

'Άλλες παλιές εβραϊκές οικογένειες τών 'Αθηνών ήσαν:

Σολομών Μπεράχα, δερματέμπορας, μέ έξι παιδιά. 'Η κατοικία τής οικογένειας Μπεράχα ήταν στή γωνία Πειραιώς και 'Ασμάτων.

'Η οικογένεια του **'Ιωσήφ Ματαράσσο** έμπορος. 'Εμεναν στην όδό 'Ηρακλειδών (Θησεϊο) και είχαν πέντε παιδιά: Μωϋς, 'Ερρίκος, 'Ισαάκ, Δαβίδ και Λόρα.

Νισήμ Κοέν, «χαμάμ», «μοέλ» και «σοχέτ». Παντρεύτηκε δύο φορές και απέκτησε συνολικά όκτώ παιδιά, τέσσερα άγόρια και τέσσερα κορίτσια.

Στή σύμβολη των όδών 'Αθηνάς και Κακουργιοδικείου λειτουργούσε τό ξενοδοχείο «ΣΙΩΝ», τό κτίριο του όποιου διασώζεται μέχρι σήμερα. 'Ηταν του **Μάρκου Σαρφατή**, πατέρα επτά παιδιών: Τζάκο, Σαλβατώρ, 'Αλμπέρτο, 'Ισάκ, Δαβίδ (σήμερα Α' αντιπρόεδρος του ΚΙΣ), Μίμη και μία θυγατέρα τήν Φορτουνέ.

Γιαννιώτες 'Εβραίοι στην 'Αθήνα

Οί πρώτοι Γιαννιώτες 'Εβραίοι που έγκατεστάθηκαν στην 'Αθήνα ήταν ή οικογένεια του **Μωϋσή Σούσης** και τά άδέλφια του: 'Ισαάκ, 'Ιεσοῦα και Χανανέλ. Πολλοί άπόγονοι αὐτῶν έπιζούν σήμερα στην 'Αθήνα.

Σαμουήλ και Λέων Γαβριηλίδη έμποροι ύφασμάτων, μέ κατάστημα επί τής όδου 'Ερμού. Τά παιδιά του Λέων Γαβριηλίδη ζούν σήμερα στην 'Αθήνα: Δαβίδ, Μωϋσής, Γαβριήλ, 'Αλβέρτος και Νίνα (σήμερα Κούπεμπεργκ).

'Η οικογένεια του **Χαχάμ Μωσόν Λεβή** (ό έπονομαζόμενος και χαχάμ «σιμπόλεθ»). 'Αριστος «χαζάν» (λειτουργός) και καλοκάγαθος άνθρωπος. Τά έγγόνια του, Δαβίδ Λεβή (δικηγόρος) και Μωϋς Λεβή (έμπορος) ζούν στην 'Αθήνα.

'Ο Μωϋσής Σούσης υπήρξε δραστήριος έμπορος, τό δέ κατάστημά του έγινε κέντρο ύποδοχής άλλων νεοεστών 'Ιωαννιτών που ήλθαν και έγκατεστάθηκαν άργότερα στην 'Αθήνα. Μερικοί έξ αὐτῶν ήσαν οί: Λέων Χατζής, 'Ηλίας Νάχμαν, Λέων Μπατής, Τζών Μάμας, Δαβίδ Τσαπαλάμος, άδελφοί Κοφινά, 'Ηλίας Μορδοχαί, άφοί Μπακόλα, Νίνο Σαμπάς, Μωσέ Σαμάς κ.ά. Μέ τή συμπαράσταση του οίκου Σούσης όλοι αὐτοί έπιδόθηκαν μέ επιτυχία στο έπάγγελμα του γυρολόγου, έξελισσόμενοι σε

μεγάλους δοσάδες και έμπόρους.

'Ο Μωϋσής Σούσης άγόρασε (ή ένοίκιασε, δέν γνωρίζω άκριβώς) έναν μικρό οίκισκο στον Πειραιά που μετέτρεψε σε Συναγωγή και ή οποία λειτουργούσε κάθε Σάββατο. Τό «μινιάν» (άπαρτία για τέλεση θρησκευτικής λειτουργίας) ήταν άμειβόμενο και για ένα διάστημα λειτουργήσε εκεί ό Μπακόλας. Μεταξύ τών μελών του «μινιάν» ήταν και οί τρεις γιοί του Μωϋσή Σουσή, οί όποιοι είχαν άπαλλαγή τής στρατιωτικής θητείας ως «χαζανίμ». Στόν Πειραιά τότε διέμενε μόνιμα μία μόνο οικογένεια, του Δαβίδ Δέντες, που καταγόταν από τήν Κρήτη.

'Εβραίοι τών 'Αθηνών από άλλες επαρχιακές πόλεις

Από τή νήσο Χίο οί πρώτες εβραϊκές οικογένειες που έγκατεστάθηκαν στην 'Αθήνα ήταν του **Χαΐμ Ναχμία** και του **Μιζραχή**. 'Αργότερα ήλθαν οί οικογένειες **Μπενγκιάτ, Παλόμπο**, κ.ά.

'Από τή Ζάκυνθο κατάγονταν οί οικογένειες του **'Αβραάμ Κωνσταντίνου**, του **Μαρκίνη Κωνσταντίνη** και του **Σαμουήλ Μόρδου**. Τό 1926 περίπου έγκατεστάθηκε στην 'Αθήνα ό **Δαβίδ Κωνσταντίνης**, πατέρας έξι παιδιών: Κανάρη, Ραφαήλ, 'Αλέξανδρου και τρία κορίτσια που απέκτησαν δικές τους οικογένειες στην Κέρκυρα, τή Ζάκυνθο και τή Χαλκίδα. 'Αρκετά χρόνια πριν (περίπου τό 1907) είχε προηγηθεί και έγκατασταθεί στην 'Αθήνα ό Κανάρης Κωνσταντίνης και άκολούθησαν μετά από λίγα χρόνια ό Ραφαήλ Κωνσταντίνης και άμέσως μετά ό 'Αλέξανδρος Κωνσταντίνης.

'Ο **Κανάρης Κωνσταντίνης** διετέλεσε άνώτατος ύπάλληλος τών Τ.Τ.Τ. και έτυχε πολλών τιμητικών διακρίσεων. Κατά τή θητεία του στή Θεσσαλονίκη, τήν περίοδο τής μεγάλης πυρκαγιάς (1917) διέσωσε μέ άυτοθυσία τό ταμείο και πολύτιμα έγγραφα τής ύπηρεσίας του. Διετέλεσε επί σειρά έτών αντιπρόεδρος του Δ. Συμβουλίου τής Ι.Κ. 'Αθηνών, πρόεδρος του ΚΙΣ και τής στοάς Μπενέ Μπερίτ 'Αθηνών. 'Ο **Ραφαήλ Κωνσταντίνης** υπήρξε συντάκτης του περιοδικού «Φωνή του 'Ισραήλ» που έκδιδετο προπολεμικά στην 'Αθήνα και έκδότης τής έφημερίδας «'Εβραϊκή 'Εστία» (1947 - 63).

'Από τίς πρώτες εβραϊκές οικογένειες από τή Χαλκίδα που έγκατεστάθηκαν στην 'Αθήνα ήταν του **Σάββα Φόρτη** (είχε τέσσερα κορίτσια: Νεχαμά, Στερούλα, Δωροθέα και Φουρτουνη), του **'Αβραάμ Φόρτη** επί σειρά έτών «σαμάς» τής Συναγωγής, και του **'Αβραάμ Φόρτη**, που άσκησε τό έπάγγελμα του παλαιοπώλη.

'Από τά πλέον δραστήρια και άγαπητά μέλη τής παλιάς εβραϊκής παροικίας τών 'Αθηνών ήταν ό άείμνηστος ιατρός **'Αβραάμ 'Αλχανάτης**, που κατάγεται από τή Λάρισα. 'Ηταν διευθυντής του πρώτου Σταθμού Πρώτων Βοηθειών, που ιδρύθηκε μέ πρωτοβουλία τής βασιλίσσας στην όδό 'Εδουάρδου Λω, στο προάυλιο τής παλαιάς Βουλής. 'Αριστος και εύσυνείδητος γιατρός, έτυχε πολλών διακρίσεων. Είχε επίσης πλατεία εβραϊκή μόρφωση και πολλές φορές έχρημάτισε στή Συναγωγή ως «μπάαλ κορέ» (άναγνώστης του Σέρερ Τορά). 'Υπήρξε σε όλη του τή ζωή ένθερμος Σιωνιστής και τά τελευταία χρόνια έζησε στο 'Ισραήλ.

'Επίσης από τή Λάρισα ήταν οί άδελφοί **Σαμουήλ και 'Ιωσαφάτ 'Αλχανάτης**. 'Αμφότεροι άσκούσαν τό έπάγγελμα του άργυραμοιβού στην όδό Σταδίου, ό ένας απέ-

Οι πρώτες εβραϊκές οικογένειες της 'Αθήνας

ναντι του άλλου. Οι οικογένειες των αδελφών 'Αλχανάτη (ἀπέκτησαν ό κάθε ένας έξι παιδιά, δύο αγόρια και τέσσερα κορίτσια) ήταν αύστηρών θρησκευτικών άρχών, ό δέ Σαμουήλ διετέλεσε επί σειρά έτών «γκαμπάι» της Συναγωγής.

Θά πρέπει νά τονισθεϊ ότι τήν εποχή εκείνη οι περισσότεροι 'Εβραϊοι τηρούσαν εύλαβικά τίς θρησκευτικές παραδόσεις και όλοι, πλούσιοι και φτωχοί, ήσαν τακτικοί στίς λειτουργίες της Συναγωγής. Κατά τόν άποκλεισμό του 1916 θυμάμαι πώς έπιστρατεύθηκαν οι γυναίκες της Κοινότητας γιά νά παρασκευάσουν τίς **ματσότ** του Πέσαχ, πού έψησαν σέ ένα φούρνο επί της όδοϋ 'Αγ. Κωνσταντίνου, εκεί όπου σήμερα βρίσκεται τό ξενοδοχείο «Δελφοί». 'Επίσης κάθε Πέσαχ λειτουργούσε ταβέρνα Κασέρ στήν πλατεία 'Αθηνών, καθ' όλη τήν περίοδο των όκτώ ήμερών της γιορτής. Μέχρι τά τέλη της δεκαετίας του '20, όλοι οι 'Εβραϊοι άργούσαν από τήν εργασία και τίς όκτώ ήμέρες του Πέσαχ. Μέχρι δέ του 1921 κανένα έβραϊκό κατάστημα δέν άνοιγε Σάββατο.

Τίς παραμονές και άμέσως μετά τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο έφθασε στήν 'Αθήνα από τή Σμύρνη μιά όμάδα από νέους 'Εβραϊούς, ηλικίας 10 - 20 έτών. Μεταξύ αυτών και οι: 'Αβραάμ Γιαφέ, Μποχώρ Ντανόν, Χανόχ Νεγρίν, 'Ισραελ Ναμέρ, 'Αβραάμ 'Αμπουάφ, Τσιλιμπόν 'Αμπουάφ, Μαϊρ Μαΐσης, 'Ισαάκ Λεών, Γιακό 'Αλμπαγλή, Μωϋσής Ντόνιο, κ.ά. Κανένας από αυτούς δέν γνώριζε καθόλου ελληνικά και οι περισσότεροι ήσαν άνεπάγγελτοι. "Όλοι τους ήλθαν στό σπίτι του 'Ιωσήφ και της Τζόγια Κατάν, πού ήταν τό κέντρο διερχομένων. Στούς περισσότερους άπ' αυτούς ό 'Ιωσήφ Κατάν έδωσε από 1 - 2 τόπια κάμποτ, τσίτια ή άλατζά (ύφάσματα της εποχής) και βγήκαν ως πωλητές στό «μαχαλά». "Όλοι τους τά κατάφεραν άριστα. 'Η θεία μου Τζόγια Κατάν παρέδιδε στό σπίτι μαθήματα πλεκτικής σέ κοπέλες, (έπλεκαν σκουφάκια, καλτσάκια, ζιπουνάκια κ.λπ.). 'Ο Μαϊρ Μαΐσης άσχολήθηκε μέ τά πλεκτά, στήν άρχή ως γυρολόγος, γιά νά έξιλιχθεϊ σέ μεγάλο παραγωγό πλεκτών.

Θρησκευτικοί λειτουργοί - «Χαχαμίμ»

Από τούς πρώτους διατελέσαντες ραβίνους των 'Αθηνών ήταν ό αείμνηστος **Σολομών Χαμπίμ**, από τή Χίο. Σέ ένα ταξίδι στήν 'Αμερική, έπισκεπτόμενος έκει τά παιδιά του, έπεσε θύμα τροχαίου δυστυχήματος. "Ο **'Ιωσήφ ντέ Τσάβες** από τή Σμύρνη, εγκαταστάθηκε στήν 'Αθήνα μετά τή Μικρασιατική καταστροφή. 'Υπήρξε άριστος χαχάμ και παράλληλα άσκησε χρέη χαζάν, μοέλ και σοχέτ. 'Ηταν φιλόανθρωπος και φρόντιζε γιά τούς φτωχούς. Κάθε φορά πού επέστρεφε από τή σεχίτ, πήγαινε κρέας σέ 2 - 3 οικογένειες. "Όταν ήλθε από τή Σμύρνη μέ τήν οικογένειά του (ήταν πολύτεκνος, μέ όκτώ παιδιά' τρία αγόρια και πέντε κορίτσια), εγκαταστάθηκε προσωρινά στό ισόγειο της (παλαιάς) Συναγωγής, όπου σήμερα στεγάζονται τά γραφεία της Κοινότητας. 'Ο αείμνηστος **Χαϊμ Καστέλ**, ό όποίος ήλθε στήν 'Αθήνα σέ πολύ νεαρή ηλικία. Θυμάμαι πολύ καλά πώς τόν παρέλαβα στό σταθμό του Μοναστηρακίου και τόν όδήγησα στό σπίτι του 'Ιωσήφ και της Τζόγια Κατάν, όπου φιλοξενήθηκε τόν πρώτο χρόνο. Στήν άρχή προσελήφθη ως 'Εβραϊοδιδάσκαλος. Σ' αυτόν όφείλουμε έγώ και άλλοι νέοι της τότε 'Αθήνας, τά πρώτα μας έβραϊκά γράμματα. 'Ητο πολύ φιλομαθής και σέ διάστημα τριών χρόνων έμαθε άριστα τά ελληνικά. Παντρεύτηκε τήν κόρη του αείμνηστου Δαβίδ Χαϊμ και διορίσθηκε, άργότερα,

'Αρχираββίνος της Κοινότητας 'Αθηνών. Πέθανε νεώτατος, σέ ηλικία 35 έτών.

'Επίλογος

Στήν παραπάνω αφήγηση προσπάθησα νά δώσω μιά κατά τό δυνατόν παραστατική εικόνα της καταστάσεως και των προσώπων πού αποτέλεσαν τήν πυρήνα της σύγχρονης Ι.Κ. 'Αθηνών. Διάφορες συγκυρίες (ιστορικές, κοινωνικές, οικονομικές) και ή τραγωδία του ξεκληρισμού πολλών έπαρχιακών κοινοτήτων κατά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο, συνετέλεσαν στήν εγκατάσταση στήν 'Αθήνα πολυαρίθμων έβραϊκών οικογενειών από τήν έπαρχία, ώστε, στα άμέσως μεταπολεμικά χρόνια ή Κοινότητα των 'Αθηνών νά καταστεί ή πολυαριθμότερη 'Εβραϊκή Κοινότητα, άναλαμβάνοντας τά σκήπτρα της ηγετίδας κοινότητας του 'Ελληνικού 'Εβραϊσμού.

Μιά ιστορική φωτογραφία

Με πρωτοβουλία της 'Ισραηλιτικής Κοινότητας 'Αθηνών συγκεντρώθηκαν τόν 'Ιούνιο του 1929 στη Θεσσαλονίκη εκπρόσωποι όλων των 'Εβραϊκών Κοινοτήτων της 'Ελλάδος, με σκοπό τη σύσταση 'Ομοσπονδίας των 'Ελληνικών 'Εβραϊκών Κοινοτήτων. Στο συνέδριο αυτό την Ι.Κ. 'Αθηνών εκπροσώπησε ό τότε αντιπρόεδρος Κανάρης Κωνσταντίνος. Δεξιά και άριστερά των αντιπροσώπων 'Ιστανται πρόσκοποι της 'Εβραϊκής 'Ομάδος Προσκόπων της Θεσσαλονίκης.

Διακρίνονται, α' σειρά (καθήμενοι) από άρ. προς τά δεξ.:
 1. Λεών Γκατένιο, 2. 'Ελιέζερ Μιτράνη, 3. Νταούντ Λεβή, 4. Χαΐμ Νισσήμ, 5. Ραββίνος 'Ιωσήφ Κοέν, 6. Λεών Ρεκανάτη, 7. Σαλβατώρ Τζαχόν, 8. Μωύς Μοπούργκο, 9. (.), 10. Ραββίνος 'Αβραάμ Χαμπήμ, 11. Σολομών Μπενβενίστε, 12. Συμεών 'Εσκαναζή, 13. Δαβίδ Φλωρεντίν.

α' σειρά (όρθιοι): 14. 'Ισαάκ Καμπελής, 15. 'Ασέρ Μωυσή, 16. 'Αβραάμ Φιλοσόφ, 17. Δρ. Σίνπεργκ, 18. Γιομτόβ Γιασελ, 19. (.), 20. 'Ισαάκ 'Αμαρίλιο, 21. 'Ελί Φρανσές, 22. Δαβίδ Ματαλών, 23. Μπαρούχ Μάισα, 24. Νισήμ Ματαθίας, 25. 'Αλμπέρτ Τσίνιο, 26. Κανάρης Κωνσταντίνος, 27. Σολομών Ντανιέλ, 28. 'Ασέρ Μαλάχ, 29. Μεντές Μπενσατζί, 30. Δανιήλ 'Αλλαλούφ, 31. Χανανέλ Νάαρ, 32. Ζάκ Ναχμίας, 33. Χαΐμ 'Εζρατή, 34. Λεών Μπεχάρ, 35. 'Αλμπέρτ Φρανσές, 36. (.), 37. Μωύς 'Αμπραβανέλ.

β' σειρά (όρθιοι): 38. Δαβίδ Κοέν, 39. Σολομών Μπίτη, 40. (.), 41. (.), 42. (.), 43. (.), 44. Σεμτώβ 'Αλλαλούφ, 45. (.), 46. (.), 47. καθηγητής Λάζαρος Βελλέλης, 48. (.), 49. Μωύς Μπέν - Ουζιέλ, 50. (.), 51. (.), 52. 'Ισαάκ 'Αλτσέχ, 53. Δαβίδ Κοέν, 54. Σολομών 'Εζρατή.
 Σημείωση: Τά σημεία των ερωτηματικών άφορούν πρόσωπα πού δέν κατέστη δυνατόν νά αναγνωρισθούν.

ΜΕΡΟΣ Β' — Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ

X

έρι - χέρι, συμπατριῶτες αλλά αλλόθρησκοι πορεύτηκαν, Χριστιανοί καί Έβραῖοι, στίς δεκαετίες τῆς νεότερης Ἑλλάδας. Βρέθηκαν μαζί στούς πολέμους, ἔκλαψαν μαζί τούς νεκρούς τους. Κι ἄλλες φορές γιόρτασαν πάλι μαζί τίς νίκες καί τίς ἄλλες μεγάλες ὥρες τῆς Ἑλλάδος. □ Μέχρις ὅτου ἦρθε ἡ καταχνιά. Τότε ἀκριβῶς σφυρηλατήθηκαν οἱ ἀκατάλυτοι δεσμοί. Πρῶτος νεκρός ἀξιωματικός τοῦ Ἀλβανικοῦ πολέμου ὁ συνταγματάρχης Φριζῆς καί πόσοι καί πόσοι ἄλλοι ἄγνωστοι στρατιῶτες κοντά του! Ἀλλά καί πόσα νέα παιδιά δέν ἀνέβηκαν ἐν συνεχείᾳ στά βουνά, μαχόμενα γιά τή δική τους καί τῆς πατρίδος τήν Ἐλευθερία! □ Στίς πολιτεῖες δέν ἄργησε νά κηρυχθεῖ ὁ διωγμός. Ἡ ναζιστική θηριωδία πού ἤθελε τήν ἐξολόθρευση κάθε ἑβραϊκοῦ στοιχείου στράφηκε μέ μανία ἐναντίον καί τῆς πολυάριθμης ἑβραϊκῆς κοινωνίας στό μεγαλύτερο ὁμαδικό ἔγκλημα τῆς ἱστορίας. □ Καί τότε, στίς φοβερές ἐκεῖνες ὥρες τῆς πείνας καί τοῦ τρόμου,

Κατάθεση στεφάνου στο Μνημείο του
"Αγνωστού Στρατιώτη από τόν Πρόε-
δρο τής Κοινότητος 'Αθηνών κ. Δ. 'Αλ-
χανάτη, στή μνήμη τών νεκρών τής 'Ε-
θνικής 'Αντίστασης, τό 1981.

ἀποδείχθηκε ἡ ἀντοχή τῆς αἱμάτινης σχέσης ἀνάμεσα στούς "Ελληνες Χριστιανούς καί τούς "Ελληνες 'Εβραίους. 'Η 'Αστυνομία νά ἐκδίδει πλαστές ταυτότητες. Οἱ Χριστιανοί νά κρύβουν χρόνια ὁλόκληρα 'Εβραίους στά σπίτια τους. Κλιμάκια τῆς 'Αντίστασης νά τούς προωθοῦν στά βουνά. Καί ἄλλοι νά τούς φυγαδεύουν στή Μέση 'Ανατολή γιά νά συνεχίσουν ἀπό ἐκεῖ τόν ἀγώνα! □ Σ' αὐτή τήν πολιτεία, πού ξαπλώνεται κάτω καί γύρω ἀπό τήν 'Ακρόπολη, ποιός νά θυμᾶται τώρα, πού γιορτάζουμε τά 150 χρόνια τῆς ἐλληνικῆς πρωτεύουσας, τό αἷμα, τά δάκρυα, τίς χαρές καί τά ξεφαντώματά της; □ Γεννημένοι ἐδῶ, μεγαλωμένοι ἐδῶ, ὁ Μωυσῆς, ὁ 'Αβραάμ καί ἡ 'Υβόννη μαζί μέ τούς Κωνσταντίνους, τούς Νικόλαους καί τίς Μαρίες, εἶναι ἓνα κομμάτι ἀπό τόν ἴδιο τόν ἐλληνικό κορμό. □ Συμπορεύτηκαν στίς δύσκολες ὥρες. Καί μεγαλούργησαν. Αὐτό τό ἔργο τους πού συντελέσθηκε μέσα ἀπό τίς κοινωνικές ἐβραϊκές ὁργανώσεις ἱστορεῖται στό δεύτερο αὐτό μέρος τῆς ἐορταστικῆς μας ἐκδόσης.

Ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας καί τό κληροδότημα γιά τήν ἴδρυση Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος στήν Ἀθήνα

Τοῦ κ. ΔΑΝΙΗΛ ΑΛΧΑΝΑΤΗ

Στό κληροδότημα τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας βρίσκουμε τήν πρώτη ἐκδήλωση γιά νά ἰδρυθεῖ Ἰσραηλιτική Κοινότης στάς Ἀθήνας πού εἶχαν μείνει 17 αἰῶνες χωρίς Ἑβραίους. Εἶναι ἀπολύτως ἐξακριβωμένον, ὅτι ὑπῆρχε στάς Ἀθήνας ἀκμάζουσα Ἑβραϊκή Κοινότης ἀλλ' ἀπό τόν 2ον μ.Χ. αἰῶνα χάνονται τά ἴχνη της καί ὁ μέν Βενιαμὴν Τουδέλας τόν 12ον αἰῶνα δέν εὗρηκε κανένα Ἑβραῖον, ὁ δέ Μωάμεθ ὁ Β', ὅταν μετὰ τήν κατάκτηση τῶν Ἀθηνῶν ἀπό τοὺς Φράγκους ἦλθε ἐδῶ τό 1460 μαζί μέ ἄλλα προνόμια πού ἔδωσε στοὺς Ἀθηναίους ἦταν καί τό προνόμιο νά μὴν ἐγκατασταθοῦν Ἑβραῖοι στήν πόλιν τους.

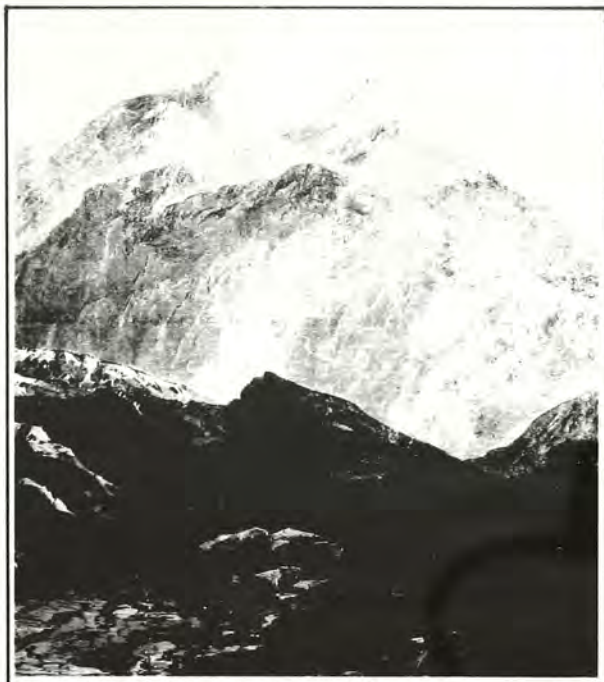
★

Ἡ **Σοφία Ντέ Μαρμποῦ** ἡ θρυλική Δούκισσα τῆς Πλακεντίας κόρη τοῦ Φραγκίσκου Μαρμποῦ Γάλλου διπλωμάτου τῆς Αὐλῆς τοῦ Λουδοβίκου 15ου καί τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἀμερικανοῦ διοικητοῦ τῆς Πενσυλβανίας Μοῦρ, νέα, ἐφειεστάτη καί ὠραιότατη, παντρεύτηκε στήν Γαλλία τόν πρῶτον ὑπασπιστή τοῦ Ναπολέοντος, Κάρολο Λεμπρέν πού ἐτιμήθη μέ τόν τίτλον τοῦ Δουκὸς τῆς Πλακεντίας καί γρήγορα μπήκε στήν Αὐλή ὡς Κυρία τῶν Τιμῶν τῆς Μαρίας Λουίζας. Ἀργότερα μιά ἐρωτική της περιπέτεια μέ τόν Γάλλο ποιητὴ Ντέ Λαβὴν τήν ἔφερε σέ διάσταση μέ τόν Λεμπρέν καί ὁ ἀτίθασος χαρακτήρας της τήν ἐσπρωξε σέ κάθε εἶδους περιπέτειες. Ταξίδεψε σ' ὅλες τίς χώρες τῆς Ἀνατολῆς, ἔμεινε πολὺ καιρὸ στήν Παλαιστίνη, ἔδειξε ἐνδιαφέρον γιά τοὺς Ἀγίους Τόπους καί κατέληξε στήν Αἴγινα καί τελικὰ στάς Ἀθήνας, ὅπου ἐζήσε μέ τήν κόρη της, τήν λατρευτὴ τῆς Λίζα ζωντανή καί πεθαμένη, μέχρι τοῦ θανάτου της πού ἐπῆλθε στάς Ἀθήνας τὴν 2 Μαΐου 1854 καί ἐτάφη στό κτῆμα της στήν Πεντέλη μαζί μέ τήν στάκτη τῆς ἀτυχῆς κόρης της.

★

Λίγο καιρὸ μετὰ τὴν ὀριστική ἐγκατάστασή της στήν Ἀθήνα, ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας πῆρε τὴν ἀπόφαση νά ἰδρύσει Ἑβραϊκὴ Κοινότητα καί ζήτησε ἀπὸ τόν ἄνδρα της τόν Λεμπρέν, Δοῦκα τῆς Πλακεντίας τὴν συγκατάθεσή του γιά νά διαθέσει ἀνάλογο οἰκόπεδο γιά Συναγωγή. Ἡ συγκατάθεση τῆς δόθηκε μέ ἐπίσημη πράξη τὴν 25 Ἀπριλίου 1839 πού σώζεται καί σήμερα στό ἀρχεῖο τοῦ συμβολαιογράφου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Κοσμὰ Κοκκίδη. Τό σχεδιάγραμμα τοῦ οἰκοπέδου πού προσαρτήθηκε στὸ δωρητήριο συμβόλαιο ἔχει συνταχθεῖ ἰδιοχειρῶς ἀπὸ τὴν Δούκισσα καί στό συμβόλαιο πάνω ἀπὸ τὴν ὑπογραφή της ἔχει γράψει ἰδιοχειρῶς γαλλικά: «Δωρεὰ οἰκοπέδου διὰ Συναγωγῆν 3200 μέτρων».

Τό συμβόλαιο τῆς δωρεᾶς ἐγίνε στὸν συμβολαιογρά-

Ἡ Πεντέλη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Μαραθῶνα, σύμφωνα μέ γκραβούρα τῆς ἐποχῆς τοῦ 1750. Σκίτσο τοῦ Χάρρυ Τζόνσον.

(Ἀπὸ τὸ βιβλίο «Ἑλλάδα» τοῦ Α. Νίκολας)

φον Ἀθηνῶν Κ. Κοκκίδη μέ ἀριθμὸν 18999 τὴν 27 Μαρτίου 1843 ὑπογράφουν δὲ ὡς μάρτυρες οἱ «Πέτρος Δημητρακαράκος, ἰδιοκτῆμων καί Κωνσταντῖνος Γεωργιάδης φαρμακοπώλης». Εἰς τό συμβόλαιο αὐτό «... παρουσιασθεῖσα ἡ κυρία Σοφία Μαρμποῦ Δουκίσσα τῆς Πλακεντίας ὡμολόγησεν ὅτι ἐπειδὴ ὁ κ. Δαβὶδ Πασιφικός Πρόξενος Πορτογαλίας διαμένων ἐν Ἀθήναις σκοπεύει νά οἰκοδομήσῃ ἐνταῦθα διὰ συνεισφορῶν τῶν ὁμοθησκέων του Ἰουδαίων Ναόν καί παρ' αὐτόν οἰκίαν πρὸς κατοικίαν τοῦ Ραββίνου ὑπὲρ τῶν μελλόντων νά ἐγκατασταθῶσιν εἰς Ἀθήνας Ἰσραηλιτῶν τῆς αἰρέσεως τῶν Σεφαρδῆμ φυλῆς τοῦ Ἰούδα, ἀναδέχεται γήπεδον ἐκ μέτρων γαλλικῶν 3200 κείμενον εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν θέσιν Μπουμπουνίστραν ὅπερ ὠρεῖ ἡ ρηθεῖσα Κα Δουκίσσα τῆς Πλακεντίας ἐπὶ σκοπῶν νά οἰκοδομηθεῖ ἐπ' αὐτοῦ ὁ μνησθεὶς ναὸς καί οἰκία πρὸς κατοικίαν τοῦ Ραββίνου εἰς δωρεάν μεταξύ ζώντων ἀσφαλῆ καί ἀμετάκλητον... Ἐάν δὲ ὁ διαληφθεὶς κος Δαβὶδ Πασιφικός δέν δυνηθεῖ νά συνάξῃ χρήματα διὰ νά κατασκευάσῃ

Ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας

τόν μνησθέντα ναόν καί οἰκίαν ἡ δωρεά θέλει εἶναι εἰς τήν Ἑβραϊκὴν Κοινότητα τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ νά οἰκοδομήσει τὰ διαληφθέντα ὅταν δυνηθεῖ...».

Ἡ τοποθεσία «Μπουμπουνίστρα» εἶναι στή σημερινή διασταύρωση τῆς ὁδοῦ Ὁθωνος καί Λεωφ. Ἀμαλίας καί ἀπό τό σχεδιάγραμμα πού βρίσκεται στό συμβόλαιο βγαίνει, ὅτι τό οἰκόπεδο ἦταν ἀκριβῶς τό δεύτερο ἀπό τή γωνία μέ πρόσωπο 34 μέτρα στή Λεωφόρο Ἀμαλίας καί βάθος 88 μέτρα.

Γεννᾶται ὅμως ἡ ἀπορία, ἀπό πού ἡ εὐνοία τῆς Δούκισσας γιά τούς Ἑβραίους σέ ἐποχή καί σέ κλίμα πού δέν βοηθοῦσε τήν ἀνάπτυξη φιλοεβραϊκῶν αἰσθημάτων;

Πρώτη ἐξηγήσις εἶναι ὅτι σάν ἤλθε σέ διάσταση μέ τόν Δούκα καί ἔφυγε ἀπό τή Γαλλία πρὸς τίς ἀνατολικές χώρες ἔμεινε ἀρκετό καιρό στήν Παλαιστίνη καί στοὺς Ἀγίους Τόπους καί ἐπηρεάσθηκε ἀπὸ τό περιβάλλον ὥστε νά γίνει Ἑβραία. Τοῦτο ὅμως δέν μοῦ φαίνεται ἀκριβές, διότι οἱ Ἀγιοὶ Τόποι μποροῦσαν εὐκολότερα νά τῆς τονώσουν τήν χριστιανική της πίστη παρά νά τήν παρασύρουν στὸν ἐβραϊσμόν. Ἄλλοι ἔγραψαν, ὅτι πιθανόν νά εἶχε στίς φλέβες της ἐβραϊκὸ αἷμα διότι λέγεται ὅτι ἡ Ἀμερικανίδα μητέρα της Μοῦρ ἦταν ἐβραϊκῆς καταγωγῆς. Αὐτὸ ὅμως, ἂν ἦταν ἀκριβές, θά μποροῦσε εὐκολά νά εἶχε ἀποδειχθεῖ ἀφοῦ ὁ Μοῦρ ἦταν ἐπίσημο πρόσωπο καί διοικητὴς τῆς Πενσυλβανίας καί εὐκολά ἐξακριβώνεται ἡ θρησκεία του. Ὁρθότερο λοιπὸν βρίσκω, ὅτι μέ τό νά ζήσει στήν Αὐλὴ τοῦ Ναπολέοντος σέ ἐποχὴ πού ὁ Ὑπατος τῆς Γαλλίας ἔκαμε τή γνωστὴ κίνηση γιά τήν ἐπανίδρυση τοῦ ἐβραϊκοῦ κράτους ἡ ἀτμόσφαιρα ἐκείνη ἐπέδρασε στή Δούκισσα καί τράβηξε τήν ἀγάπη της γιά τούς Ἑβραίους.

*

Ὁ Πατσίφικος ἀμέσως μετὰ τὴν δωρεὰ ἔγραψε σέ πολλοὺς πλουσίους Ἑβραίους τοῦ ἐξωτερικοῦ καί στίς ἐβραϊκὲς κοινότητες ζητώντας τὴ συνεισφορά τους γιά νά κτίσει τὴ Συναγωγή. Ἐνα τέτοιο γράμμα ἔστειλε καί στὸν Ἀρχираββίνο Κερκύρας γιά νά στείλει τὰ ἀναγκαῖα «Σεφαρείμ» καί τό γράμμα του αὐτὸ σώζωνταν μέχρι τό διωγμὸ τοῦ 1944 στὰ ἀρχεῖα τῆς Κοινότητος Κερκύρας. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἀρχираββίνου ἦταν, ὅτι πρόθυμα θά

τά ἔστειλε, ἂν ἐξασφαλίζονταν οἱ θρησκευτικοὶ κανόνες γιά τὴ μεταφορὰ των.

*

Τὴν προσπάθεια τοῦ Πατσίφικου νά μαζέψει τὰ χρήματα γιά νὰ κτίσει διέκοψε τό θλιβερὸ ἐπεισόδιο τοῦ Πάσχα 1847 σάν ὁ ὄχλος ἐπετέθη κατὰ τοῦ σπιτιοῦ του, διότι τὸν ἐθεώρησε ὑπεύθυνο πού ἡ Ἀστυνομία ἀπηγόρευσε νά γίνει κατὰ τό ἔτος ἐκεῖνο τό ἔθιμο τοῦ καψίματος τοῦ Ἰουδα. Τό ἐπεισόδιο αὐτὸ ἐκτεταλλεῦτηκε μετὰ ἕνα χρόνον ὁ λόρδος Πάλμερστον καί ἐπῆλθαν τὰ γνωστὰ ἀπὸ τὴ διπλωματικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος «Παρκερινὰ» πού ξέσπασαν κι αὐτὰ στή ράχη τοῦ Πατσίφικου, καί τὸν ἀνάγκασαν νά φύγει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καί τό ἔργον τῆς Συναγωγῆς ἔμεινε ἀνεκτέλεστο. Ὄταν τό 1850 τελείωσε ὁ καυγὰς Ἀγγλίας - Ρωσίας γιά τὰ Παρκερινὰ καί ἀρχισε νά ξεχνιέται ὁ Πατσίφικος, κατελήφθη τό σπίτι του ἀπὸ τὸν Δημόσιον «ὡς ἀδέσποτη περιουσία» καί ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας, εἴτε, διότι ἄλλαξε γνώμη, εἴτε διότι ἐφοβήθηκε μήπως καί τό οἰκόπεδον πού ἐδώρησε θεωρηθεῖ καί αὐτὸ ἀδέσποτη περιουσία τοῦ Πατσίφικου καί δημευθεῖ, γιὰτί στό ὄνομά του εἶχε γίνει ἡ δωρεὰ, ἔκανε ἀγωγὴ ζητώντας ν' ἀκυρωθεῖ ἡ δωρεὰ καί ἐπανέλθει εἰς αὐτὴν τό δωρηθέν. Ἡ ἀγωγὴ ἀπευθύνεται στό Πρωτοδικεῖον Ἀθηνῶν καί ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν δικηγόρο τῆς Δούκισσας Λεωνίδα Σγούτα καί φέρνει τὸν ἐναγόμενον Πατσίφικον ὡς «ἀγνώστου διαμονῆς» δικαιολογεῖ δὲ τό αἶτημά της:

«... Ἐπειδὴ κατὰ τό πνεῦμα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 18.999 συμβολαίου ὑπὸ ἡμερομηνίαν 27 Μαρτίου 1843, ἐνώπιον τοῦ συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Κ. Κοκκίδου, ὁ ναὸς οὗτος (Συναγωγὴ) ἔπρεπε νά κτισθεῖ ἐντὸς 5 ἐτῶν, ἄλλως αὐτοδικαίως νά θεωρεῖται ἄκυρος ἡ δωρεὰ, οὗτος δὲ (ὁ Πατσίφικος) ὄχι μόνον δέν ἔκτισεν, ἀλλ' οὔτε λίθον ἔβαλεν, οὔτε συνεισφοράς ἐσύνταξε διὰ τοῦτο ἐξαιτούμαι τὴν ἀκύρωσιν τῆς δωρεᾶς ταύτης καί τὴν καταδίκην αὐτοῦ εἰς τὰ ἐξόδα...».

*

Ἔτσι χάθηκε ἡ πρώτη καλὴ εὐκαιρία γιά Ἑβραϊκὴ Κοινότητα στὰς Ἀθήνας.

Γιὰ τὸν Πατσίφικο ἔχουν γραφεῖ πολλὰ καί σ' ὅλα φέρεται ὡς ὁ Ἰουδαῖος μέ τὰς ὑπόπτους ἐπιχειρήσεις πού ἀπεπειράθη νά διασῇ τὴν Ἑλλάδα ἐνώπιον τῶν Συμμάχων γιά ἀθέμητα κέρδη· ἐγράφη ἀκόμη ἐναντίον του, ὅτι ὅλη ἡ ἱστορία τῆς δωρεᾶς τοῦ οἰκοπέδου τῆς Δούκισσας ἀπέβλεπε στό νά τῆς φάει τό οἰκόπεδο πού συνώρευε μέ ἄλλο οἰκόπεδο τῆς γυναικὸς του Κλάρας. Ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀλήθεια.

(Ἑβραϊκὴ Ἑστία, 28.3.1952)

Περὶ θρησκείας τῆς Δούκισσας τῆς Πλακεντίας

Γύρω ἀπὸ τό θέμα τοῦ ἂν ἡ θρυλικὴ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας Σοφία ντὲ Μαρμποῦα ἦταν Ἑβραία ἐκ καταγωγῆς ἢ συμπαθοῦσα τὸν Ἑβραϊσμό, ἀποτέλεσε ἀντικείμενον συζητήσεων ἀπὸ μελετητές. Μερικὲς ἀπὸ αὐτές εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

Ὁ Κ. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ (σὲ ἀρθρον του στήν ἐφημερίδα Ἀθῆναι τοῦ 1912, βλ. Ἑβραϊκὴ Ἑστία 14.3.1952) σημειώνει:

«Ὁ Λουδοβίκος Αὐγουστος Φράγκελ ὁ ὁποῖος ἐπε-

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα με τὸ Νόμο:
Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Ἡ δούκισσα τῆς Πλακεντίας

σκέφθη τὰς Ἀθήνας τὸ ἔτος 1855 γράφει ὅτι μίαν ἡμέραν εἰς δίκην τῆς μέ ἑνα μηχανικόν ὁ δικαστὴς τῆς ἐπέβαλεν ὄρκον καὶ τότε αὐτὴ ἐδήλωσεν ὅτι ἦτο Ἑβραία καὶ ὠρκίσθη συμφώνως μέ τὸ ἑβραϊκὸν δόγμα. Ἐπρωτίμα νὰ διαμένει εἰς τὴν Πεντέλῃν ὅπου ἔκτισε πύργον τὸν ὁποῖον ὀνόμασε βωμόν «ἀφιερωμένον εἰς τὸν Θεόν τὸν Ἑνα κατοικοῦντα εἰς τὰ ἀπόκρυφα». Μετὰ τὸν θάνατόν τῆς εὐρέθησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς συγγράμματα ἀναφερόμενα εἰς ὅλα τὰ θρησκευτάματα διότι ἡ Δούκισσα ἦτο εὐρύμαθής καὶ ἀνεγίνωσκε πολὺ.

Περὶ τῆς ἑβραϊκῆς καταγωγῆς τῆς Δουκίσσης ἦτις ἦτο σύζυγος Γάλλου προξένου, τρανὴ ἀπόδειξις εἶναι τὸ κληροδότημα ἐνὸς οἰκοπέδου διὰ τὴν ἀνέγερσιν συναγωγῆς ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἐάν δέν ἤθελε κτισθεῖ τοιοῦτος ναὸς εἰς Ἀθήνας, νὰ περιέλθῃ τὸ κληροδότημα εἰς τὴν ἑβραϊκὴν Κοινότητα τῆς Ἱερουσαλὴμ.

Ὁ κ. Ι. Μ. ΣΙΑΚΚΗΣ (Ἑβραϊκὴ Ἑστία, 30.5.1952) ὑποστηρίζει ἀντίθετα ὅτι:

«Πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὴν θρυλικὴ Δούκισσα, ἀποτελεῖ τὸ ἡμερολόγιό τοῦ συγχρόνου τῆς, δημοσιογράφου Δημοσθένους Ν. Βρατσάνου, ὁ ὁποῖος εἶχε χρηματίσει γραμματεὺς τῆς καὶ περιέγραψε ὅσα ἡ ἐμπειρία τοῦ ἀπεκόμιζε κοντὰ τῆς. Δέν ἐξεδόθη παρὰ μέρος μόνον αὐτοῦ τοῦ ἔργου δηλαδὴ ἓνα δεκαεξαεσέλιδο φυλλάδιον μέ τὸν τίτλο: «Τρεῖς μῆνες παρὰ τῇ Δουκίσσῃ τῆς Πλακεντίας» 1886. Τὸ βρίσκει κανεὶς στὴν Ἑθν. Βιβλιοθήκῃ.

Ἀργότερα, ὁ ἱστοριοδίφης, παλιὸς ἀθηνασολάτρης Δ. Γρ. Καμπούρογλου βρῆκε, μέ τὴν εὐγενικὴν παραχώρησιν τοῦ Δημ. Θ. Βρατσάνου, ὅσα χειρόγραφα ἦσαν ἀνέκδοτα καὶ τὰ δημοσίευσε κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος στὸ βιβλίον τοῦ «Ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας». Ἀπὸ αὐτὰ τὰ κείμενα, φαίνεται ὅτι ἡ Δούκισσα δέν ἦτο ἀπὸ καταγωγῆς Ἑβραία ἀλλὰ οὔτε καὶ ἀπλῶς συμπαθοῦσε τὰ ἑβραϊκά πράγματα. Τὸ ἀτύχημα τοῦ γάμου τῆς πού κατέληξε σὲ διάσπαση μέ τὸν ἄνδρα τῆς καὶ κυρίως τὸ ἀτύχημα τῆς ἀνίατης ἀρρώστιας τῆς λατρευτῆς κόρης τῆς Λί-

ζας ἡ φυματίωση, πού τὴν ἔφερε στὸν τάφο πρόωρα, ἐκλόνισαν μέσα τῆς τὴν χριστιανικὴ πίστη καὶ τὴν ἔκαναν νὰ ζητήσῃ καταφύγιον κάτω ἀπ' τὴ σκέπη τῆς ἑβρ. θρησκείας καὶ διαβάζοντας τὴ Βίβλον πίστεψε σὲ κάτι καινούργιο, σχημάτισε μέσα τῆς νέες θρησκευτικὰς πεποιθήσεις «... ἰουδαίζουσα τὴν θρησκείαν, οὐχὶ ἐξ ἀνατροφῆς, ἀλλὰ ἐκ πεποιθήσεων, ὡς ἔλεγεν ἡ ἴδια...» γράφει ὁ Βρατσάνος. Καὶ παρακάτω: ὁμίλων γιὰ κάποια ὑπέρτρινα πού ἀπεστάλη πρὸς τὴ Δούκισσα, λέγει: «... ἀπεστάλη εἰς τὴν Δούκισσαν ὑπὸ ἐταιρείας τινὸς ἀγνώστου, εἰς ἐμέ, οὐχὶ βεβαίως ἀπὸ τὰς ἀδελφὰς τοῦ ἐλέους, τὰς ὁποίας ἡ Δούκισσα μισεῖ, ὡς καὶ τὴν θρησκείαν τῶν, ὡς ἑβραίζουσα...». Ὁ δὲ Θεόδωρος Βελλιανίτης γράφει (Ἑγκ. Πυρσοῦ): «Εἶχε ἀποταχθεῖ τὸν Χριστιανισμόν καὶ ἀποδεχθεῖ ὡς θρησκείαν τῆς τὸν μωσαϊσμόν, καθ' ὅσον ἐθεώρει ὅτι ὁ Μωϋσῆς ὑπῆρξεν ὁ τελειότερος τύπος τοῦ ἀνθρώπου, τὰ δὲ νομοθετήματά του τὸ ἐντελέστερον ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας».

Μετὰ τὸν θάνατόν τῆς ἡ Ἐφημερίς τῶν Συζητήσεων τῶν Παρισίων (Journal des Debats) τῆς 3.7.1854 ἀγγέλλει τὸν θάνατόν τῆς καὶ ἐξαίρει τίς ἀνώτερες θρησκευτικῶν προλήψεων ἀγαθοεργίας τῆς γράφουσα ὅτι (μετάφρ. Καμπούρογλου) ἡ Δούκισσα ἐγκύψασα εἰς τὴν μελέτην τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς κατέστησεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς θυγατρὸς τῆς διαγώνισμα πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν σπουδῶν τῆς ἑβρ. γλώσσης. Ζήτησα τὸ τεῦχος αὐτὸ στὴν Ἑθν. Βιβλιοθήκῃ ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ τόμος τοῦ ἔτους 1854 δέν ὑπάρχει. Πεταιτέρω ἡ Journal παραπέμπει εἰς τὸ περιοδικόν Archives Israelites Novembre 1853 καὶ Juillet 1854, ἀλλὰ κι αὐτὸ δέν τὸ βρῆκα στὴ βιβλιοθήκῃ.

Αὐτὰ εἶναι ἀρκετά, νομίζω, γιὰ νὰ μᾶς πείσουν ὅτι ἡ Δούκισσα τῆς Πλακεντίας, «ἀπὸ καρδιᾶς καὶ μυαλοῦ πίστεψε στὸν Ἑβραϊσμό, συνειδητὰ καὶ οὐσιαστικά. Συνεπὸς τὸ κληροδότημά τῆς γιὰ τὸ κτίσιμο συναγωγῆς δέν ἀποτελεῖ μιά μεμονωμένη φιλοεβραϊκὴ ἐκδήλωση, μιά «χειρονομία», ἀλλὰ εἶναι φυσικὴ συνέπεια ἐνός σχηματισμένου πιά ἑβραϊκοῦ ἰδεώδους».

Τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Συναγωγῆς Ἀθηνῶν ὅπως ἦταν πρὶν ἀπὸ τὴν τελευταία ἀνακαίνισιν.

Καθημερινή ζωή στην 'Αθήνα του 1854. Τό κλασικό οικόδομημα δεξιά είναι ή στοά του 'Αδριανού κοντά στην 'Αγορά. Τό παλιό τέμενος στό κέντρο χρησιμεύει γιά «Γυμνάσιο». 'Ο δρόμος γεμάτος πωλητές — μόνο άνδρες. Οί γυναίκες έμεναν στά σπίτια τους.

ΟΙ

παλαιότεροι περισσότεροι μά καί οί σημερινοί 'Αθηναίοι, γνωρίζουν τό περίφημο Γιουσουρούμ. Είναι τό Μοναστηράκι. Είναι ή περιοχή πού πουλουν όλοι τά παλαιά είδη, τίς αντίκες. Είναι ό χώρος των πα-

λαιοπωλείων. Τά παλιατζιδικα, όπως λαϊκότερα λέγεται ό τόπος αυτός.

Η περιοχή αυτή, απόχτησε ξεχωριστή σημασία τά τελευταία χρόνια, λόγω της μανίας πού έπιασε τούς ανθρώπους, ντόπιους καί ξένους, νά γίνονται κάτοχοι παλαιών αντικειμένων.

Ίδιως την Κυριακή σ' όλόκληρη τή γειτονιά, γίνεται πραγματικό πανδαιμόνιο. Άνθρωποι πάσης προελεύσεως σπεύδουν εκεί κατά κύματα, γιά νά ικανοποιησουν την παλαιομανία τους.

Ό χώρος των συναλλαγών, λέτεται Γιουσουρούμ. Μά καί ή κυριακάτικη εξόρμηση, λέγεται πάλι Γιουσουρούμ. Όταν οί νεοέλληνες λένε «τήν Κυριακή έχει Γιουσουρούμ», έννουν τό ρεύμα του κόσμου πρós τά παλαιοπωλεία του... Γιουσουρούμ.

Η λέξη Γιουσουρούμ, πολύ περίεργη καί ανεξήγητη γιά τούς πολλούς είναι όνομα έβραϊκό. Είναι τό επίθετο του Έβραίου Ήλία Γιουσουρούμ ό όποιος ίδρυσε τό πρώτο παλαιοπωλείο στά τέλη του περασμένου αιώνα. Από τότε τό όνομα έπεξετάθη καί επεκράτησε γιά όλό-

ΤΟ ΠΡΩΤΟ

ΑΘΗΝΑΪΚΟ

ΠΑΛΑΙΟΠΩΛΕΙΟ

ΤΟ ΓΙΟΥΣΟΥΡΟΥΜ

Του κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΡΙΜΠΑ

Σύγχρονο Γιουσουρούμ

κληρη την περιοχή μιάς και τά καταστήματα του είδους πλήθυναν.

Οι πρώτοι Γιουσουρούμ, ήταν οι Έβραίοι αδελφοί Μποχώρ - 'Ισαάκ και 'Ελιέζερ. Μας ήλθαν στην Έλλάδα από τη Σμύρνη γύρω στα 1860. Στην αρχή εγκατεστάθησαν στα Θερμιά (Κύθνο) και λίγο αργότερα, ήλθαν και έμειναν οριστικά στην Αθήνα.

Μέχρι τότε, η Αθήνα, δεν φαίνεται να είχε Έβραίους. Κατά την τουρκοκρατία οι Έβραίοι ήταν εγκατεστημένοι σε άλλες πόλεις, γνωστές για την εμπορική τους κίνηση. Τότε, η Αθήνα ήταν φτωχή και άσημαντη. Η αξία της άρχισε να σημειώνεται μετά την απελευθέρωση.

Τέλος πάντων. Ο πρώτος αδελφός, ο Μποχώρ - 'Ισαάκ Γιουσουρούμ, εγκατεστάθη κάπου στην οδό Καραϊσκάκη (Ψυρρή) και ο δεύτερος, ο 'Ελιέζερ, στην οδό "Ηβης, όπου αργότερα έγινε και η πρώτη μικρή συναγωγή.

Ο Μποχώρ - 'Ισαάκ Γιουσουρούμ, έκαμε όκτώ παιδιά (έξι αγόρια και δύο κορίτσια) και έξασκούσε τό επάγγελμα του αργυραμοιβού.

Ο 'Ελιέζερ Γιουσουρούμ είχε δύο παιδιά και έξασκούσε τό επάγγελμα του παλαιοπώλου, στο σπίτι του.

Τά παιδιά του Μποχώρ - 'Ισαάκ, άνοιξαν παλαιοπωλείο επί της οδοῦ Καραϊσκάκη και 'Ερμού, κοντά στο τότε δημοπρατήριο. Ήσαν οι πρώτοι στο είδος τους και από τότε έμεινε τό όνομα Γιουσουρούμ και για την τοπο-

θεσία αλλά και για τό φαινόμενο της αρχαιομανίας.

Αυτά τά παιδιά του Μποχώρ - 'Ισαάκ ήσαν: 'Ηλίας, Τζόϊα, Κατάν, 'Ιάκωβος, Μωῦσης, Χαΐμ, Σουλτάνα και Νῶε.

Τά παιδιά του 'Ελιέζερ ήσαν: 'Ιάκωβος που ήταν και περιτομέυς της εβραϊκής παροικίας και η Μεριάμ.

Τό επάγγελμα του παλαιοπώλου οι αδελφοί Γιουσουρούμ, μέ επικεφαλής τόν 'Ηλία, τό διετήρησαν μέχρι τέλους της ζωής τους. "Οχι όμως και οι απόγονοι οι οποίοι ετράπησαν σε άλλες επαγγελματικές, εμπορικές ή και επιστημονικές κατευθύνσεις.

Οι απόγονοι

Οι απόγονοι της οικογενείας Γιουσουρούμ, προσέφεραν μεγάλες υπηρεσίες στο εβραϊκό στοιχείο, όσο και στην ελληνική πατρίδα την όποian υπηρέτησαν πολλαπλῶς.

Η Σουλτάνα Γιουσουρούμ, ήλθε εις γάμον μέ τόν 'Αβραάμ Τζάφον από την Άρτα, εγκατασταθέντα στην Αθήνα. Από τά παιδιά της, ο 'Ηλίας Τζάφος, είχε γίνει άνάπηρος στον μικρασιατικό πόλεμο και έξετελέσθη στην κατοχή από τούς Γερμανούς. Τό άλλο παιδί της ο 'Ισαάκ, έπese μαχόμενος ως στρατιώτης του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία τό έτος 1921. Τό τρίτο παιδί ο Μωῦσης, υπηρέτησε ως ύπαξιωματικός του ελλην. στρατού τό 1925 και έξετελέσθη στην κατοχή από τούς Γερμανούς.

Υπάρχει μόνο ο Δανιήλ Τζάφος ο όποιος υπηρέτησε στον ελλην. στρατό προαχθείς δύο φορές, μία κατ' εξαίρεσιν και μία επ' άνδραγαθία στον αλβανικό πόλεμο. Απεστρατεύθη μέ τόν βαθμό του ανθυπασπιστού. Είναι επί εικοσαετιάν μέλος της 'Ισραηλινής Κοινότητος έξασκών ποικίλας άλλας αρμοδιότητας. Στην κατοχή, έσώθη μέ τη βοήθεια τών ελληνικών αρχών και διαφόρων φίλων του. Σήμερα, διατηρεί κατάστημα ειδών αυτοκινήτου και εργαστήριο στην οδό Σαρρή. Είναι άνθρωπος δραστήριος, ειλικρινής, έξυπνότατος, εύστροφος και πασίγνωστος σε όλους. Σου δίνει την εντύπωση ανθρώπου μορφωμένου. Εκφράζεται εύκολα, σωστά και γοητευτικά. Τόν νομίζεις για Ρωμιό εκατό τοις εκατό. Όμως είναι Έβραϊος, απόγονος εκ μητρός της ιστορικής οικογένειας τών Γιουσουρούμ και έχει τελειώσει μόνο τό νυχτερινό δημοτικό σχολείο του Παρνασσού. Ξέρει εβραϊκά και ισπανικά.

Δυστυχῶς, ο χώρος δέν επιτρέπει περισσότερη έκταση στο θέμα. Μου φαίνεται, πῶς αξίζει τόν κόπο να γίνει μία ξεχωριστή μονογραφία γι' αυτή την οικογένεια, μέ περισσότερα στοιχεία. Ένδιαφέρει πολύ και τίς δύο πλευρές, εβραϊκή και ελληνική.

"Όλες αυτές τίς πληροφορίες μου τίς έδωσε ο λεβεντάθρωπος Δανιήλ Τζάφος, άν και τόν βρήκα επάνω στη δουλειά και σε εργάσιμες στιγμές. Όμως, στα πεταχτά και στα κλεφτά, τά καταφέραμε. Άλλες φορές θά μου πει περισσότερα «μεταξύ τυρού και αχλαδιού» όπως ειπε ο ίδιος. Τόν εύχαριστώ πολύ.

Τελειώνοντας, άς μήν ξεχάσω ότι τά δύο παιδιά του 'Ηλίας Γιουσουρούμ, ο 'Ισαάκ και ο Δανιήλ καθώς και ο 'Ιάκωβος 'Ελιέζερ Γιουσουρούμ έπσαν θύματα της γερμανικής θηριωδίας στα άπαίσια κρεματόρια.

(Ισραηλιτική Επιθεώρησης, 24.9.1971)

Θεμελίωση της νέας Συναγωγής 'Αθηνών «Μπέθ Σαλώμ», τό 1935. Διακρίνονται από άριστερά προς τά δεξιά: 'Αβραάμ Φερνάντεζ (θρησκευτικός λειτουργός), Ζαχαρίας Βιτάλ (πρόεδρος τής Ι.Κ. 'Αθηνών), 'Ιάκωβος Γιουσσορούμ (ἐπίτροπος τής Συναγωγής), 'Ισαάκ Σούσης, Νούλης Βιτάλ καί 'Ιωσήφ Κοέν.

Η ΠΡΩΤΗ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΒΡΑΪΚΗ ΣΥΝΑΓΩΓΗ

Τοῦ κ. ΜΩΥΣΗ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗ

Ενα μονόπατο σπιτάκι, χωμένο εις μίαν πάροδον τής ὁδοῦ 'Ερμού, παρά τόν 'Εκατόγχειρα, ἐχρησίμευσε ὡς Συναγωγή τῶν ἐν 'Αθήναις 'Εβραίων, οἵτινες τό 1895 ἀπετέλουν Κοινότητα ἐκ 40 - 50 οἰκογενειῶν, ἐγκεκριμένην διά Βασιλικοῦ Διατάγματος. 'Εκατόγχειρ ὀνομάζετο τό μεταξύ τής Πλατείας Μοναστηρακίου καί 'Αγίων 'Ασωμάτων τμήμα τής ὁδοῦ 'Ερμού, ὀνομασθέν οὕτω ἀπό γύψινον κόσμημα τετραορόφου οἰκίας παριστῶν γιγαντιαίον ἐκατόγχειρα κρατοῦντα εις τήν ἀγκά-

λην του τεράστιον ὀγκόλιθον. Τό κόσμημα τοῦτο ἐξέχον ὑπέρ τό πεζοδρόμιον ἀπετέλει πραγματικόν δημόσιον κίνδυνον, οἱ δέ διαβάται ἀπέφευγον νά διέλθουν κάτωθεν τοῦ 'Εκατόγχειρος, δικαίως δέ, ζιότι ὄντως, ἡμέραν τιμὰ ἀπεσπάρθη καί κατέπεσεν, εὐτυχῶς ἀνευ θύματος τινός.

*

Ραββίνος τῶν ἐν 'Αθήναις 'Εβραίων ἦτο περί τό 1895 ὁ Σολομών 'Ιωσήφ, ἀνὴρ πεπαιδευμένος γνωρίζων τάς

'Η 'Εβραϊκή Συναγωγή ζητᾷ βοήθεια ἀπό τόν Δῆμο 'Αθηναίων

Η ἐνταῦθα 'Ισραηλιτική Κοινότης, διά τοῦ προέδρου αὐτῆς κ. Κωνσταντίνιτη, ἐζήτησε παρά τοῦ δήμου μικρόν βοήθημα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ποσοῦ τοῦ ἀπαιτουμένου πρὸς ἀνοικοδόμησιν τής Συναγωγῆς τῶν καί σχολείου. Τό Δημοτικόν, ὁμῶς, Συμβούλιον, παρά τήν συνηγορίαν τοῦ κ. δημάρχου, εις τήν τελευταίαν αὐτοῦ συνεδρίασιν, διά πλειοψηφίας δύο μόνον ψήφων, ἀπέρριψε τήν αἴτησιν.

Τοῦτο εἶναι λυπηρόν καί ἄδικον. 'Η ἐν 'Αθήναις 'Ισραηλιτική Κοινότης ὁσημέραι πληθύνεται, οἱ δέ ἐνταῦθα 'Εβραῖοι εἶναι στοιχείον φιλήσυχον, φιλόνομον καί ἐργατικόν, δεῖ δ' εἰπεῖν καί φιλόπατρι, διότι πολλοί αὐτῶν μετέσχον τοῦ τελευταίου πολέμου, γενναίως ἀγωνισθέντες. Δέν ἐπρεπε, λοιπόν, ἡ πόλις τῶν 'Αθηνῶν νά τούς λυπήσῃ.

(«'Εστία», Κυριακή 11 'Απριλίου 1904)

Ἡ πρώτη ἐν Ἀθήναις Ἑβραϊκὴ Συναγωγὴ

Ὁ ἐκ τῶν ἱδρυτῶν τῆς πρώτης Συναγωγῆς Ἀθηνῶν (ὁδὸς Ὑβης) Χαΐμ Κοέν, 1894

Γραφάς καὶ καταγόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁπόθεν καὶ ἀφίκετο εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὸ 1890. Οὗτος, γνωρίζων πλὴν τῆς ἑβραϊκῆς καὶ τὴν γαλλικὴν, ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ὡς διδάσκαλος τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑβραϊοπαίδων. Ὡς ἀντιμισθίαν ἐλάμβανε οὗτος κατὰ μῆνα τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 50 ἐκ τοῦ δημοσίου καὶ ἐτέρας 50 δραχμὰς ἐκ τοῦ δήμου, πληρωνόμενος καὶ παρὰ τῆς Κοινότητος.

★

Ἡ πρώτη Ἑβραϊκὴ Συναγωγὴ τῶν Ἀθηνῶν ἰδρύθη περὶ τὸ 1886 τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν Χαΐμ Κοέν, Μποχώρ Ἰσαάκ Γιουσσουρούμ καὶ Ἰσαάκ Κοέν, ἀπάντων Ἑλλήνων πολιτῶν. Πρὸ τοῦ 1886 ἡ συνάθροισις πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑβραίων ἐγένετο ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐνός ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος.

Ἀρχικῶς οἱ ἐν Ἀθήναις Ἑβραῖοι ὑπῆγοντο εἰς τὴν διακαιοδοσίαν τῆς ἐν Κερκύρᾳ Ἀρχираβινείας, καταργηθείσης ὅμως ἐκείνης περὶ τὸ 1893, ἀπευθύνοντο οὗτοι ὁσάκις περίστατο ἀνάγκη εἰς τὴν Ἀρχираβινείαν τῆς Σμύρνης.

Πρῶτος Πρόεδρος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος ἦτο ὁ Κάρολος Ρότσιλδ.

(Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις, 7.1.1972 καὶ Ν. Δ. Σακελλαρίου «Ἑβραϊκὴ Συναγωγὴ» σέ **Λεύκωμα γιὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνες τοῦ 1896**, ἔκδοσις «Ἐστίας»)

Πότε ἀνηγέρθη ἡ πρώτη Συναγωγὴ εἰς τὰς Ἀθήνας

Τοῦ ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΤΗ

Ἡ πρώτη Συναγωγὴ ἰδρύθη κατὰ τὸ βιβλίον ἢ «Ἑλλάς κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας 1896» σελίς 49 - 50 τοῦ Νικολάου Σακελλαρίου, κατὰ τὸ 1886 τῇ πρωτοβουλίᾳ τῶν τότε μελῶν τῆς νεοϊδρυθείσης Κοινότητος Ἑλλήνων ὑπηκόων Χαΐμ Κοέν, Μποχώρ Ἰσαάκ Γιουσσουρούμ, καὶ Ἰσαάκ Κοέν, διὰ Βασ. Δ/τος. Πρὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἡ συνάθροισις διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν θρησκευτικῶν τῶν καθηκόντων, ἐγένετο εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Ἰσαάκ Γιουσσουρούμ (ὁδὸς Καραϊσκάκη 1).

Ἰδρύθη καὶ ἐγκατεστάθη ἡ συναγωγὴ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ὑβης 10 οἰκίαν εἰς τὸν κέντρον ἀκριβῶς τῆς συνοικίας «Τὰ Ἑβρέϊκα» ἡ ὁποία περιελαμβάνετο εἰς τὴν περιοχὴν ἀπὸ Ἀγίων Ἀσμάτων, ὁδοῦ Σαρρῆ, ὁδοῦ Ἀγ. Ἀναργύρων, ὁδ. Ἑρμοῦ, Ἐκατόγχειρος, Πλ. Ἀνεξαρτησίας (παλιατζίδικα), Πλατείας Ἀγ. Φιλίππου, Σταθ. Ἡλ. σιδηροδρόμου Ἀγ. Ἀσμάτων, συνίστατο δὲ ἡ οἰκία αὕτη, ἐκ δύο συνεχομένων δωματίων διὰ τὴν κυρίως Συναγωγὴν, ἐνός ἐτέρου συνεχομένου καὶ διαχωριζομένου διὰ δικτυωτοῦ (καφασίου) χρησιμοποιουμένου ὡς γυναικονίτου καὶ ἐνός ἐτέρου δωματίου διὰ κατοικίαν τοῦ Σαμάς πρῶτος δὲ τοιοῦτος ἦτο ὁ Ἐλιέζερ Γιουσσουρούμ. Εἰς τὸ βάθος τοῦ οἰκήματος ἦσαν δύο ἀκόμη δωμάτια ὅπου ἐκατῶκει ὁ Ραββίνος. Καθ' ὅλον δὲ τὸ μῆκος τοῦ ἄνω συγκροτήματος ὑπῆρχε αὐλὴ ὥραϊα.

Ὁ πρῶτος Ραββίνος τῆς Κοινότητος ἦτο ὁ Σολομὼν Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτησε μέχρι τοῦ 1902.

Ἡ συναγωγὴ αὕτη ἐχρησιμοποιεῖτο μέχρι τοῦ 1905, ὁπότε μετεφέρθη εἰς τὴν ὁδὸν Μεσιδῶνθ, ἣτο δὲ μιά χα-

ρὰ ὅταν κατὰ τὰς μεγάλας μας ἑορτὰς προσήρχοντο ὅλοι οἱ ὁμόθρησκοι σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις νά προσευχηθῶν καὶ ἐπλημύριζε ὅλος ὁ ἄνω χώρος ἐξ αὐτῶν διότι τότε ὅλοι ἦσαν πολὺ θρήσκοι.

Πρῶτος πρόεδρος τῆς Κοινότητος ὑπῆρξεν ὁ Κάρολος Ρότσιλδ τὸ 1896. Τὸ 1898 ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Ἰσίδωρος Φλέμιγγερ διευθυντὴς τῆς Ἑταιρείας Σίγγερ κατόπιν αὐτοῦ κατὰ τὸ 1900 - 1901 ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Ἀβραάμ Κωνσταντίνος. Ἐπὶ τῆς προεδρείας αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἡ Κοινότης ἤρchiσε νά μεγαλῶναι καὶ ἐπειδὴ συνέρεον στὰς Ἀθήνας ὁμόθρησκοι ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπὸ τὴν Θεσ/νίκην, Σμύρνην, Κων/πολιν, ἀπεφασίσθη νά ἀνοικοδομηθεῖ ἰδιόκτητος Συναγωγὴ, ἐπειδὴ ὅμως χρήματα δέν ὑπῆρχον εἰ μὴ μόνον διὰ τὴν ἀγοράν τοῦ οἰκοπέδου, ἀπεφασίσθη παρὰ τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς Κοινότητος νά ἐκδοθοῦν 1000 μετοχαὶ ἐκ δραχμῶν 20 ἢ 25 ἐκάστη καὶ νά διατεθοῦν εἰς τοὺς ἐπιθυμοῦντες νά τὰς ἀγοράσουν.

Πράγματι διετέθησαν ὅλαι, ἀλλὰ οὐδέποτε οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀγορασάντων ταύτας ἐζήτησε νά τοῦ ἐπιστραφῶν τὰ χρήματα.

Ἦρχισε λοιπὸν κατὰ τὸ 1903 ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μησιδῶνθ 8 Συναγωγῆς μετ' ἐπιτροπὴν διὰ τὴν παρακολούθησιν τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν ἀπαρτιζομένην ἀπὸ τὸν Ἰησοῦν Σαμουηλίδην δικηγόρον, Ἀβρ. Γκανὴν καὶ ἐμοῦ, παρὰ τὴν μικράν μου τότε ἡλικίαν.

Ἡ Συναγωγὴ ὡς γνωστὸν εἶναι διώροφος, ὅλος ὁ ἄνω ὀροφος ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς Συναγωγὴ, τὸ ἰσόγειον δὲ

Πότε ἀνηγέρθη ἡ πρώτη Συναγωγή εἰς τὰς Ἀθήνας

δεξιά τῷ εἰσερχομένῳ τμήμα ἐκ 3 δωματίων ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὸ ἐβραϊκὸν σχολεῖον «Ταλμούδ Τορά» καὶ κατοικία τοῦ Σαμᾶς, τὸ δὲ ἀριστερόν τμήμα ἔνθα σήμερον τὰ γραφεῖα τῆς Κοινότητος ὡς κατοικία τοῦ Ραββίνου.

Διὰ τὴν οἰκοδομὴν ὅμως δέν ἤρκεσαν τὰ χρήματα καὶ ἐνυποθηκεύθη ἡ συναγωγή διὰ τὸ ποσὸν τῶν 11.000 δραχμῶν σὺν τῇ ἀλληλεγγύῳ εὐθύνη καὶ 11 μελῶν τῆς Κοινότητος διὰ χιλίων δραχ. ἔκαστον μέχρις ἀποπληρωσεως, ὅπερ καὶ σὺν τῶν χρόνῳ ἐπετελέσθη.

Ἐλειτούργησε δὲ κανονικῶς ἡ Συναγωγή ἀπὸ τοῦ 1905 μέχρι τὸ 1914 ὁπότε δυστυχῶς ἡ Κοινότης ἐδιχάσθη λόγω ἀποτυχίας κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ Ἀβραάμ Κωνσταντίνου καὶ κατὰ τὰς ὁποίας ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Μωϋσῆς Σακκῆς. Διεσπάσθη λοιπὸν ἡ Κοινότης καὶ ἰδρύθη καὶ νέα τοιαύτη ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης Ἀθηνῶν» καὶ ἰδρύθη καὶ δευτέρα Συναγωγή ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μηλιδῶν 2, ἡ ὁποία ἐλειτούργησε μέχρι τοῦ 1917 διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβραάμ Κωνσταντίνου συνηνώθησαν αἱ δύο κοινότητες πάλιν εἰς μίαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀσέρ Λεβὴ καὶ μετεφέρθη ἡ Κοινότης τῆς ὁδοῦ Μηλιδῶν 2 ἐκεῖ ἔνθα πρώην ἦτο ἡ οἰκία τοῦ Ραββίνου καὶ σήμερον τὸ γραφεῖο τῆς Κοινότητος μετὰ τὸν τίτλον Συναγωγῆς τῶν Ἰωαννιτῶν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀσέρ Λεβὴ ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Κοινότητος ὁ Μωϋσῆς Σακκῆ καὶ μετ' αὐτόν ὁ Νισὴμ Ματθαίας ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἠγοράσθη τὸ οἰκόμενον τῆς σημερινῆς Συναγωγῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μηλιδῶν 5. Μετὰ τὸν θάνατον καὶ αὐτοῦ ἐξελέγη πρόεδρος ὁ Ζαχαρίας Βιτάλ ἐπὶ τῆς προεδρείας τοῦ ὁποίου καὶ ἀνηγέρθη ἡ σημερινὴ μεγάλη Συναγωγή.

(Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις, 8.6.1973)

Ἡ ἱστορία τῆς 13ης ὁμάδος Ἰσραηλιτῶν προσκόπων τῆς Ἀθήνας

Πᾶνε 21 χρόνια ἀπὸ τότε. Τὸ 1928 ὁ Ραββίνος Ἀθηνῶν Ραμπὶ Ἰωσήφ Ντετσάβες συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς ἰδρύσεως μιᾶς προσκοπικῆς ὁμάδος ἀπὸ Ἑβραίους. Ἡ προσπάθειά του δέν πέτυχε, ἡ ἰδέα ὅμως ριζώθηκε στοὺς κ. κ. **Δ. Σκενεζέ** καὶ **Γ. Ντετσάβες** γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸν Μάρτιο τοῦ 1933 σὲ μιὰ ἐκδρομῇ. Ἐδόθη στὴν ὁμάδα ὁ ἀριθμὸς 13, καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπάρσεως τῆς ἐβραϊκῆς σημαίας. Ἔτσι σὲ μιὰ ἐκδρομῇ ὅλων τῶν προσκόπων τῶν Ἀθηνῶν στὸν Καλογρέζα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ὁ τότε διάδοχος καὶ νῦν βασιλεὺς ἡ Α. Μ. Παῦλος Α', εἶπε βλέποντας τὴν σημαίαν μας: «Εἶμαι πολὺ εὐτυχὴς πού μεταξὺ τῶν ἄλλων προσκοπικῶν ὁμάδων βλέπω καὶ μιὰ ὁμάδα ἀπὸ Ἑβραίους προσκόπους».

Μὲ ὑπαρχηγὸ τὸν κ. Κοέν ἡ ὁμάς προώδευσε πολὺ. Λέσχη εἶχαμε στὸ ἐβραϊκὸν σχολεῖο. Τότε ἐγίνε ἡ πρώτη ὑπόσχεσις τῆς ὁμάδος μας. Παρίσταντο ὅλοι οἱ ἐπίσημοι τοῦ ΣΕΠ καὶ τῆς ἐβραϊκῆς παροικίας.

Τὸ 1934 ἡ ὁμάς βοηθᾷ εἰς τὴν κατάσβεσιν τῆς πυρκαϊᾶς τῆς Χαλκίδος. Λίγο ἄργότερα μεταβαίνει εἰς Θεσ/νίκην εἰς τὴν συγκέντρωσιν ὅλων τῶν Ἑβραίων προσκόπων τῆς Ἑλλάδος. Τὸ 1935 ἡ ὁμάς πλουτίζεται μετὰ τοὺς προσκόπους **Ι.** καὶ **Β. Μπενσουσάν** καὶ τὸν ὑπαρχηγόν **Νούλη Βιτάλ**. Τότε ἡ ὁμάς ἔχει 30 μέλη, ὑπαρχηγοὶ εἶναι οἱ **Ν. Βιτάλ** καὶ **Ι. Κοέν**. Γίνεται ἐκδρομὴ εἰς Πάτρας. Σὲ λίγο ἐγένετο ἡ ὑπόσχεσις τῶν νέων προσκόπων, μὲ

Τελετὴ ὀρκωμοσίας νέων προσκόπων τῆς 13ης Ὁμάδος Ἀθηνῶν στὴν αὐλὴ τοῦ παλίου ἐβραϊκοῦ Δημοτικοῦ σχολείου τῆς ὁδοῦ Ἑρμισίθωνος στὸ Θησεῖο.

Ἡ ἱστορία τῆς 13ης ομάδος Ἰσραηλιτῶν προσκόπων τῆς Ἀθήνας

μεγάλη ἐπισημότητα. Ἀπό τότε ἡ ομάδα ἀνεβαίνει γοργά τὰ σκαλοπάτια τῆς προόδου. Γίνονται συχνά ἐκδρομαὶ καὶ κατασκηνώσεις. Τό 1937 σέ ἐκδρομὴ γνωρίσαμε 24 χωριά τοῦ Βόλου. Καί ἐνῶ ἡ ομάδα βρίσκεται στό κατακόρυφο τῆς ἀκμῆς τῆς καὶ τῆς ἐκτιμῆσεώς τῆς διαλύεται κατόπιν διαταγῆς τῆς κυβερνήσεως ὅπως καὶ ὅλες οἱ προσκοπικὲς ομάδες πρὸς ὄφελος τῆς ΕΟΝ. Στό διάστημα τοῦ πολέμου ἡ ομάδα δέν κάνει ὅπως οἱ ἄλλες ομάδες κρυφές συγκεντρώσεις λόγω τοῦ διπλοῦ κινδύνου. Ἀλλά μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀναδιοργανώνεται ἡ ομάδα μέ ἀρχηγό τόν **κ. Ν. Βιτάλ**. Κατόπιν ὅμως στρατεύσεως τοῦ ἀρχηγοῦ τὴν ἀρχηγίαν ἀναλαμβάνει ὁ **κ. Μποττόν**. Ἡ ομάδα διαλύεται γιὰ νὰ ἐπανιδρυθεῖ τό 1947 μετὰ κατασκήνωση τοῦ **Κοκκιναρά** ἀπὸ τόν **κ. Γκεβερούλ Ντετσάβες**. Συνεκέντρωσε τοὺς **Σ. Κοέν**, **Ἄκον Τούλην**, **Ἀλ. Σούσην**, **Μ. Μοντιάνο** πού ἔχουν τώρα ἀποχωρήσει καί τόν σημερινό ὑπαρχηγό **Ι. Φριζή** μέ λέσχην στήν ὁδὸ Περιάνδρου.

Σήμερα ἡ ομάδα στεγάζεται στήν αἴθουσα τοῦ παιδικοῦ κέντρου μέ τὴ βοήθεια τῆς Τζόιντ καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ παιδικοῦ κέντρου.

Παροῦσα σέ ὅλες τίς γιορτές ἀπὸ τὴ γιορτὴ τοῦ παιδικοῦ κέντρου ὡς τίς ἐπιδείξεις τοῦ Σταδίου καὶ τὴν κατάθεση στεφάνου στὸν ἄγνωστο στρατιώτη τὴν 4 Μαΐου κάνει ἐντύπωση μέ τὴν ἀρτία τῆς ἐμφάνισις. Γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν ἐπιτυχία τῆς ομάδας μας κυριότερος συντελεστής εἶναι ὁ ἀρχηγός **Ι. Ντετσάβες**. Βοηθοὶ του οἱ ὑπαρχηγοὶ **Ι. Φριζῆς** καὶ **Ρ. Μωῦσῆς** καὶ οἱ ἐνωμοτάρχαι **Γκατένιος**, **Μπακόλας** καὶ **Ναχμίας** καὶ 18 πρόσκοποι κρατοῦν ἀνάμενο τό ἄστρο τῆς ομάδος μας.

(Στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ομάδος δημοσιευμένα στήν **Ἑβραϊκὴ Ἑστία**, 10.6.1949 ἀπὸ τοὺς **Ι. Φριζή** καὶ **Ρ. Μωῦσῆ**).

Ἡ δράση τῆς «Τζόιντ» στήν Ἑλλάδα

Τοῦ **κ. ΗΛΙΑ ΣΑΜΠΕΤΑΪ**

Αμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση ἦλθε ἀρωγὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ ἡ Ἀμερικανικὴ Ἑβραϊκὴ Φιλανθρωπικὴ Ὀργάνωση **American Jewish Joint Distribution Committee** γνωστὴ ὡς «Τζόιντ», γιὰ νὰ βοηθήσει στήν περίθαλψη καὶ ἀποκατάσταση τῶν Ἰσραηλιτῶν πού ἐπλήγησαν ἀπὸ τὸ γερμανικὸ διωγμὸ καὶ νὰ συνδράμει στό ἔργο τῆς ἀναστηλώσεως καὶ ἐπαναλειτουργίας τῶν κοινοτήτων καὶ γενικά τῆς ἐβραϊκῆς ζωῆς.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1945 ἐπισκέφθηκε τὴν Ἀθήνα ὁ γεν. διευθυντὴς τῆς «Τζόιντ» γιὰ τὴν Εὐρώπῃ Ἰωσήφ Σβάρτς, καὶ ἐτέθησαν οἱ βάσεις, σέ συνεργασία μέ τό τότε προσωρινό Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο γιὰ τὸ ἀναστηλωτικὸ πρόγραμμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ.

Πρῶτος ἀντιπρόσωπος τῆς «Τζόιντ» στήν Ἑλλάδα ἀνέλαβε ὁ Μάρβιν Γκολδφαίν. Ἡ «Τζόιντ» ἐγκατέστησε στήν Ἀθήνα τὸ Περιφερειακὸ Γραφεῖο Περιθάλψεως ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς Μπέλλα Μαζοῦρ καὶ ἔθεσε σέ ἐφαρμογὴ ἓνα ὁλοκληρωμένο πρόγραμμα βοηθείας καὶ ἀνακούφισης.

Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς «Τζόιντ» λειτουργήσαν διάφορα ἱδρύματα καὶ χρηματοδοτήθηκαν ποικίλα προγράμματα, ὅπως π.χ.:

Ὁρφανοτροφεῖον «Ἑσθήρ», (στὸν Κοκκιναρὰ Κηφισιάς), γιὰ τὰ ὀρφανὰ ἐβραϊοπαῖδα τοῦ πολέμου. Τό ὀρφανοτροφεῖο ἐπιχορηγεῖτο ἐπίσης ἀπὸ τό τότε ὑπουργεῖο Προνοίας. Διευθύντρια τοῦ ἱδρύματος ἦταν ἡ Ὁρ-

Θερινὲς κατασκηνώσεις, στὴ Φραγκοκλησιά.

Ἡ δράση τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἑλλάδα

τανσία Κωνσταντίνη. Τὴ λειτουργία τοῦ ὀρφανοτροφείου συνέδραμε ἀποφασιστικά ἡ Ἐπιτροπὴ Κυριῶν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀθηνῶν, μέ πρωτοστάτες τῇ Νίνα Μοσέρι καὶ Ἐσθήρ Μπενβενίστε.

Στέγη Ἀπροστάτετου Κοριτσιοῦ γιὰ τὴ μέριμνα καὶ ἀποκατάσταση τῆς νεανίδων πού ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Οἱ κοπέλες παρακολουθοῦσαν μαθήματα γραφομηχανῆς, στενογραφίας, ἀγγλικῆς γλώσσας καὶ ραπτικῆς, γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἑνὸς βιοποριστικοῦ ἐπαγγέλματος. Στὴ Στέγη ἐπικρατοῦσε ἐβραϊκὴ ἀτμόσφαιρα καὶ συχνὰ ἐγίνοντο διαλέξεις ἐπὶ ἐβραϊκῶν θεμάτων. Διευθύντρια τοῦ Ἰδρύματος ἦταν ἡ Σέλια Μπλούμ.

Ἰδρυμα Ἐπαγγελματικῆς Ἀποκαταστάσεως, ἰδρύθηκε τὸ 1945 μέ σκοπὸ τὴν ὑποβοήθηση διωχθέντων Ἰσραηλιτῶν ἐπαγγελματιῶν καὶ μικρεμπόρων, διὰ τῆς παροχῆς μικρῶν χαμηλοτόκων δανείων. Διευθυντὴς τοῦ Ἰδρύματος ἦταν ὁ Βίκτωρ Σέμαχ.

Ἀναρρωτήριο Φραγκοκλησιᾶς, μετέπειτα χώρος τῶν θερινῶν παιδικῶν κατασκηνώσεων. Ἐπὶ ἰδιοκτησίας τοῦ Συλλόγου κυριῶν «Μπενότ Μπερίτ», ἡ «Τζόιντ» χρηματοδότησε τὰ ἔργα διαμορφώσεως τοῦ χώρου καὶ λειτουργίας τοῦ Ἀναρρωτηρίου, γιὰ τὴν περίθαλψη ἀσθενῶν καὶ καταβεβλημένων ἀπὸ τὸν πόλεμο ἀτόμων.

Ἰδιαίτερη μέριμνα, ἐξάλλου δόθηκε στὴν περίθαλψη τῶν φυματικῶν. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν νοσηλεύθηκαν, μερίμνη τοῦ ἐκπονηθέντος προγράμματος περίθαλψεως, στὰ Σανατόρια Καβάλας καὶ Πηλίου, καὶ σὲ ἀριθμὸ κατοικιῶν πού ἐνοικιάσθηκαν στὴν περιοχὴ Ἀσβεστοχωρίου Θεσσαλονίκης.

Πολυατρεῖο τῆς Ι.Κ. Ἀθηνῶν. Ἐγκατεστάθηκε στό ἰσόγειο τῆς παλαιᾶς Συναγωγῆς καὶ διέθετε τέσσερα ἄρτια ὁργανωμένα τμήματα: παθολογικό, γυναικολογικό, χειρουργικό καὶ δερματολογικό. Ὑπεύθυνος τοῦ τομέα περίθαλψεως ἦταν ὁ Ἀλμπέρτος Γκαλμίδης.

Τὸ 1947 νέος διευθυντὴς τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἀθήνα ἀνέλαβε ὁ Ραββίνος Χάρολδ Γκόλδφαρμ. Μέχρι τότε τὸ ἔργο τῆς «Τζόιντ» εἶχε μᾶλλον τὴ μορφή παροχῆς ἐπείγουσας περιθάλψεως καὶ βοηθείας πρὸς μεμονωμένα άτομα. Μετὰ τὴν παρέλευση τῆς πρώτης κρίσιμης περιόδου, τὸ πρόγραμμα τῆς «Τζόιντ» ἔθεσε σάν στόχο τὴν ἀναζωογόνηση τῶν δραστηριοτήτων τῶν κοινοτήτων καὶ τὴν ἀνάπλαση τῆς ἐν γένει ἐβραϊκῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Ἡ συνεισφορὰ τῆς «Τζόιντ» συνεχίσθηκε μέχρις οὗ ὁ Ἑλληνικὸς Ἑβραϊσμός μπόρεσε νὰ ἀναλάβει ἐξ ἰδίων τὴν εὐθύνη τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Τὸ νέο πρόγραμμα τῆς «Τζόιντ» εἶχε σάν βάση τὸ τρίπτυχο: α) περίθαλψη καὶ ἀποκατάσταση ὁμοθησῶν, β) ἀνασυγκρότηση κοινοτήτων, γ) ἐβραϊκὴ ἀνασυγκρότηση: παιδεία, σχολεῖα, συναγωγές, νεκροταφεῖα, ραββίνοι, ἐβραιοδιδασκαλοὶ, κ.λπ.

Τὸ 1950 ἡ «Τζόιντ» ἀπεχώρησε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Διατήρησε, ὅμως, ἓνα γραφεῖο γιὰ τὴν παρακολούθηση τοῦ ἀναστηλωτικοῦ ἔργου, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς κ. Λύδια Ἐσκεναζή. Ἡ τελευταία ὑπῆρξε ἡ πρώτη προσληφθεῖσα ὑπάλληλος τοῦ γραφείου τῆς «Τζόιντ», ὡς διερμηνεύς. Ἀντιπρόσωπος τῆς «Τζόιντ» στὴν Ἑλλάδα ἀνέλαβε ὁ Χαΐμ Μπενρουμπή, καὶ βασικός συνεργάτης του ὑπῆρξε ὁ Μωρίς Μπεράχα.

Τὸ ἔργο τῆς «Τζόιντ» γιὰ τὴν ἀνόρθωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑβραϊσμοῦ, ἀπὸ τίς στάχτες καὶ τὰ εἰρεῖπια τοῦ πολέμου στέφθηκε μέ ἐπιτυχία, καὶ ἔθεσε τίς βάσεις γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση μιᾶς φυσιολογικῆς ἐβραϊκῆς ζωῆς στὴ χώρα μας.

Σ' αὐτὸ τὸ σύντομο σημείωμα εἶναι ἀδύνατον νὰ καταγραφεῖ ὅλη ἡ ἔκταση τῆς συνεισφορᾶς τῆς «Τζόιντ». Καταγράφονται ἐνδεικτικὰ οἱ σημαντικότεροι τομεῖς τῆς προσφορᾶς τῆς. Ἀπὸ τὸν μεταπολεμικὸ Ἑλληνικὸ Ἑβραϊσμό ἡ «Τζόιντ» θὰ ἀναγνωρίζετε πάντα ὡς ὁ μεγάλος εὐεργέτης του.

Τεχνικὴ Ἐπαγγελματικὴ Σχολὴ OPT τῆς Ἀθῆνας

Τοῦ κ. ΝΙΣΗΜ ΑΛΚΑΛΑ'Ι

Στὰ ἀμέσως μεταπολεμικὰ χρόνια λειτούργησε στὴν Ἀθήνα ἡ Τεχνικὴ Ἐπαγγελματικὴ Σχολὴ OPT, συμβάλλοντας ἀποφασιστικά στὴν ἀποκατάσταση πολυαριθμῶν Ἑβραίων καὶ διανοίγοντας γι' αὐτοὺς νέους ὀρίζοντες ἐπαγγελματικῆς δράσης.

Ἡ OPT (Organization for Rehabilitation through Training) ἰδρύθηκε τὸ 1880 στὴν Πετρούπολη τῆς Ρωσίας μέ στόχο τὴν ἀποκατάσταση τῶν νέων Ἑβραίων καὶ τῶν δύο φύλων μέ τὴν ἐκμάθηση μιᾶς τέχνης πού θὰ ἀνταποκρινόταν στίς σύγχρονες βιοποριστικὲς ἀνάγκες τους. Τὸ πῶς τῆς OPT συνοψίζονταν στὴ φράση: **«Μελαχά-ου Μπεραχά»**, «Ἡ εὐτυχία διὰ τῆς τέχνης». Ἡ δράση τῆς OPT ἐξαπλώθηκε γρήγορα σὲ ὅλο τὸν κόσμο.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση (1946) ὁ Ἑλληνικὸς Ἑβραϊσμός, μέ ἐπικεφαλὴς τὸν ἀείμνηστο Ἀσέρ Ράφ. Μωῦση, ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μέ τὴν ἡγεσίαν τῆς διεθνοῦς OPT, μέ σκοπὸ τὴν ἰδρυση καὶ στὴν Ἀθήνα τεχνικῆς ἐπαγγελματικῆς σχολῆς. Οἱ διαβουλεύσεις διήρκεσαν ἐπὶ τρία

σχεδὸν χρόνια, καὶ στίς 7 Δεκεμβρίου 1948 ἐγκαινιάσθηκε ἡ Τεχνικὴ Σχολὴ OPT Ἀθηνῶν.

Ἡ Σχολὴ ἐγκατεστάθηκε στὴν περιοχὴ Ταύρου, σὲ κτίριο ἰδιοκτησίας κ. Μητρόπουλου. Διέθετε πλήρη μηχανολογικὸ καὶ τεχνικὸ ἐξοπλισμό. Τὰ ἔξοδα λειτουργίας τῆς Σχολῆς καλύφθηκαν σὸ ἀκέραιο ἀπὸ τὴ διεθνή OPT, πού εἶχε ἔδρα τὴ Γενεύη. Ἐπίσης ὁ κανονισμός λειτουργίας τῆς Σχολῆς καὶ τὰ προγράμματα μαθημάτων τῶν διαφόρων τμημάτων καταρτίσθηκαν ἀπὸ τὴ διεθνή OPT.

Τὸ πρῶτο Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Σχολῆς προῆλθε ἀπὸ τὴν ἰδρυτικὴ ομάδα τοῦ Σωματείου OPT Ἑλλάδος, σὸ ὁποῖο μετεῖχαν οἱ: Πέπο Μπενουζῆλιο, Βίκτωρ Σέμαχ, Δανιήλ Σ. Ἀλχανάτης (δικηγόρος, ὁ ὁποῖος συνέταξε καὶ τὸ καταστατικὸ τοῦ Σωματείου), Μωρίς Μπεράχα, Χαΐμ Μπουρουμπή, Ἰσαάκ Νατζαρή, Νισήμ Νεγκρίν, Σάμ Μορδῶχ, Λάζαρος Ἐλιέζερ, Ἀλέξανδρος Κωνσταντίνης, Ἐμμανουήλ Ἀβδελάς, κ.ἄ. Πρόεδρος τοῦ Σωμα-

Τεχνική επαγγελματική Σχολή OPT της 'Αθήνας

τείου ήταν ο Πέπο Μπενουζίλιο και επίτιμος πρόεδρος ανεκηρύχθη ο 'Ασέρ Ρ. Μωυσής, σε αναγνώριση της συνεισφοράς του στην ίδρυση της σχολής.

Η Τεχνική 'Επαγγελματική Σχολή OPT 'Αθηνών διέθετε τα παρακάτω πέντε τμήματα σπουδών:

α. Τμήμα κοπτικής - ραπτικής: διάρκεια σπουδών 2 χρόνια, για κορίτσια από 13 ετών και άνω.

β. Τμήμα μηχανουργών εφαρμοστών: διάρκεια σπουδών 3 χρόνια, για αγόρια από 13 ετών και άνω.

γ. Τμήμα όξυγονοκολλητών και ηλεκτροσυγκολλητών: διάρκεια εξασκήσεως 6 μήνες, για άνδρες από 18 ετών και άνω.

δ. Τμήμα ύποκαμίων και πιτζαμών: διάρκεια εξασκήσεως 6 μήνες για άντρες και γυναίκες από 18 ετών και άνω.

ε. Τμήμα ηλεκτρολόγων - εγκαταστατών: διάρκεια εξασκήσεως 6 μήνες για άντρες από 18 ετών και άνω.

Πρώτο και κύριο μέλημα του Δ. Συμβουλίου της Σχολής ήταν να πλαισιωθεί η Σχολή με τό κατάλληλο διοικητικό και τεχνικό προσωπικό. Ός τεχνικός διευθυντής της Σχολής επελέγη ο αείμνηστος 'Ισίδωρος Νόαχ, και ως διοικητικός διευθυντής ο κ. Νισήμ 'Αλκαλαί. Με πρόταση των διευθυντών της Σχολής προσελήφθησαν άριστοι καθηγητές, για τη θεωρητική κατάρτιση των σπουδαστών και πεπειραμένοι εκπαιδευτικοί για την τεχνική εκπαίδευση.

Μεταξύ των καθηγητών που έδιδαν στη Σχολή ήταν οι: Βίκτωρ Μπωσουσάν, Πώλ 'Οβαδίας, 'Ινο Φαίς, Ραφαήλ Σαμπεθαί, Δημήτριος Σαχωλαρίδης, Λεωνίδα Δράττας, Μιχαήλ Βαρελάς, κ.ά.

Ός εκπαιδευτικοί έχρημάτισαν οι: 'Εμμ. Κουτσουδάκη, Περ. Καραμούζης, 'Αθαν. Καλλεντζής, 'Εφραίμ Λεβής, Φείρω Ντεκάστρο, 'Αλέγγρα Μποττόν, 'Ιωάννης Ρω-

μανός, κ.ά.

Οι πρώτοι μαθητές της Σχολής ήσαν από την 'Ισραηλτική Κοινότητα 'Αθηνών, ο πληθυσμός της οποίας πολυλαπλασιάσθηκε αίσθητά κατά τα χρόνια της κατοχής και την άμέσως μεταπολεμική περίοδο, με την εγκατάσταση στην πρωτεύουσα μεγάλου αριθμού όμοθρήσκων από διάφορες έπαρχιακές κοινότητες. Στην 'Αθήνα λειτουργούσε επίσης η «**Στέγη 'Απροστάτετου Κοριτσιού**», για κοπέλες που εγκατεστάθηκαν στην πρωτεύουσα κατά τη διάρκεια της κατοχής ή επέστρεψαν από τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως και είχαν ανάγκη περιθάλψεως και αποκαταστάσεως. Πολλές κοπέλες από τη Στέγη φοίτησαν στη Σχολή OPT. 'Αργότερα, ο σχολικός πληθυσμός αύξηθηκε με την άφιξη νέων και νεανίδων από διάφορες έπαρχιακές κοινότητες: Λάρισα, Βόλο, Τρίκαλα, Καρδίτσα, Πάτρα, Κέρκυρα, 'Ιωάννινα, Θεσσαλονίκη και Ζάκυνθο.

Τριακόσιοι και πλέον νέοι και νέες, άντρες και γυναίκες, παρακολούθησαν στα διάφορα τμήματα της Σχολής, άποκτώντας ένα αξιοπρεπές βιοποριστικό επάγγελμα, χάρις στο όποιο ανεξαρτοποιήθηκαν και σταδιοδρόμισαν με έπιτυχία.

Τη λειτουργία της Σχολής συνέδραμε και η 'Αμερικανοεβραϊκή Φιλανθρωπική 'Οργάνωση «Joint» (American Jewish Joint Distribution Committee) καλύπτοντας τις δαπάνες διατροφής και ίματισμού των σπουδαστών και παρέχοντας μικροεπιδόματα για τα έξοδα μετακινήσεως. 'Επίσης ο Σύλλογος Κυριών «Μπενότ Μπερίτ» διέθεσε τό ακίνητο της Φραγκοκλησιᾶς για τη στέγαση των σπουδαστών από την έπαρχία και συνέβαλε, προεξάρχουσας της τότε προέδρου του 'Εστέρ Μπενβένιστε, στην άνετη διαβίωση των σπουδαστών.

Μία ομάδα καθηγητών και μαθητριών στην αυλή της Σχολής, στις 25.7.1954. Διακρίνονται οι: καθηγητές κοπτικής 'Εφρ. Λεβής, οι σπουδαστρίες 'Αννα Κοέν από τη Χαλκίδα, ή Ρένα Ζαδίκ από την 'Αθήνα, Σουλτάνα Χαίμ από την 'Αθήνα, ο διευθυντής Ν. 'Αλκαλαί, ή γραμματεῦς Τασία Μυταρά, ή καθηγήτρια Ραπτικής 'Αλέγγρα Μποττόν και ή καθηγήτρια Σχεδίου Μόδας 'Ιω. Ρωμανός.

Ἡ ἱστορία 4 ἑβραϊκῶν νεκροταφείων τῶν Ἀθηνῶν

Ἀπονομή διπλώματος στή σπουδαστρία Ρένα Ζαδικ ἀπὸ τὸν διευθυντὴ τῆς Σχολῆς κ. Νισὴμ Ἀλκαλάι. Στὸν τοίχο διακρίνονται μοντέλα φορεμάτων σχεδιασμένα ἀπὸ μαθητρίες τῆς Σχολῆς.

Παράλληλα μὲ τὴν τεχνικὴ ἐκπαίδευση ἡ OPT Ἀθηνῶν ἔδωσε ἰδιαίτερη μέριμνα γιὰ τὴν κατάρτιση τῶν σπουδαστῶν στὴν ἑβραϊκὴ γλῶσσα καὶ ἱστορία καί, γενικά, τὴν ἑβραϊκὴ παράδοση.

Στὸ τέλος κάθε ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους ἡ Σχολὴ χορηγοῦσε στοὺς καλύτερους σπουδαστὲς ὑποτροφίες, γιὰ συνέχιση τῶν σπουδῶν τους στὴν Ἀνωτέρα Σχολὴ τῆς OPT στὴ Γενεύη, «Institut Central de l' OPT». Μεταξὺ τῶν τιμηθέντων σπουδαστῶν ἦσαν: ἀπὸ τὴν Ἀθήνα οἱ Ἀλβέρτος Γκατένιο, Ραφαὴλ Ναχμίας, Μωρίς Βενέζια, Δαβὶδ Γκαμπάι: Ἀπὸ τὴν Λάρισα οἱ Ἀβραάμ Μωϋσῆς, Ἀβραάμ Κοέν, Ματαθίας Βενουζίου, Ἑσδράς Μωϋσῆς. Ἀπὸ τὰ Τρίκαλα οἱ: Σολομὼν Σαμπᾶς, Ἰσαάκ Ναχμίας, Ραφαὴλ Σολομών. Ἐξάλλου ἡ Σουλτάνα Χαϊμ ἀπὸ τὴν Κέρκυρα ἔλαβε ὑποτροφία γιὰ τὴ Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν στὸ Παρίσι, κι ἄλλοι.

Ἡ Σχολὴ OPT Ἀθηνῶν λειτούργησε μέχρι τὰ τέλη τοῦ 1956 καὶ ἐξεπλήρωσε μὲ ἐπιτυχία τὴν ἀποστολὴ της. Κατὰ τὸ Συνέδριο τῆς Διεθνούς OPT στὴ Γενεύη τὸ 1954, ὁ πρόεδρος Δρ. Syngolowski ἐξεφράσθη μὲ τὰ καλύτερα λόγια γιὰ τὸ ἔργο της, τονίσας χαρακτηριστικὰ ὅτι: «Ἡ μικρὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν εἶναι ἡ καλύτερη ὅλων τῶν σχολῶν τῆς OPT».

Ἡ Τεχνικὴ Ἑπαγγελματικὴ Σχολὴ OPT ἦταν ἀνεγνωρισμένη ἀπὸ τὸ κράτος, τὰ δὲ διπλώματα πού χορηγοῦσε ἀνεγνωρίζοντο ἀπὸ τὴν πολιτεία. Ὁ τότε γενικός ἐπιθεωρητής Τεχνικῶν Σχολῶν τοῦ ὑπουργείου Παιδείας Ἰωάννης Λυμπερόπουλος, ἐξέφρασε ἐπανελημμένως τὸν ἐνθουσιασμό του γιὰ τὴν ἄρτια κατάρτιση τῶν σπουδαστῶν, ὅσο καὶ γιὰ τὸν πλήρη τεχνικὸ ἐξοπλισμό καὶ τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο σπουδῶν πού παρείχε ἡ Σχολὴ αὐτή. Σέ κάποια ἐπίσκεψή του στὴ Σχολὴ δήλωσε χαρακτηριστικὰ ὅτι, ἡ Σχολὴ OPT δὲν εἶχε τίποτε νὰ ζηλέψει ἀπὸ τὴν τότε πρωτοπόρο Σιβιτανεϊδίο Σχολή.

Ἡ ἱστορία τῶν 4 ἑβραϊκῶν νεκροταφείων τῶν Ἀθηνῶν

Τοῦ ΑΒΡΑΑΜ Σ. ΣΑΡΦΑΤΗ

Τὸ πρῶτον νεκροταφεῖον, τὸ πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Κοινότητος ἔκειτο στὸ κέντρον τοῦ Ἀ' Χριστιανικοῦ Νεκροταφείου καὶ δὴ πλησιέστερα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Λαζάρου. Ἦτο ἐν τμήμα γῆς εἰς τὸ ὁποῖον ἦσαν 5 - 6 τάφοι. Τὸ εἶδα ὅταν πολὺ μικρὸς ἠκολούθησα μὲ ἑνα θείον μου, τὴν κηδεῖαν τοῦ Χαριλάου Τρικοῦπη.

Τὸ δεῦτερον νεκροταφεῖον εἶναι τὸ ἤδη ὑπάρχον καὶ τὸ ὁποῖον ἐξεχωρήθη, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν διὰ Βασ. Διατάγματος ἀναγνωρισθεῖσαν Ἰσραήλτικὴν Κοινότητα κατὰ τὸ 1884 - 85 ἐπὶ δημάρχου Δημητρίου Σούτσου. Ἡ περιοχὴ του ἦτο πρὸς Ἀνατολὰς ἑνα χωράφι, πρὸς Βορρὰν συνώρευε μὲ τὸ Ἀ' Χριστιανικὸν Νεκροταφεῖον, πρὸς Νότον τὴν ἤδη ὁδὸν (τότε καρρόδρομον) καὶ πρὸς Δυσμὰς μὲ τὸ τότε ὑπάρχον καὶ χωριζόμενον δι' ἑνὸς μανδροτοίχου Τουρκικὸν Νεκροταφεῖον.

Εἴχαμε λοιπὸν τὸ Β' νεκροταφεῖον ἀπὸ τὰ 1885 περίπου μέχρι τοῦ 1909 - 1910. Ἐπειδὴ ἦτο ἀφύλακτον καὶ ἔρημον κατὰ τὸ 1905 - 6, ἐκτίσαμεν (ἐπὶ προεδρίας Ἀβρ. Κωνσταντίνου) τὸ καὶ ἤδη ὑπάρχον φυλάκειον, ἐντοιχισθείσης καὶ τῆς σχετικῆς πρὸς τοῦτο ἀναμνηστικῆς πλακός. Τὸ 1906 μερίμνη τοῦ πατρός μου, γραμματέως τῆς Κοινότητος, ἐφυτεύθησαν τὰ ἤδη ὑπάρχοντα κυπαρίσια ὡς καὶ δενδρίδια τὰ ὁποῖα ἔφερεν ἀπὸ τὴν Κεφαλληνία. Ἐπίσης ἐκείνην περίπου τὴν ἐποχὴν ἐκτίσθη δαπάναις τοῦ Ἀσέρ Λεβῆ, εἰς μνήμην τοῦ πατρός του, καὶ ὁ ἐκ δύο δωματίων οἰκίσκος πρὸς πλῆσιν τῶν νεκρῶν ἐκεῖ ὅπου σήμερον εἶναι τὸ στέγαστρον.

Ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξὺ λόγῳ τοῦ πολλαπλασιαζομένου ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος καὶ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ χώρου τοῦ νεκροταφείου, ἔπρεπε νὰ εὑρεθῇ λύσις δι' ἐπέκτασίν του. Ὡς τοιαύτη εὑρέθη τὸ συνορεύον τελείως κενὸν καὶ ἀχρησιμοποίητον ἐπὶ 25 περίπου χρόνια Τουρκικὸν Νεκροταφεῖον διότι δὲν ὑπῆρχον Τούρκοι στὰς Ἀθήνας. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἀπὸ τὸν πρόεδρον τῆς Κοινότητος Ἀβρ. Κωνσταντίνου καὶ τοῦ πατρός μου, γραμματέως τῆς Κοινότητος, ἐν συνεννοήσει καὶ τοῦ τότε δημάρχου Σπυρίδ. Μερκούρη, νὰ κατεδαφισθῇ ὁ μεταξὺ τῶν δύο νεκροταφείων ὑπάρχων μανδρότοιχος, νὰ ἐπεκταθῇ τὸ νεκροταφεῖον μας καὶ νὰ διαμορφωθῇ ὡς ἔχει σήμερον.

Ὅλα αὐτὰ ἔπρεπε νὰ γίνουν μὲ τρόπον καὶ ταχύτητα διὰ νὰ μὴ συμβεῖ καμία παρεξήγησις καὶ ἐκτεθεῖ ἡ Κοινότης.

Ὅντως μίαν σκοτεινὴν νύκτα ὁ πατὴρ μου μὲ ὁμάδα ἐργατῶν μὲ κλεπτοφάναρα ἐπῆγαν καὶ ἐγκρέμισαν τὸν τοίχον καὶ μετέφεραν τὶς πέτρες τοῦ τοίχου ἀλλαχοῦ, ἦτο δὲ τότε ἡ περιοχὴ τελείως ἔρημος. Οὕτω, εὑρέθημεν τὴν ἐπομένην μὲ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου μὲ ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον. Καὶ αὕτη ἡ κατάστασις ἐξηκολούθη ἡρέμως ἐπὶ καιρόν.

Ἀλλὰ ἡ Κοινότης μεγάλωνε καὶ ἔπρεπε νὰ φροντίσωμεν πρὸς ἐξεύρεσιν νεκροταφείου. Καὶ ἠγόρασε τότε ὁ Ἀβρ. Κωνσταντίνης (κατὰ τὸ 1915 - 16), τὰ ἀναφερόμενα παρὰ τοῦ κ. Μ. Κωνσταντίνου 3 οἰκόμεθα πρὸς χρησιμοποίησίν των ἀργότερον. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸν ἐπρόλαβε ὁ θάνατος τὸ 1917 καὶ δὲν ἠδυνήθη ἐν ζωῇ νὰ τὰ προσθέσῃ στὸ νεκροταφεῖον, ὅταν δὲ τὸ 1927 οἱ κληρονόμοι του τὰ ἐξεχώρησαν εἰς τὴν Κοινότητα ἦτο πλέον ἀργά, διότι

Ἡ ἱστορία 4 ἑβραϊκῶν νεκροταφείων τῶν Ἀθηνῶν

ταῦτα εἶχον κατὰ τὸ πλεῖστον ρυμοτομηθεῖ, εἶχαν γίνει μία μεγάλη ὁδὸς καὶ δὲν ἀπέμενε παρὰ μόνον ἓν τεμάχιον ἔναντι καὶ μακρὰν τοῦ νεκροταφείου τὸ ὁποῖον δὲν ἐπετρεπότο νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς νεκροταφεῖον.

Ἐάν τὸ ὑποληφθὲν τεμάχιον ἐπωλήθη ὡς λέγει ὁ κ. Κωνσταντίνης, δὲν γινώριζω. Πάντως παρὰ τὴν καλὴν θέλησιν τοῦ μακαρίτου Ἀβραάμ Κωνσταντίνου δὲν κατορθώθη νὰ χρησιμοποιηθεῖ παντάπασιν ἡ δωρεὰ ὡς νεκροταφεῖον.

Οὕτε ἐπὶ προεδρίας τοῦ Ζαχ. Βιτάλ ἡγοράσθη τὸ ἥδη νεκροταφεῖον ἐκ 36.000 νομίζω πήχεων. Δυστυχῶς ὁμως λόγῳ τοῦ πολέμου δὲν ἐγένετο χρῆσις μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως ἐκ τῆς κατοχῆς. Ἀλλὰ καὶ μετὰ αὐτὴν εὐρέθημεν πρό νέων ἐμποδίων, διότι τοῦτο εἶχε καταληφθεῖ καὶ ἐπιταχθεῖ πρό τῶν Γερμανῶν. Καὶ ἔφυγαν οἱ Γερμανοὶ ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ γίνουν νέαι προσπάθειαι παρὰ τῷ δημάρχῳ διὰ νὰ μᾶς ἀποδοθεῖ ἐλεύθερον.

Εὐτυχῶς δημαρχεῦν τότε ἦτο ὁ Λάμπρος Καραμερτζάνης συμμαθητῆς μου καὶ προσωπικός καὶ οἰκογενειακός μου φίλος, φιλοσημίτης ἀνευ προηγουμένου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν γερμανικὴν κατοχὴν πολλὰ, μά πάρα πολλὰ, προσέφερε στοὺς ὁμοθρήσκους μας τόσον τῶν Ἀθηνῶν ὅσον καὶ τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος. Εἶχε μεταβάλλει τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων φαρμακεῖον τοῦ εἰς γραφεῖον ἐκδόσεως πλαστῶν ταυτοτήτων ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὸ Ζ' Ἀστυνομικὸ Τμήμα Κυψέλης. Συγχρόνως ἐβοήθη τοὺς ἔχοντας ἀνάγκη νὰ κρύβονται ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν ἢ εἰς τὰς ἐπαρχίας, συνεργαζόμενος μετὰ τῆς ἡρωίδος Λέας Καραγιάννη διὰ τὴν ἀπόκρυψιν ἢ ἀποστολὴν στὴν Μέσην Ἀνατολὴν διαφόρων ὁμοθρήσκων μας.

Αὐτός, λοιπόν, ἔτυχε τότε νὰ εἶναι ὁ δημαρχεὺς τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦ ἐξιστόρησα τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιτάξεως τοῦ νεκροταφείου μας παρὰ τῶν Γερμανῶν μου συνέστησε νὰ ὑποβάλει ἀμέσως ἡ Κοινότης μας τὴν σχετικὴν αἴτησιν περὶ ἀπελευθερώσεως τοῦ νεκροταφείου διὰ

τούς τύπους. Ἀμέσως συντάξαμεν τὴν αἴτησιν τὴν ὁποῖαν ὑπέγραψε ὁ τότε πρόεδρος Μίνως Κωνσταντίνης καὶ ἐγὼ ὡς γραμματεὺς αὐτῆς, ἐλπίζω δὲ νὰ ὑπάρχει εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Κοινότητος τὸ ἀντίγραφον τῆς αἰτήσεως. Τὴν παρέδωσα ἀμέσως εἰς χεῖρας του καὶ νομίζω ὅτι ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἡμέρας συνεκάλεσε ἐκτάκτως τὸ Δημ. Συμβούλιον τὸ ὁποῖον ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως νὰ μᾶς ἀποδοθεῖ τὸ νεκροταφεῖον μας.

Ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἐτελείωσαν ἐδῶ τὰ βάσανα καὶ τοῦτο διότι ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου καὶ ἐκεῖ ἀκριβῶς ἔνθα τὸ μνημεῖον τῶν Θυμάτων τοῦ Γκέττο τῆς Βαρσοβίας ἦσαν θαμμένοι 176 Γερμανοὶ στρατιῶτες. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ τοὺς ἐκθάψουμε καὶ νὰ τοὺς μεταφέρουμε ἐκεῖθεν χωρὶς νὰ παραβοῦμε τὰς νομίμους διατάξεις ὡς πρὸς τοὺς ἐν πολέμῳ νεκρούς. Εὐτυχῶς εὐρέθημεν κατὰ μέτωπον μὲ ἕνα θαυμασίον κύριον, τὸν διευθυντὴν κ. Καθάριον, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν γερμανικὴν κατοχὴν δι' ἐπεμβάσεώς του καὶ μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του κατόρθωσε νὰ ἀποφύγει τρεῖς φορές τὴν παρὰ τῶν Γερμανῶν ἀνατίναξιν τοῦ Α' ἑβραϊκοῦ νεκροταφείου, ἰσχυριζόμενος ὅτι τοῦτο εἶναι ἱστορικὸν καὶ ἐθνικὸν κειμῆλιον. Καὶ ἀπορεῖ κανεὶς μὲ τοὺς Γερμανοὺς, διότι καλὰ οἱ Ἑβραῖοι τοὺς ἐφταιγαν καὶ ἐφήρμοζαν τὴν γεννοκτονίαν. Οἱ νεκροὶ ὁμως τί τοὺς ἐφταιγαν καὶ τοὺς ἐξηφάνιζον ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, ὡς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Θεσσαλονίκης ἢ καὶ ἄλλων εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπῃν.

Λοιπὸν μὲ τὸν κ. Καθάριον καὶ ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ δημαρχεύοντος κατορθώσαμεν νὰ μεταφέρωμεν ἐντὸς τριῶν νυκτῶν τοὺς 176 νεκρούς εἰς τὸ παρακείμενον τμήμα τοῦ χριστιανικοῦ νεκροταφείου, παρ' ὅλον πού ὁ κίνδυνος τῆς υἰείας τῶν ἐργατῶν ἦτο ἀμεσος.

Οὕτω ἡλευθερώθη καὶ τὸ σημερινόν νεκροταφεῖον μας καὶ ἔχομεν τόπον ἱερὸν καὶ θάβουμε τοὺς νεκρούς μας.

(Ἰσραηλιτικὴ Ἐπιθεώρησις, 22.6.1973)

ΤΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΨΥΧΙΚΟΥ

Εἶναι τὸ πιὸ ὁμορφο ἴδρυμα ἀπὸ αὐτὰ πού ἀνήκουν στὴν Κοινότητα. Λειτουργεῖ σὲ καθημερινή βάση, σὲ εἰδικὰ κατασκευασμένο κτίριο στὸ Ψυχικόν. (Στὴν περίοδο πρό τοῦ πολέμου καὶ μέχρι τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '50, τὸ Ἑβραϊκὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο λειτουργοῦσε στὸ Θησεῖο). Διαθέτει 6 τάξεις δημοτικῆς ἐκπαίδευσης καὶ δύο τάξεις νηπιαγωγείου. 150 παιδιὰ φοιτοῦν στὸ Σχολεῖο.

Τὰ παιδιὰ μεταφέρονται στὸ Σχολεῖο ἀπὸ κάθε γωνιά τῆς πόλης. Τὸ Σχολεῖο εἶναι κατάλληλα ἐξοπλισμένο μὲ σύγχρονο ἐκπαιδευτικὸ ὕλικό καὶ καταρτισμένο προσωπικὸ ὥστε νὰ ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα ἐκπαιδευτηρίου. Ἡ λειτουργία τοῦ Σχολείου ἐπιχορηγεῖται ἀπὸ τὴν Κοινότητα.

Πέρα ἀπὸ τὸ ἐπίσημο πρόγραμμα Ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης διδάσκεται ἡ Ἑβραϊκὴ γλῶσσα κι ὁ πολιτισμός

(γιορτές, τραγούδια κ.λπ.) ἀπὸ Ἑβραϊοδιδάσκαλους πού μετακαλοῦνται ἀπὸ τὸ Ἰσραήλ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ.

Ἐπίσης Ἑβραϊκὴ Ἱστορία διδάσκεται ἀπὸ Ἑλληνα δάσκαλο καὶ ἡ Βίβλος ἀπὸ Ραββίνο.

Ἐξωτερική ἀποψη τοῦ κτιρίου τῆς Συναγωγῆς.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτική Κοινότης

Πρό ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν, ἡ ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτική Κοινότης δέν ἡδύνατο νά καυχᾶται ἐπὶ εὐημερία. Δέν εἶχε παρά μίαν ἀχουροειδή Συναγωγὴν καὶ τὴν ἀρνητικὴν περιουσίαν χρέους ἑξακισχιλίων δραχμῶν. Σήμερον ἔχει ὠραίαν Συναγωγὴν, ἰδιόκτητον σχολεῖον εἰς τὰ ἰσόγεια αὐτῆς, ἰδιαίτερον νεκροταφεῖον μέ φυλακεῖον, οὐδέν χρέος καὶ περιουσίαν θετικὴν, ἀντιπροσωπεύουσιν πλέον τῶν 30.000 δρχ.

Ἡ εὐημερία αὕτῃ ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν δράσιν τοῦ κ. Α. Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ 1900 ἐξελέγη πρόεδρος τῆς Κοινότητος καὶ τοιοῦτος διατελεῖ μέχρι σήμερον. Κατὰ τὸ διάστημα μῆδος ἐξαετίας, ὁ κ. Κωνσταντίνος ἀνέδειξε τόσῃ δραστηριότητι ὥστε νά ἐπιτευχθοῦν τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἀπαραριθμήσαμεν ἀνωτέρω καὶ νά δειχθεῖ ὅτι ἡ Κοινότης εὗρεν ἐπιτέλους τὸν ἀνθρωπὸν τῆς.

Ὁ κ. Α. Κωνσταντίνος δέν εἶναι μόνον τὸ διαπρεπέστερον μέλος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐπιλέκτων μελῶν τῆς παρ' ἡμῖν κοινωνίας. Ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1865, καὶ ἀφοῦ ἐτελείωσεν ἐκεῖ τὸ γυμνάσιον, ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς φοιτητὴς τῶν Φυσικομαθηματικῶν καὶ μαθητὴς τῆς Τηλεγραφικῆς Σχολῆς. Τῷ 1885, ἐφοδιασμένος μέ δύο διπλώματα, ἀπῆλθεν εἰς Παρισίους ὅπου εὗρίσκειται αὐτὸν μετὰ τρία ἔτη διπλωματοῦχον τῆς ἀνωτέρας Σχολῆς τοῦ Ἡλεκτρισμοῦ καὶ τῆς Τηλεγραφίας καὶ τμηματάρχην μηχανικὸν τῆς ἐταιρείας «Ἐδίων».

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ καλὸς ἠλεκτρολόγος κατέρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰσηγητὴς τῶν θαυμάτων καὶ τῶν προόδων τῆς ἐπιστήμης του. Πρῶτος αὐτὸς εἰσῆγαγεν εἰς τὴν χώραν μας τὸ ἠλεκτρικὸν φῶς καὶ τὸ τηλέφωνον. Κατ'

ἀρχάς (1809) εἰργάσθη ὡς διευθυντὴς τοῦ τμήματος τοῦ Ἡλεκτρισμοῦ παρὰ τῇ Ἑταιρείᾳ τῶν Ἐργολειψιῶν. Ἀργότερα ἱδρύσεν ἰδικὸν του γραφεῖον, καθαρῶς τεχνικόν, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται ἔκτοτε ἐπηρεζόμενον, μέ τέσσαρα τμήματα σήμερον, ἤτοι: ἐμπορικόν, τεχνικόν, παραγγελιοδοχικόν καὶ τραπεζικόν. Εἶναι ὁ Οἶκος Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἀθηνᾶς, πασίγνωστος καὶ φημισμένος μεταξύ τῶν ἀθηναϊκῶν, τόσον διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν εὐρύτητα τῶν ἐργασιῶν του, ὅσον καὶ διὰ τὴν ἐντελῶς ἀγγλικὴν ἀκρίβειαν περὶ τὰς συναλλαγὰς.

Δημιουργημὰ τοῦ ἑαυτοῦ του, τῆς τιμιότητος, τῆς ἐργατικότητος, τῆς ἰκανότητός του, ὁ κ. Α. Κωνσταντίνος ἤρχισεν ἐνῶρίς καὶ τὴν ἐπωφελεῖ κοινωνικὴν του δράσιν. Πρὶν ἀναδειχθῇ πρόεδρος τῆς Κοινότητος, ὑπηρέτησεν ὡς γραμματεὺς καὶ ὡς γενικὸς γραμματεὺς ὧν τῶν κοινοτήτων τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων σήμερον διατελεῖ ἀντιπρόσωπος. Τῷ 1900 ἐκλέγεται ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ Ἑλλ. Τμήματος τῆς Ἐκθέσεως τῶν Παρισίων, τῆς ὁποίας ἐκλέγεται γραμματεὺς, πολεμῆσας τότε ἐπιτυχῶς καὶ τὴν παροχὴν προκαταβολῆς ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως εἰς τοὺς βιομηχάνους ἐκθέτας, διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι εἰς τὰς ἐκθέσεις τὰ κράτη πρέπει νά ἀντιπροσωπεύονται διὰ βιομηχανῶν ἰσχυρῶν, δυναμένων νά συναγωνισθῶσι καρποφόρως.

Ἐσχάτως, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐκτιμῶσα τὰς ὑπηρεσίας του καὶ προπάντων τὴν εἰς αὐτὸν ὀφειλομένην ἀκμὴν καὶ πατριωτικὴν δράσιν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος, ἀπένειμεν εἰς τὸν κ. Α. Κωνσταντίνον τὸ παράσημον τοῦ Σωτήρος.

(Κωνστ. Φ. Σκόκκου, «Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον» Ἀθήνα, 1907)

The Jews of Athens

Ancient history

In ancient Jewish history, Athens occupied a position of secondary importance, especially when compared to Alexandria, Antioch, Rome, even Cyrene, and other known cities in Asia Minor. Nevertheless, it must be noted that relations between Athens and Palestine can be traced as far back as the beginning of the sixth century B.C.E. Large quantities of Attic dark - visaged and red - visaged potsherds have been found in various places in the region which was exposed, during the Persian era, to the economic influence of Athens. Coins minted during the occupation of Judea by Persian governors, were inscribed "Yahud", and had the image of an owl imprinted upon them, bearing a definite likeness to the Attic drachma.

After the conquest of Palestine by Alexander the Great, there was, apparently, an increase in the activities of the Athenians in the conquered land, though there is only limited information on this phase. The presence of an Athenian in Palestine is evidenced by a contract entered into by an Athenian in the purchase of a female slave in Transjordan, dating to the year 259 B.C.E. Among the signatories who witnessed the document, appears the name of "Heraklitus son of Phillip the Athenian" (Tcherikover Corpus, 1 (1957) 119 - 20), who was in the service of Apollonius, minister of the treasury under Ptolemy II. There was an Athenian in command of the troops sent by Antiochus Epiphanes to Palestine to enforce his religious policies (II Macc. 6:1).

With the establishment of the Hasmonean state, Athens was one of the cities to enter into relations with the new state. Josephus records (Ant. 14:149 ff.) a resolution adopted by the Athenian people in honor of Hyrcanus the high priest, ethnarch of the Jews. The decree stated that Hyrcanus had always maintained friendly relations with the Athenians, and always received them cordially when they came to him, and therefore it was resolved to bestow upon him a crown of gold, and to place his statue in bronze in the temple of Demos and the Graces in the city. Josephus himself relates this document to Hyrcanus II, but most modern scholars are inclined to attribute it to Hyrcanus I, specifically to the year 106/5 B.C.E. (the year in which Agathocles served as archon in Athens). Herod also continued the traditional friendship with Athens, to the advantage of the city (Jos. Wars, 1:425). There are documents extant substantiating the existence of friendly relations between Athens and the House of Herod.

Concrete information about a Jewish community in Athens is available only from the beginning of the first century C.E. Agrippa I, in a letter to Gaius Caligula, mentions the land of Attica among other places inhabited by Jews (Philo, Legat 281). Similarly, when Paul came to a synagogue in Athens, he found there, beside the Jews, many devout Gentiles who revered the Jewish religion. (Acts, 17:17). Inscriptions testify that Sama-

ritans lived at Athens (I.G. ed. minor. vol 2 - 3, part 3/2. nos. 10219 - 22) as well as Jews (no. 12609) including one Jerusalemite (no. 8934).

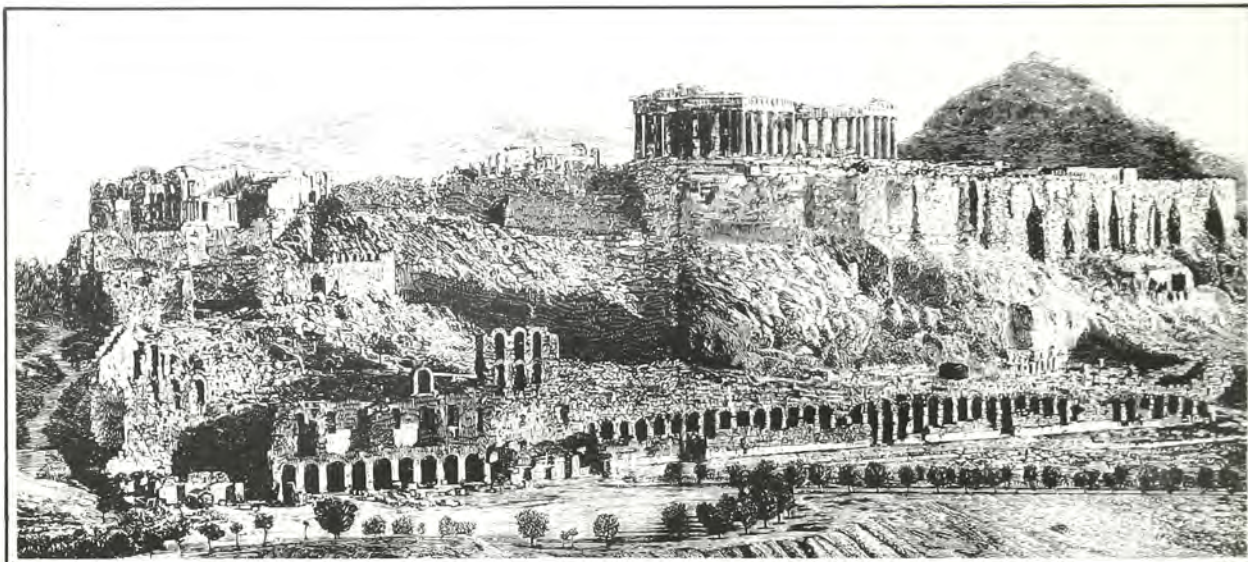
Much attention has been lavished in Judeo - Hellenistic literature on Athens as the most celebrated city in Greek civilization. Philo refers to Athens with profound respect, in a style customary with Greek writers (see Pro. 140); he also mentions famous figures in the history of Athens, such as Solon (Spec. 3:22), as well as historic events relating to Athens, including the conflict between the Athenians and the Lacedaemonians (Spartans, Mos. 2:19). Josephus often refers to Athens and its customs especially in his "Contra Apionem".

Athens also occupies a place in the Talmudic - Midrashic literature. The Midrash on Lamentations contains in its introduction many stories the intention of which is to emphasize the superior wit and wisdom of the Jerusalem Jews over the Athenians. Many such stories begin with the phrase: "An Athenian came to Jerusalem". The Babylonian Talmud relates the story of the tanna, Joshua b. Hananiah, who at the advice of the Roman emperor came to Athens and challenged the elders of the city to a dispute and defeated them (Bek. 8b).

Turkish Period and Greek Independence. After the Turkish conquest of Athens (1456) Muhammad II the Conqueror granted its inhabitants the right to prohibit Jewish residence. However, a number of exiles from Spain and their descendants took refuge there after 1492. In 1705 a French traveler found some 15 - 20 Jewish families living in Athens.

The Jewish community in Athens was one of those destroyed at the time of the Greek uprising against the Ottoman Empire (1821 - 29). A community with a corporate identity and interests developed after 1834, with the establishment of Athens as the capital of independent Greece. A number of Jewish families from Germany were attracted to Athens: the financier Max de Rothschild was included in the retinue of the new king, Otto I. A large site for building a synagogue was acquired (1843) through the duchess of Plaisance, Sophie Barbe Marbois, who settled in Athens in 1831 and developed a deep sympathy for Judaism through her intensive Bible studies. In 1847 the Greek authorities banned a popular religious procession during which an effigy of Judas Iscariot was customarily burned, since it might have offended the Baron de Rothschild, then staying in Athens. In revenge, an angry mob sacked the house of David Pacifico, a British subject and honorary consul of Portugal, who was responsible for the completion of the duchess' plans. The British government pressed for his indemnification, and finally the foreign secretary, Lord Palmerston, sent a fleet to Piraeus in 1850, which seized a number of ships. In 1852 the municipality rescinded the gift of the site for

the planned synagogue.

Jewish settlement in Athens increased from 60 in 1878 to about 250 in 1887. The Athens community was officially recognized in 1889. In 1890, Charles de Rothschild (1843 - 1918) became its president, and three small synagogues were established in Athens.

As a result of the improved economic situation following the Balkan Wars (1912 - 1913), a number of Jews from old Greece and Asia Minor — in particular from Salonika — moved to Athens. The migration increased after the great Salonika fire of 1917, and by the eve of World War II there were 3,000 Jews in Athens. Most of the wealthier business-men were Ashkenazim while the Sephardi immigrants, originally from other parts of Greece and Turkey, were often peddlers, rag dealers, or small shopkeepers.

Holocaust and Postwar Period. The numbers of Jews in Athens increased with an influx of refugees from Salonika who fled the Italian air raids of 1940. After July 1942, when the Nazis carried out a manhunt of Jews in Salonika until August 1943, about 3,000 fled to Athens. Though Athens was under Italian occupation, the Gestapo began arrests of Jewish leaders in the city, expropriated the congregational records, and requested that the Italians surrender their authority over the Jewish inhabitants. The Italians, however, claimed their authority and tried to prevent Nazi persecution.

After the fall of Mussolini in September 1943, the Germans, having wiped out the congregations of Macedonia, began exterminating the Jews on the Greek mainland and in the islands, at which time Dieter Wisliceny, Eichmann's assistant, arrived in Athens and tried to force Rabbi Elijah Barzilai to cooperate with him. The rabbi fled to a provincial town with the help of the Greek resistance movement. Many Jews followed his example and were saved by the Greeks. A Council of Jews was set up by the Germans to organize the local Jewish community.

On October 7, 1943, General Jurgen Stroop published an order dated October 3, ordering Athens Jews to register at the synagogue. The vast majority of them managed to go into hiding, aided by the Greek police and by the Greek Orthodox Church, on the instructions of Archbishop Damaskinos. Hundreds of families escaped by means of small boats to the shores of Asia Minor, making their way from there to Palestine. However, a significant number did fall into Nazi hands. On March 24, 1944, a total of 800 Jews were captured by the Nazis in the vicinity of the Athens synagogue, after the Nazis had announced that flour for unleavened bread and sugar were to be distributed at the synagogue. They were interned in a camp at Haidari and on April 2 sent to Auschwitz along with other Jews who were caught in Athens. Most of the Jews sent from Athens arrived at Auschwitz and a few "notables" were sent to Bergen - Belsen. A total of 1,500 Jews was sent from Athens.

Modern Period. Following the liberation the community of Athens was reestablished, and its population increased. Most survivors from the concentration camps, as well as members from other communities settled in Athens. Its population reached 5,000 members. Due, however, to emigration, its population was reduced to 3,000 members.

The community once again was functioning. It faced various problems: financial, as well as psychological, concerning the people who returned from the concentration camps. Families that had lost everything, had to be assisted. "Joint" offered great assistance at this stage. A medical centre was established, caring for the sick. Agricultural centres, a technical school O.R.T. (Organization for Rehabilitation Through Training), and orphanages were established. These institutions helped greatly to restore Jewish life in Greece.

Eventually, all Jewish communities including Athens — with the largest population — were fully established.

(*Encyclopaedia Judaica*, vol 3, p. 816)

